HERCZEG FERENC

PRO LIBERTATE

REGÉNY

II.



SINGER·ÉS·WOLFNER·IRODALMI·INTÉZET·RT.

HERCZEG FERENC

PRO LIBERTATE!

PRO LIBERTATE!

REGÉNY KÉT KÖTETBEN

ÍRTA

HERCZEG FERENC

MÁSODIK KÖTET

BUDAPEST
SINGER ÉS WOLFNER IRODALMI INTÉZET R.-T.
KIADÁSA

Fenntartunk minden jogot, a fordítás, a színpadra alkalmazás és filmesítés jogát is.

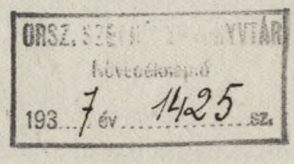
Copyright by Singer és Wolfner Rt. Budapest. 1936.





57744





Budapesti Hirlap nyomdája.

„. . . ujjongj és vigadj én lelkem és adj hálákat Megváltódnak, hogy azt mondhatod: többé nem féled és nem szereted e világot. . .“

RÁKÓCZI: „Confessio veccatoris.“

VEZÉRLŐ FEJEDELEM.

1.

Vay Ádám báró, az udvari főmarsall szállásán, ketten ülnek együtt pipázva: a házi gazda és Ráday Pál, Rákóczi bizalmas szekretáriusa, egykor majd erdélyi kancellár.

Ráday: Császár volt és mégis megholt. Rossz ember volt szegény Leopoldus, Isten nyugosztalja!

Vay: Nem volt rossz, éppen csak az volt a baja, hogy császár volt.

Ráday: Nagyságodat kétszer is börtönbe vettette. Egyszer a vagyonát is elkoboztatta.

Vay: El. De aztán visszaadta megint. Megpróbálkozott szigorúsággal is meg nagylelkűséggel is. Én azonban thökölyánus voltam és rákócziánus lettem. Rólam is mondhatta a császár, hogy rossz ember vagyok. Ő is tévedett, nem voltam rossz, csak magyar voltam.

Ráday: Mi lesz az imperátor halála után?

Vay: Interregnum lesz.

Ráday: És József ifjabb király?

Vay: Nekünk nem királyunk, legalább nem törvényes.

Ráday: Nem-e?

Vay: Az örökös királyságot mi el nem ismerhetjük. Azt annak idején úgy kényszerítették rá erőszakkal a megrémült országgyűlésre.

Ráday: Kényszerítették?

Vay: Kezdődött az eperjesi mészárlásokkal. Akiről azt hitte Caraffa, hogy ellenzi az örökös királyságot, azt vérpadra hurcoltatta. A döntő nap reggelén hirtelen meghalatták Draskovich grófot, az országgyűlési ellenzék vezérét. De a rendek, ha akartak volna, sem határozhattak volna szabadon, mert a császári katonaság ágyúkkal fogta körül az országgyűlést.

Ráday: Megér annyit egy királyi korona, hogy odavessék a lelküket a pokol kutyáinak?

Vay: A bécsi miniszteréknek megér.

Ráday: Mi tehát most tiltakozni fogunk József úr trónralépése ellen?

Vay: Dehogy fogunk! Ha reám hallgatnak: nem fogunk!

Ráday: És miért nem, ha József úr nem törvényes királyunk?

Vay: Mert szereti a magyarokat. Neki nincs része a nemzet elvadításában és meg akar vele egyezni szíve szerint. Ha csakugyan közeledni kíván hozzánk, melyikünk vállalja a felelősséget, hogy becsapja orra előtt az ajtót?

Ráday: Szent igaz, hogy azelőtt mindig magyar urak voltak körülötte. Ifjú korában Rákóczi fejedelemmel is barátságot tartott. Mondják, sokat piszkolta a bécsi kormányt, az ostoba magyar politikája miatt. Az is lehet, hogy vasseprővel csinál majd rendet a birodalomban.

Vay: Másféle úr, mint volt a boldogult apja. Az öreg császár olyan ünnepélyesen hordozta a koronáját, mint a miséző pap az Úr testét. Szomorú és szófukar ember volt. Az ifjú király szókimondó és bátor, szereti a tréfát és nem veti meg a jó bort.

Ráday: Akkor hát éppen nekünk való király. El kell ismernünk!

Vay: Nono, öcsém, azért ne siess olyan nagyon azzal az elismeréssel.

Ráday: Most már sehogy sem értem, hogyan vélekedik nagyságod erről? Elismerjük, vagy ne ismerjük el?

Vay: Egyiket sem szabad tennünk. Nyitva kell tartanunk mind a két ajtót, aztán majd elválik, hol leljük meg a nemzet hasznát.

Ráday: Ha ezt politikának hívják, akkor fene huncut mesterség.

Vay: Ezt te csak most tudod, szép öcsém?

2.

Az ifjú király csakugyan meg akart békülni a magyarsággal.

De aztán közbe avatkozott az a titokzatos

hatalom, melyet néhai való Nigrelli generális „Incognitának“ nevezett. Annak terveibe nem illett bele a béke.

Az uralkodóház és a nemzet megegyezése szerencséje lett volna egész Kelet-Európának, de érzékenyen sértette volna néhány száz ember magánérdekét. Incognita ennek a pár száz embernek önzéséből erőparallelogrammot szerkesztett és annak segítségével szembeszállt az uralkodóházzal és a nemzettel és legyürte a közérdeket.

Mindenek előtt a Haditanács tábornokait ijesztette meg a király békülékeny viselkedése. Ők tudták, hogy aki két-három esztendeig főkommandót visel Magyarországon, az mint dúsgazdag ember tér meg onnan, mert nem dúlhatták és rabolhatták annyit annak az országnak áldott talaját, hogy újabb és újabb aranyforrások ne nyíltak volna benne. A lázadó nemzetet koldussá tenni: jövedelmező üzlet és egyszersmind hazafias érdem és erről nem szívesen mondtak volna le a tábornok urak.

A püspök urak viszont szorongó szívvel gondoltak a megegyezésre, mert biztosra vehették, hogy annak ára némely protestáns kívánságok teljesítése lesz, pedig amit az eretnekek nyernek, azt elveszíti az egyház.

A bécsi politikusok pedig mindenkor azt vallották, hogy Magyarországot okvetlenül fegyverrel kell leverni, hogy az Ausztriai Ház érvényesíthesse a hódító jogát, mint tette Cseh-

országban a fehérhegyi csata után. Sőt, ha nem volna most rebellió, akkor külön meg kellene rendezni, mert a magyar kérdés csak akkor fog végleg megoldódni, ha nem lesz többé szó privilégiumokról, szabadságokról és hasonló alkotmányos sületlenségekről, amelyek már annyi alkalmatlanságot szereztek a birodalomban. És ha majd a császárhű családok feloszthatják maguk közt a magyar földbirtokot és főhivatalokat.

Akik így gondolkoztak, sokkal kitanultabb politikusok voltak, semhogy nyiltan szembeszálltak volna József úr béketerveivel. Ellenkezően: tüntető örömmel köszöntötték az új irányt és sietve a szolgálatába szegődtek. A megbízottaik aztán gondoskodtak róla, hogy az ifjú uralkodó napról-napra fokozódó megszégyenüléssel tapasztalja, milyen kevéssé törődnek a rebellisek az ő jóindulatával.

Egyik első nagy keserűsége volt, hogy Rákóczi felbontatlanul visszaküldte azt a levelet, melyben a nádorispán a kuruc fejedelmet József király terveiről tájékoztatta. Azt azonban sohasem tudta meg a király, hogy a levél címzésében annyi volt a sértő kicsinylés, hogy Rákóczi fejedelem megalázkodás nélkül nem is fogadhatta el.

A híd, melyet József Bécs és Magyarország közt építeni akart, még csak papírterveiben volt meg, mikor egy láthatatlan patkánysereg már kikezdte, szétrágta és elmállasztotta az egészet. József királyt hamarosan

meggyőzték arról, hogy a magyarok süketek és vakok a lojalitás és józan ész argumentumai iránt.

Ujító kedve szárnyaszegetten földre konyult és a dolgok menete lassanként önmagától visszatért abba a száraz és göröngyös mederbe, ahol Leopold idején negyvennyolc esztendeig folydogált és poshadt. Igaza volt a néhai császárnak, midőn azt mondta: Bécsben százféleképen lehet beszélni, de uralkodni csak egyféleképen!

3.

De nemcsak Bécsben, Magyarországon is az történik, amit Incognita akar. Ő pedig egyelőre azt akarja, hogy a kuruc fák ne nőjenek az égbe...

Enyhe szeptemberi délután a fejedelem a szécsényi várkastély nyitott ablakában állott. Egy almafát nézett a kertben, a fa lelógó ágait karókkal támasztották meg, mert nem bírta volna hallatlan bőségü termésének terhét. A gyep körüskörül piros volt a lehullott gyümölcstől. Vajjon mire való ez a nagy felesleg? Akinek szabad, annak nem kell; akinek meg kellene, annak tilos. És Isten áldása elrohad a földön.

Valahol a közelben a tárogató sípot tanulta valaki. Mindig ugyanazt a keserves futamot nyávogtatta. Vay Ádám, a fejedelem bizalmasa, aki előtt olykor hangosan gondol-

kodni is mert, csendesen a bőrtáskájába rakta a külföldi leveleket, melyeket az imént felolvasott urának.

Az udvari főmarsall nagyon is jól ismerte a nagyurat, olvasni tudott az arcáról és tisztában volt vele, hogy a fejedelem ebben a pillanatban tele van keserűséggel. A hadvezetésben megint képtelen dolgok történtek! Most az kellene, hogy Rákóczi szavakba öntse a mérgét, akkor egy óra mulva megint az lesz, aki mindig: derűs, tettvágyó és rendületlenül bizakodó.

Megszólalt a fejedelem orgona-baritonja. Minden bevezetés nélkül mondta:

— Megörültem, mennyire megörültem, mikor megtudtam, hogy Heister utódja a főkommandóban a vén Herbeville lesz... Ismerem még Bécsből: lassúeszű és fontoskodó ember. Mikor a Vág és Dudvág mocsarai közt kelepcét állítottam neki, szinte biztosra vettem, hogy bele fog menni. Csakugyan bele is ment és én azt mondtam: Herbeville hadseregestül az enyém! Nincs rá mód, hogy kiszabadítsa magát.

— És mégis kiszabadult! Az én generálisaim szabadították ki. Mert egyikük sem tette azt, amit parancsoltam és egyikük sem volt ott, ahová rendeltem. Bercsényi megkésett, — rossz volt az út! Cammogott, mikor repülnie kellett volna... Géczy lemaradt, — azt hitte, jobb lesz, ha másfelé kerül. Okoskodott, mikor engedelmeskednie kellett volna. Esterházy An-

tal pedig el sem indult, mert úgy vélekedett, úgy sem érhet oda idejében. Aludt, mikor cselekednie kellett volna... Hiába csikorgatom a fogamat, hiába sül le arcomról a bőr: az ellenség kimászott a csapdából, nehézkesen és ügyetlenül, mint a jóllakott óriáskígyó. Egy gyermek agyon tudta volna verni seprőnyéllel a kezében, de az a gyermek is hiányzott...

Szünet. A tárogató tovább vinnyog. A fejedelem:

— A generális urak máig sem hiszik, hogy a dudvági mocsárba ejtették a szerencséjüket... Mert ha elfogunk egy császári marsallt a hadseregével együtt, akkor egy csapásra megváltozik a magyarság helyzete a világban. Nem is jó arra gondolni, mi mindent mulasztottunk!

Megint szünet. Aztán:

— Pedig milyen nagyszerűek a legényeink! A pokol kapuit is megvívnák, ha volnának hozzájuk méltó főtisztjeik! Öt nappal később Pudmericnál megint farkasszemet néztünk Herbeville-lel. A legénység haragosan követelte a csatát! Szegény, hős fiúk, hogy mentek volna, hogy harcoltak volna, csak lett volna, aki viszi őket! De a tábornokok megint csak elhitványkodták a győzelmet. Hátrálniok kellett, úgy mondták, mert a szélvész a szemükbe hordta a port. Hallott kegyelmed már ilyet, Vay uram? Herbevillenek nem is kellett magát törnie, győzött helyette a fölkavart szemét!

Most megszólalt Vay Ádám:

— Azóta mégis kiköszörültük a csorbát. Béri Balogh túl a Dunán, Bercsényi uram pedig Morvaországban vágta meg a németet. Bécs beláthatta, hogy szét tudja ugyan rebbenteni a kuruc seregeket, de tönkre verni nem tudja. És ha igazságosak akarunk lenni, el kell ismernünk, hogy csodálatos az a lelki erő, mellyel a mi népünk egy-egy kudarc után újból és újból talpra áll és fölveszi a harcot!

— Magyar dolog ez, uram! Ehhez értünk, igen, hosszú időn át verejtékezve és vérünk hullásával összekapirgálni azt, amit egyetlen órán elherdáltunk. De miért kellett elherdálnunk?!

Elhallgatott. Csak a tárogatós fújta odakünn keservesen.

Miért kellett elherdálni?

Az élesösztönű Károlyi Sándor talán tudott volna válaszolni a kérdésre. Ő sokáig tiltakozott ellene, hogy a kurucság döntő ütközetekbe bocsátkozzék a császáriakkal. A „Thököly-taktika", melyet a lovagias Rákóczi mélységesen megvetett, azt tartotta, hogy rendszeres ütközetet sohasem szabad vívni a némettel, mivel abban minden előny az ellenség oldalán van. A császári haderőt portyázásokkal kell nyugtalanítani és kifárasztani, váratlan rajtaütésekkel gyöngíteni és demoralizálni, az összeköttetései és utánpótlásai elvágásával kiéheztetni; szóval: az ellenséget nem megsemmisíteni, hanem „megemészteni" kell.

Mert a háború és fölkelés két teljesen különböző dolog. A fölkelés nem háború, hanem ellenkezően: annak tagadása és cáfolata; célja, hogy lehetetlenné tegye az ellenfélnek a hadviselést. A fölkelés nem hajlandó sikereket szerezni harcosai élete árán; abban keresi a dicsőségét, hogy áldozatok nélkül gyöngítse és irtsa az ellenséget.

A fölkelés az egyéniségek harca, míg a háború az egyéniségükből kivetköztetett tömegeké. A fölkelő érdeke, hogy rákényszerítse az ellenségre a gerilla-harcmodort, mert abban döntő szerepe jut az egyén értelmességének, személyes bátorságának, leleményének és kezdeményező kedvének, amely tulajdonságok természetszerűen csak kevéssé vannak meg a sorkatonaságban. A gerilla-harcos erőssége, hogy otthon lévén az országban, jobban tudja kihasználni a terepviszonyokat és könnyebben férkőzhetik hozzá az ország segédeszközeihez, mert hiszen a lakosság apraja-nagyja neki szövetségese.

A kuruc tábornokok közt nem volt nagy sztratéga, a csapatok alig ismerték az igazi fegyelmet, de nagy számmal voltak brigadérosok és ezredesek, akik néhány száz vagy ezer ember élén lovagolva, elképesztően vakmerő vállalatokat vittek végbe. Ezek évekig dúlva és fosztogatva járták be Ausztriát, anélkül, hogy egyikük is póruljárt volna. Valahányszor azonban a kurucok döntő ütközetbe bocsátkoztak, szinte kivétel nélkül mindig vereséget szenved-

tek. Nem akarták megérteni, hogy nekik ragaszkodniok kell a gerilla-harcmodorhoz, melynek ők utolérhetetlen mesterei, nem akarták megérteni, hogy óvakodniok kell a tömegharctól, ahol a csapatok fegyelmezettsége és mozgékonysága dönti el a sikert.

A fejedelem azonban nem érte be annyival, hogy kurucai csak „csiripeljenek" az ellenségen, nem kis részben francia katonai tanácsadóinak befolyása alatt, akik a harcot csak háború alakjában tudták elképzelni, döntő csapásokkal akarta békére kényszeríteni Bécset, aminek az lett a következménye, hogy a császári tábornokok döntő csapásokat mértek az eszes, de tanulatlan, a vitéz, de fegyelmezetlen fölkelőkre.

4.

A szécsényi várkastély alatt, a liget jegenyefái közt, felállították a tíz árbocos nagy Bethlen-sátort, mely ezúttal az ország sátra volt. Urak, nemesek, vármegyék és városok követei szokatlan nagy számmal jöttek a szécsényi országgyűlésre.

A tanácskozás már folyt, a követek, alkotmányos szokás szerint, napokig vitatkoztak holmi semmiségeken, hogy aztán percek alatt elintézzenek a nemzet életébe vágó, fontos ügyeket. És még egyre jöttek a megkésett követek és kíváncsiak.

Puskalövésnyire az ország sátrától vagy

húsz vidéki tarisznyás helyezkedett el egy kis dombon. A csapat közepén öles fiatal férfi, ruháján és beszédjén megérzett, hogy kálvinista pap. A tiszteletes jól tudott és szeretett is beszélni és nagy kedvvel magyarázta körülötte csoportosuló híveinek a történőket.

Újabb kíváncsiak kaptattak fel a dombra. Egy peckes kis öreg magyar, öt darab fiával, valamennyi fejjel nagyobb az édesapjánál. A legöregebbik már vagy huszonöt esztendős, a legkisebbik talán tizenhét, egyébként maga is már hosszúra nőtt, inas kamasz.

Az öreg kiméletlenül széttaszigálta az útjában állókat...

Valaki: Lassabban, atyafi, lassabban!

Az öreg: Ne állja el az úr az útamat!

A pap: No lám, csak nem Fényes Sándor uram kegyelmed?

Az öreg: De bizony az vagyok. És kegyelmed személyében kit tiszteljek?

A pap: Koltai-Nagy Pál volnék.

Az öreg: A margittai Nagy Istók fia?

A pap: Azé, igen.

Az öreg: Prédikátor lettél, hallottam. Hát ilyennek is kell lennie! Azt tudod-e öcsém, hogy édesapád kenyeres pajtásom volt, mikor együtt hadakoztunk, Thököly uram kardja alatt?

A pap: Sokat beszélt kegyelmedről apámuram. Ezek a derék legények a kegyelmed fiai?

Az öreg: Azok, de otthon is van belőle kettő.

A legkisebbik fiú: Édesapám, látja kegyelmed azt a katonát a nagy sátor előtt? Hát olyan szeretnék én lenni!

Az öreg: Leszel ám, majd megmondom miféle! Nem azért hízlaltalak föl ilyen nagy kamasszá, hogy most magam kapáljam a törökbúzát.

Valaki: De beborult az ég! Kár lenne, ha eláztatná a parádét!

A pap: Figyeljünk emberek, valami készül most!

Az öreg: Felgöngyölítik a sátor ponyvafalát.

A pap: Azért, hogy a nemzet lássa, mi történik odabenn.

Az öreg: Most szólásra emelkedik egy úr. Fene nagy ember lehet, a ruhája csak úgy szikrázik a sok drágakőtől!

A pap: Esterházy Antal generális uram. Kár, hogy olyan gyönge a hangja, egy szavát sem érteni.

Az öreg: A pápai Esterházy volna? Szép dolog az, mikor ilyen gazdag ember szíve megesik a haza állapotján.

Valaki: Kik a többiek a zöld asztalnál?

A pap: Mind grófok és bárók. Harmincnyolcan jöttek főurak.

Az öreg: Ott valami aranyruhások külön karosszékeken ülnek!

A pap: A császár követei. Öten vannak.

Az öreg: Ha németek, hogyan szabad nekik magyar ruhában járniok?

A pap: Nem németek, szegények, hanem labanc magyarok. Az a nagyszakállú pápista úr gróf Széchenyi kalocsai érsek.

Az öreg: Ilyen szemétnépet miért nem söpörnek ki az ország sátrából?

A pap: Oka van ennek. A bécsiek eddigelé azt híresztelték, hogy ők könnyű szerrel meg tudnának egyezni a magyar nemzettel, csak ne állna a császár és a nép között Rákócziék kis csoportja. Hogy azok ellenzik a békét, mert hasznot húznak a háborúból. A fejedelem tehát fölhívta a császárt, küldjön követeket az országgyülésre és adják elő szabadon a békefeltételeiket a nemzetnek.

Az öreg: Igy néminemüleg már értem a dolgot.

A pap: Rákóczi fejedelem mindig tiltakozott ellene, hogy őt egy üstbe vessék azokkal a lázadó nagyurakkal, akik a régi időkben annyi zenebonát szereztek az országban. Úgy mondja őnagysága: a kuruc fölkelés célja nem a rendbontás, hanem helyreállítása az országos rendnek, amit a törvénysértéseivel felborított a bécsi kormány. Mert őnagysága nem ura, hanem csak vezére kíván lenni a fegyverben álló nemzetnek.

Az öreg: Ezt igen szépen mondja őnagysága!

A pap: Itt van a zsebemben a Mercurius Veridicus ex Hungaria, abban mindez pontosan meg van írva.

Az öreg: Mi legyen az a Veridicus?

A pap: Kuruc ujság. Megjelenik minden héten és ráüti a szégyenbélyeget a Wienerisches Diarium rút hazugságaira. Különben nagy kár, hogy kegyelmetek nem jöttek már egy nappal előbb, tegnap perorálni hallhatták volna a fejedelem őnagyságát.

Az öreg: Mondják, igen szépen szónokol?

A pap: Hogy szépen? Ennek az országnak ő a legkülönb orátora! Még az egyházi renden levők közt sincs, aki kiállhatna vele. Tegnap bejelentette, hogy fölmenti a nemes nemzetet a hűségesküje alól, ő csak mint egyszerű honpolgár óhajt részt venni az országgyülésen és aláveti magát a többség minden határozatának.

Az öreg: Nagy ember ez, azt mondom, nagy ember!

... Valami történt időközben az ország sátrában. Az urak és követek mind felugráltak, süvegüket lengették s lelkesen zajongtak. A kívül állókra is átragadt az izgalom, ők is lármáztak, bár nem igen tudták, miről van szó.

A margittai Koltai-Nagy Pál tiszteletes azonban elfogta egy kálvinista paptársát, aki szaladva jött a nagy sátor felől. Miután sebtiben kivallatta, visszajött a híveihez.

A pap: Nagy dolog történt, atyámfiai! Most hirdetik ki, hogy a szabadság védelmére összeszövetkezett rendek Rákóczi urunkat a nemzet vezérlő fejedelmévé választották és korlátlan hatalommal ruházták fel az összes politikai, katonai és pénzügyi dolgokban... Már

megy is a küldöttség a várba, hogy az országgyűlés színe elé idézze a fejedelmet.

... Egyszerre halálos csend borult a ligetre. Az emberek némán és mozdulatlanul álltak, valamennyien a várkastély felé fordították ábrázatukat, mint a napraforgók tömege a fölkelő naptányér felé.

A távolból halk zúgás hallatszott, a hangzavar hamar megdagadt, vágtatva közeledett, végül tízezrek örömujjongása félelmetes erejű harsogásban robbant ki.

— Jön Rákóczi! Itt van Rákóczi! Vivát Rákóczi!

A dombon állók egyszerre vadul nekiiramodtak és eszüket vesztve a sátor felé törtek. Vivát Rákóczi! A gárdisták sorfala azonban keményen visszadobta őket, a tömeg forogni és kavarogni kezdett, mint tajték a megáradt hegyipatakban. A fejedelemből azonban a süvegén lévő kerecsenszárnynál egyebet nem láttak. De azért vivát Rákóczi!

Egyszerre azonban megdermedt és elnémult mindenki. Valami csodálatos és meglepő dolog történt: a vezérlő fejedelem komoly, szép és kissé meghatott arca, melyet az is ismert, aki soha sem látta, lassan fölemelkedett a tömeg feje fölé ...

A pap: Fölemelték! Pajzsra emelték!

Az öreg: Kik emelték?

A pap: Látom őket, most jól látom őket! Négyen vannak, kuruc tábornokok! Bercsényi Miklós, igen, és Forgách Simon, aztán Csáky

Mihály és Esterházy Antal! Ősi szokás szerint pajzsra emelték, annak jeléül, hogy a nemzet akaratából emelkedjék minden más magyar ember feje fölé...

Az öreg: Jó dolgod van, pap-öcsém, hogy olyan longalétra vagy! De én semmit sem látok. Mondd meg legalább, mit csinálnak a császár követei, a labanc magyarok?

A pap: Felálltak és meghajolnak... Mélyen meghajolnak...

Az öreg: No, azért mondom!

A fejedelem feje még mindig ott lebegett a tömeg fölött. Most rés támadt a szürke felhők közt és arany sugárküllő világította meg Rákóczit és az ország sátrát.

A pap: A nemzet választott és az ég helyben hagyta a választását! Csuda ez, magyarok!

Az öreg: Hol vannak a fiaim? Ide jertek, mamlaszok! Rögtön be fogtok állani a kuruc hadseregbe! Mind az öten be fogtok állani!

A pap: Eddig a szavammal szolgáltam, de ezentúl én is karddal akarom szolgálni az örök igazságot!

RÁKÓCZI HITVESE.

1.

A bécsi Rákóczi-palota kapuja előtt négylovas üveghintó állott meg. Három papagájnak öltözött lakáj ugrált le a hátsó bakról; az egyik kirántotta a kocsiajtót és lecsapta a hágót; a másik hátrafelé szaladva, piros szőnyeget göngyölített a kocsitól a kapuig; a harmadig berohant a palotába és bejelentette Wratislaw Vencel gróf őexcellenciája látogatását.

A cseh kancellár ruganyos léptekkel nekilibbent a szélesen és meredeken kanyargó lépcsőnek, följebb kissé mégis kifulladt, mert túl volt már első ifjúságán. Egyébként szálas, szép gavallér volt, hideg, szürke szemekkel, piros, inyenc ajkakkal, gúnyoros metszésű orral. Ó-arany csillámokkal hímzett elefántcsontszín ruhát viselt, nagy rózsacsokorral a kabátján. Az udvarnál a szép Vencelnek nevezték.

A szép Vencel látogatása Rákóczinénak szólt.

A zsibói csata után, mely a Wienerisches Diarium szerint a kuruc haderő „végleges

megsemmisítésével" végződött, halálra rémült futárok vágtattak Bécsbe és elképesztő híreket hoztak Vak Bottyán kuruc generális túladunai „garázdálkodásáról". A rebellis tábornok viharként száguldott végig Alsó-Magyarországon, rohammal megvette az erős Simontornyát, majd sebes iramban elfoglalta Palotát, Tatát, Pápát, Pécset, Siklóst, Sümeget, Csobáncot, Kapornokot, Kőszeget. Végül Szentgotthárdnál keményen megütötte Heister Hannibál altábornagy seregét.

Az a különös helyzet következett be, hogy a távoli Erdély a zsibói csata után a császáré volt, a közeli Dunántúl azonban Rákóczinak hódolt, az ausztriai határok meg tárva-nyitva állottak a kurucok előtt.

A gyorsaság, mellyel a szétrebbent magyar hadak összegyülekeztek és rögtön újabb támadást kezdtek, megint meggyőzte Ausztria szövetségeseit, hogy a császár nem képes fegyverrel leverni a fölkelést. Igaz, a fölkelők sem a császáriakat. Ez a háború türelmi próba; győztes az lesz, aki tovább bírja lélekzettel.

Ilyen körülmények közt a bécsi kormány megemlékezett Savoyai Eugen herceg tanácsáról, hogy a lázadásnak „diplomáciai úton" kell véget vetni. A diplomáciai úton nem bérgyilkosság értendő, azzal eddig sem volt szerencséjük, hanem vesztegetés. Nem a nemzetet kell eltántorítani Rákóczitól, — annak drága lenne az ára, a nemzet jogokat követel! — hanem Rákóczit a nemzettől.

Egyszer már kudarcot vallottak ilyen kísérlettel, de talán azért, mert ügyetlenül kaptak bele. Wratislaw gróf vállalkozott reá, hogy ő ügyesebb lesz. Egyébként maga is azt vallotta, amit Eugen marsall: minden ember megfizethető, csak meg kell adni az árát!

2.

Rákócziné a piros szalonjában várta látogatóját.

A hercegnének ugyan tilos volt elhagynia Bécset, egyébként azonban elég jól bántak vele. El kell ismerni, hogy Leopold császár is mindenkor megvédelmezte minisztereinek és tábornokainak „megtorló intézkedései" ellen, József úr trónralépésével pedig még javult a helyzete. Amióta az új császárné kihallgatáson fogadta, az udvarképes családok szinte törték magukat a társaságába.

Az uráról nem igen beszéltek vele, ha véletlenül mégis szóba került Rákóczi, olyan részvétteljesen hallgattak, mintha valami kedves halottról vagy nagybetegről volna szó. Nem is lehet egészséges gondolkodású az olyan, aki otthagyja szép családját és fényes társadalmi állását, hogy mocskos közemberekkel táborozzon és nyakába vegye egy önmagával és a világgal meghasonlott nép nyomorúságát.

Rákócziné: Egy császári ezredes járt ma

nálam, a kurucok fogságából jött vissza és két kis lovat hozott, melyeket az uram küldött a fiainak. Remélem, a kormánynak nincs kifogása az ajándék ellen?

A gróf: Nagyon jól tette, hercegné, hogy elfogadta. De Rákóczi herceg úr egy másik ajándékot is küldött, amit ön nem fogadott el és azt is nagyon jól tette.

Rákócziné: Miféle másik ajándékról beszél?

A gróf: A herceg egy szökési tervet küldött önnek. A terv szerint a fiaival kirándulást kellene tennie Fischamendbe, egy kuruc lovas brigád átcsapna a határon és megszöktetné önöket. Nem így tervezték?

Rákócziné: Jó kémei vannak, fogadja szerencsekívánataimat!

A gróf: Pénz kérdése, hercegné, semmi egyéb! De ön bölcsen cselekedett, hogy visszautasította a tervet, mert minek tüskön-bokron át odaszökni, ahová én hatlovas hintón viszem?

Rákócziné: Tréfa ez?

A gróf: Férfiakat olykor meg szoktam tréfálni, de nőkkel mindig komolyan beszélek.

Rákócziné: Az udvar visszaadja a szabadságomat?

A gróf: Az udvar alkalmat ad önnek, hogy meglátogassa kedves urát. Rákóczi herceg előzetesen szíves lesz levelet írni a császár őfelségéhez, melyben arra kötelezi magát, hogy őfelsége kívánságára önt bármikor visszaküldi Bécsbe.

Rákócziné: Mi a céljuk ezzel? Mert ok nélkül nem csinálják.

A gróf: Nyiltan fogok beszélni! Mi először is azt akarjuk, ön lássa meg Magyarországot. Mivel mostanában némileg akadályozva van a szabad mozgásban, rabnak érzi magát Bécsben és úgy gondol Magyarországra, mint az elveszett paradicsomra. Nos, nézze meg a maga szemével azt a paradicsomot!

Rákócziné: Éltem ott, ismerem az országot.

A gróf: Ön a mézesheteit élte Magyarországon és nem a magyarokkal, hanem a szerelemmel ismerkedett meg. Ezúttal meg fogja ismerni a háborús Magyarországot. Látni fog egy sivatagot, ahol nincs udvar, nincs finom társalgás, nincs művészet és nincs divat; szóval: ahol mindaz, ami elviselhetővé teheti az életet, teljesen ismeretlen.

Rákócziné: Biztos benne, hogy én is ilyennek fogom látni Magyarországot?

A gróf: Hízelgek magamnak azzal, hogy eléggé ismerem az ön szubtilis lelkét, mely annyira vágyódik az előkelőség és szépség után, mint a paradicsommadár a lótuszvirág méze után. Ön meg fog borzadni attól az országtól és azon lesz, hogy minél előbb elhagyhassa megint. Mint szerető hitves pedig magával fogja hozni az urát is.

Rákócziné: Rosszul ismeri Rákóczit, ha azt hiszi, ez lehetséges!

A gróf: A herceg nincs még harmincesz-

tendős, a hercegné pedig, amióta nem látta az ura, rózsabimbóból a virágok királynője lett.

Rákócziné: Ha százszor szebb volnék, ő akkor sem szegné meg a kötelességét!

A gróf: Ki beszél kötelességszegésről? Arról van szó, hogy más, nem kevésbbé fontos és magasztos kötelességeket vállaljon.

Rákócziné: Most már semmit sem értek az egészből!

A gróf: Ön el fogja vinni urának a római szent birodalom szuverén fejedelemségének koronáját. Őfelsége ugyanis elhatározta, hogy Burgau és Lichtenberg tartományokból örökös hercegséget alakít és azt a Rákóczi-háznak adományozza. Ha valakinek olyan szép kezek nyujtják a koronát, mint az önéi, hercegné, annak aligha lesz bátorsága, hogy visszautasítsa! Félreértések elkerülése végett hozzáteszem: amit én fölajánlok, az nem csere, hanem egy nagyszívű császár ajándéka. Rákóczi herceg megtartaná minden magántulajdonát, tehát magyarországi birtokait és várait is. Lemondania csak arról kellene, ami különben sem az övé: az erdélyi fejedelemségről. Ön, drága hercegné, emlékeztesse az urát, hogy az erdélyiek is csak magyarok, tehát örökké a jogaikról és szabadságaikról fecsegnek, míg a német hercegségben senkinek sincs szava, csak az uralkodó hercegnek. És ne feledje, hogy Németországban az ön gyermekei, unokái és dédunokái is uralkodók lesznek, míg Erdély vá-

lasztó fejedelemség, a trón ott mindig ki lesz szolgáltatva egy párszáz szélkakas szeszélyének.

A birodalomban uralkodó fejedelemasszonynak lenni, fényes keretben boldog és békés életet élni: ez volna az, amiről szegény Karola Amália olyan édesen tudott álmodozni! Jó ideig megilletődve hallgatott, majd halkan kérdezte:

— Én tehát Magyarországba utazhatom?

A gróf: Amikor akarja! És én kezeskedem, hogy soha még királynénak nem volt fényesebb kísérete, mint önnek lesz ezen az útján!

Rákócziné: A fiaim is velem jöhetnek?

A gróf: Jobb, ha a kicsinyeket nem viszi magával a fárasztó útra... Talán majd később egyszer, ha jobban kimelegszik az idő...

Szóval: a Rákóczi-úrfiak túszok maradnak Bécs kezében...

3.

Május elsején vonult be Rákóczi Ferencné a virágpompába borult Magyarországba. A Tavasz királynőjének diadalútja volt!

A labanc Pozsonyban éjszakázott, atyafia, Erdődy György gróf palotájában. Reggel hatfogatú üveghintón vonult ki a récsei városkapun. Wratislaw gróf beváltotta ígéretét: királynénak sem lehetett ennél fényesebb kísérete, mert tíz császári tábornok lovagolt a hintó mellett, köztük két aranygyapjas mar-

sall. A bécsi udvar ezúttal meg akarta mutatni, mennyire ki tudja tüntetni azt, aki a céljait szolgálja.

A hercegné hermelinnel prémezett bíborruhát viselt és olyan szívfájdítóan szép volt, hogy a tíz vén generális alatt táncolni kezdett tíz hátasló.

Az utcákon virító zászlók alatt sorfalat álltak a céhek; a város harangjai zúgtak; a bástyákon ágyúk dörögtek... A gyönyörű fiatal asszony, aki ötévi „rabság" után férje karjaiba siet, elragadta és megindította a szíveket. Pozsony, amely mint határváros, sokat szenvedett a kurucoktól is, a császáriaktól is, úgy sejtette, hogy Rákócziné aranyhintóján a béke és a boldogság vonul be az országba...

A récsei városkapú előtt elképesztően pompás lovassereg várta a fejedelemasszonyt: Ocskay László parádéba öltözött huszárezrede. A parancsnok párducbőrrel, a legények egytől-egyig farkasbőrrel a vállukon. (Pedig tudni való, hogy farkast csak az a magyar katona visel, aki vagy sebet nyert már, vagy németet ölt a csatán.) Ha a császáriak parádéja utolérhetetlen volt előkelőség, úgy a kurucoké mindenen túltett férfiasság dolgában.

Egy felüvöltő parancsszóra érces zördüléssel villantak a pengék. A hintó ünnepélyesen gördült a tisztelgő lovasok sorfala előtt, és mindig újabb és újabb férfiszemek tapadtak Karola Amália kirózsásodott arcára. Sötét és világító, szikrázó és hideg, beszédes és komo-

ran hallgatag, kíváncsi és tompán bámész szemek. Sok vért, sok tüzet, sok nyomort és diadalt látott katonaszemek.

A széltől és naptól kicserzett kurucarcok vadak és félelmetesek voltak, de Karola Amália tudta, hogy ezek mind készek meghalni Rákóczi Ferenc parancsára és mivel életük egyetlen nagy ütőkártyája a halálkészségük, ebben az órában meg tudnának halni Rákóczinéért is és ez a gondolat édes rettegéssel töltötte el az asszony szívét.

A császáriak elköszöntek és most már magyarosan folyt tovább az utazás: vágtató hintón, száguldó lovasok közt. Közbe szakadatlanul szóltak a tárogató sípok és üstdobok, vérforralóan idegen sikoltozással és dübörgéssel. Olyan álomszerűen pompás és fantasztikus kép volt, mintha a kentaurok serege elragadná Flóra istennőt.

Közvetlenül a hintó ablaka mellett lovagol holló hátasán a parancsnok. Ez hát „Rákóczi villáma", „a tűz fejedelme", a híres és rettegett Ocskay László?! A hercegné kíváncsian és titkos borzongással figyelte, mert amit róla tudott, azt bécsiektől hallotta, a külseje pedig mintha igazolta volna a róla keringő hátborzongató mendemondákat. Délceg, szép legény volt; a szabályos profilja kemény, mintha bronzból öntötték volna; az egész ember sötét és királyi módon gőgös benyomást tesz.

Vedrődön káprázatos színpompában virító

virágoskert közepén állott meg a hintó: a virágok hat vármegye selyembe, bársonyba, csipkébe öltözött, arannyal és ékkövekkel teliszórt főrangú asszonyai és leányai. A küldöttség vezére, Bercsényi Miklósné - Csáky Krisztina, beszéddel köszöntötte a fejedelemasszonyt.

Az ura is ott volt: a fővezér-helytartó. Pihenés után, miközben friss lovakat fogtak, Bercsényi gróf beült Rákócziné mellé és a hintó tovább repült Nyitra irányában.

Most már gyorsabban mult az idő, mert a gróf, ha akart, tudott ragyogóan elmés és lenyügözően szeretetreméltó lenni.

Nyitra-Ujlakon megint stációt kellett tartaniok: udvari karabélyos ezred váltotta fel a huszáreszkortot. A karabélyosok ezeres kapitánya, remek török lovát táncoltatva, kivont karddal a piroskesztyűs kezében, jelentkezett a fejedelemasszony előtt.

Karola Amália boldog ijedtséggel a szívében kapta fel fejét: hiszen ez a tigrisbőrös az ő Ferkója! Igenis, ő! Öt esztendeje nem látták egymást, amióta Rákóczi megszökött a németújhelyi tömlöcből...

A táborban töltött esztendők hatása meglátszott a fejedelmen. Az ifjúból férfi lett; barna arcú, katonás tartású, komoly, kissé szomorú arcú férfi.

De Rákóczi is nagy változást talált a feleségén. Mikor utoljára látta, bár az asszony akkor már a harmadik gyerekét várta, még

mindig üde és félénk leányzó benyomását tette. A fejedelem az égszínkék szeme és az arany haja miatt „kis svábnak“ nevezte; de most nem sváb, inkább francia dáma volt, előkelő és öntudatos versaillesi divathölgy. Mert a bécsi társaság, bár életre-halálra gyűlölte Versaillest, mindig az onnan fujdogáló szellő után igazodott.

Rákóczi lehajolt nyergéből, Karola Amália kidugta aranyfőkötős fejét a hintóablakon: férj és feleség megcsókolták egymást. Mikor a kísérő katonák ezt meglátták, valósággal megkönnyebbültek, mert most már bizonyos volt, hogy az a Szép Ilona, akit ők aranykeretben és üveg alatt hoztak alá Pozsonyból, akár a pápista pap az oltári szentséget: csakugyan mindennapi használatra is alkalmas fehérnép.

Bercsényi gróf átadta helyét a hintóban, ő maga a fejedelem Délia lovára ült és a díszőrség élére rugtatott. Rákóczi alig tudta elhinni, hogy a finom asszonyvirág, aki selyemruhája redőiben Nyugat-Európa illatát hozta ebbe a daróc- és zsarátnokszagú szegény hazába, az ő jogos tulajdona. Szinte túlmerésznek hitte magát, mikor megkereste maga mellett a fehér, puha kezét. Ugy érezte, hogy a női ujjak gyöngéd és biztató jelbeszéde jóvá tesz és elfeledtet vele sok mindent, egyebek közt a brzezani éjszakák szomjasszájú, fehér kísértetének emlékét is.

De a tavaszi virágförgeteg alatt csontváz feküdt! Bécs minden órában visszakövetelheti

tőle a párját... Ez a gondolat felháborította és harci dühöt árasztott a szívébe... Eddig ő „csak" a zsarnokság ellen küzdött; magára vessen Bécs, ha ezentúl, mint egykor Trója előtt, az asszonytolvajok ellen folyik a háború!

4.

Nyitrán Mylord Stepney üdvözölte Rákóczinét. Egy kosárra való francia pezsgőt tett Karola Amália gyémántcsattos lába elé, — mint mondta: orvosságul a vastag magyar levegő ellen. Ezzel az orvossággal ő maga is szorgalmasan élt.

Neki és a holland Bruyninxnek volt köszönhető, hogy József császár most már hadviselő félnek ismerte el Rákóczit és hogy a fegyverszünet alatt leküldte Lotharingiai Károly herceget és Wratislaw grófot, hogy a béke dolgában puhatolódzzanak.

A kuruc urak, rossz magyar szokáshoz híven, fellengős vendégszeretettel köszöntötték az ellenség követeit.

Karola Amáliának mód felett tetszett a zajosan pezsgő udvari élet, melynek ő volt ünnepelt központja és vendégei szórakoztatására egymás után rendezte a hatvan-nyolcvan fogásos lakomákat, a tündérmesébe való sólyomvadászatokat és véget nem érő fényes táncvigalmakat.

Külföldi és magyar gavallérok versenyezve hódoltak a szép fejedelemasszony előtt; egy becsületes, komor szempár azonban gyanakodva és rosszalóan figyelte a Tavasz királynéját. Ottlyk György uram, Rákóczi főudvarmestere, zsörtölődve írta naplójába: „A fejedelemasszony nagy galibára jött ki Bécsből, mert tékozló és pompát űző természete nem ismer határokat.“

A békedelegátusok jól mulattak, a béke ügye azonban sehogy sem haladt előre. Megint kitűnt, hogy nincs még két nép Európában, amely oly kevéssé ismerné és értené egymást, mint az ausztriai és a magyar. Ami az egyiknek orvosság, az a másiknak méreg; ami ennek bölcseség, az amannak bolondság.

A bécsi urak nem is a békéről, hanem arról a császári kegyelemről óhajtottak beszélni, melyet őfelsége, bizonyos méltányos feltételek mellett, félrevezetett alattvalóinak engedélyezni hajlandó.

József urat, amióta trónra lépett, titokzatos és hatalmas erők lassan, de biztosan beleszorították ugyanabba a csapásba, amelyen az öreg Leopold úr haladt; hamarosan szakasztott olyan, Isten kegyelméből való uralkodó lett, mint néhai apjaura és ha tudott és akart volna is a magyarok nyelvén szólni, a szava, míg a hivatalos szócsöveken keresztül eljutott a kurucok fülébe, rendesen ellenkező hatását tette annak, amit őfelsége óhajtott.

5.

Rákóczi, midőn egyik délután átlátogatott a felesége lakásába, nem éppen kellemes meglepetésére ott találta Wratislaw grófot.

„Nagyon otthonosan látszott magát érezni!“ — jegyzi meg Emlékirataiban.

A kancellár élt az alkalommal és mindjárt politikára terelte a szót.

A gróf: A kegyelmes hercegné, úgy-e bár, elmondta, miféle bizalmas ajánlattal jöttünk?

A fejedelem: Ne nekem tegyenek ajánlatot, gróf úr, hanem a nemzetnek. Ha békét ajánlanak, azt az országos konvent elé fogom terjeszteni, magam pedig alávetem magamat a többség határozatának.

A gróf: Ismerem a nemzet kívánságait. Nos, őfelsége felhatalmazott annak kijelentésére, hogy teljesíteni fogja azokat, mihelyt önök letették a fegyvert.

A fejedelem: Gróf uram, ha ön ismerné Magyarország történetét, akkor tudná, hogy ilyeneket már gyakran ígértek, de az ígéreteket kivételesen sem tartották meg. A magyar nemzet elég lojális, hogy ezért nem az uralkodót, hanem minisztereit okolja. Miniszterek azonban a jövőben is lesznek Bécsben, mi tehát csak akkor tesszük le a fegyvert, ha biztosítékokat kapunk.

A gróf: Tudom, mit óhajtanak. Külföldi hatalmak kezességét és Erdély függetlenségét.

Ez az, amibe soha semmi császári kormány nem fog beleegyezni! De mit is akar hercegséged Erdéllyel? Önt talán trónra ülteti, de kétséges, ön után ki lesz a fejedelem. Őfelsége örökös szuverén hercegséget ajánl Erdély helyett, üléssel és szavazattal a birodalmi gyűlésen. A Rákóczi-ház jól járna ilyen cserével!

A fejedelem: Ismétlem: nem a Rákóczi-házról van szó, hanem a magyar nemzetről.

A gróf: Szóval: nincs reá mód, hogy megegyezzünk? Ön, hercegem, nem bízik a császárban, de megbízik a francia királyban. Franciaország azonban kórháza azoknak a fejedelmeknek, akiket tönkretett azzal, hogy megszegte ígéreteit és fogadalmait. Megjósolom hercegségednek, hogy szaporítani fogja azoknak számát és Franciaországban fog meghalni.

A fejedelem: Nem Franciaország, hanem a kötelességem után igazodom...

6.

— Hiába vesztegetjük itt az időnket, ezekkel nem lehet megegyezni! — mondta a kancellár a Lotharingiai hercegnek.

Hamarosan el is utaztak. Az angol követ a holland kollégájával együtt ugyancsak visszament Bécsbe. Búcsúlátogatása alkalmával a bolond ánglius így szólt Bercsényi Miklós grófhoz:

— Isten segítse önöket küzdelmeikben!

Úgy látszik, az Úr az Ausztriai Házat a miniszteireivel akarja megbüntetni!

A hangos udvari élet véget ért; a szivárványos ünnepnapokra szürke hétköznapok következtek. Rákóczi megint reggeltől-estig munkában volt, leveleket írt, diplomáciai jegyzékeket diktált, csapatokat szemlélt, küldöttségeket fogadott, raktárakat ellenőrzött. Homloka gyakran borús volt; szeme sokszor fáradtan révedezett a messzeségbe.

A szürkeség ráereszkedett Karola Amália szívére is, mint a köd a tavaszi tájra... Most már bizonyos, hogy a németországi fejedelemség füstbe ment! Rákóczi nem akarja... De mit akar tulajdonképpen? Ó, Wratislaw grófnak igaza volt, mikor azt mondta: sivatag! Se finom társalgás, se művészet, se semmi... Nem hiába viselnek sarkantyús csizmát a magyarok, súlyos léptekkel is járnak az életben. Mindig ünnepélyesek, mindig keserűek, mindig Bécset átkozzák és órákig eldisputálnak olyan dolgokon, melyeket rajtuk kívül mindenki halálosan ún...

Egy nap azon vette észre magát, hogy türelmetlenül várja a császár parancsát, mely őt visszarendeli Bécsbe. Eddig rettegve gondolt reá, mint valami szerencsétlenségre, de most már a császártól remélte a szabadulását.

Miért is késik őfelsége, mikor béke már úgy sem lesz!? Nagyon megijedt, mikor Bécsből azt a hírt vette, őfelsége azt kívánja, maradjon az ura oldalán. Maradjon, — de med-

dig? Csak nem követeli tőle, hogy itt teleljen ki Isten háta mögött, Nyitrán, vagy Érsekújváron?

Most már nagy és reménytelen szomorúság vett erőt rajta. Sem nyugodtan aludni, sem jóizűen enni nem tudott... Ő tulajdonképpen beteg volt, bécsi orvosai már régebben ajánlották neki, menjen a karlsbadi csodafürdőbe. Sőt, egyikük meg is fenyegette, hogy baj lehet, ha nem megy hamarosan! Mit tegyen? Az urát nem szeretné megbántani, de senki sem kívánhatja tőle, hogy feláldozza egészségét és talán egész életére göthös legyen...

Az első célzásokat, miket elutazására tett, a fejedelem nem akarta megérteni. Jó ideig nem is beszéltek erről, de látszott az asszonyon, hogy szenved. Szenved, ahogyan csak egy bécsi hercegné tud szenvedni a magyar sivatag közepén. Némán, tétlenül és leverten, örökös szemrehányásként heverészett szobáiban.

Egy nap aztán megint csak szóba hozta Karlsbadot, most már a legrosszabbra felkészülten, keserűségtől remegő hangon. Rákóczi ezúttal csendesen bólintott. Tudta, hiába marasztalná az asszonyt, az már úgyis elérhetetlen távolságban van tőle.

Karola Amália csomagolás közben visszanyerte régi kedvét. Egyszerre csupa gyöngédség és kedvesség lett: „mert szerető gondját viseli az egészségemnek".

Eljött a búcsú napja.

— Van nekem egy udvari szolgám, —

mondta a fejedelemasszony — Bécsből hoztam magammal, de most itthagynám te kegyelmednek. Sárosi nemesember és ért a képíráshoz.

(A képíráshoz értő sárosi ember Mányoki Ádám volt.)

Rákóczi az első éjjeli megállóig kísérte feleségét. Aztán egyedül visszafordult megint. Tisztában volt vele, hogy Karola Amáliát elvesztette. Vagy nem is volt soha az övé? Öt esztendei távollét után a bécsiek egy idegen nőt küldtek neki. Egy nőt, akinek lelkét nem ismerte, sőt, — ez volt a lesujtó! — akinek lelkére nem is volt kíváncsi. Ki ebben a hibás? A fejedelem talán inkább, mint az asszony. De akárhogyan van is: nem lesz újabb trójai háború, nem az asszonytolvajok, „csak" a zsarnokság ellen folyik a harc.

Pedig jó lett volna egy társ, akinek szíve együtt dobog és elméje együtt száll az övével. Akinek olykor a vállára hajthatná fáradt fejét. Mert voltak napok és esték, mikor a százezer kuruca között is elhagyottnak érezte magát és szinte kétségbeesetten szomjazta egy rokonlélek gyöngédségét.

Visszatért Ujvárra, bezárkózott és elővett egy fekete bőrtáskát, mely tele volt megsárgult írásokkal. Levelek voltak, melyeket egykor Zrínyi Ilona írt második urának. Thököly Imre a leveleket Munkács várában hagyta, így kerültek mostohafiának kezébe.

Volt a levelek közt egy, melyet Ilona

nagyasszony akkor írt, mikor nyugtalan vérű ura tőle távol bujdosott:

„Vagy élet, vagy halál, — semminemű félelem, sem nyomorúság engem Kegyelmedtől el nem szakaszt. Csak éppen Kegyelmed el ne hagyjon! Én, ha gyalog is, kész vagyok elmenni, valahol hallom Kegyelmedet lenni. Vajmi nagy dolog volt minden időben az igaz szeretet!“

Nem, ilyen levelet Karola Amália soha sem tudna írni!

7.

Véletlenül megjelent előtte Thököly Imre alakja és hamarosan kitudódott, hogy ez titokzatos jeladás volt, mert a „kuruc király“, odalenn a Márványtenger partján, széttördelte a földi élet bilincseit...

Iszmid...

A város apró házai széles ívben ágaskodnak egymás fölé, mint egy óriás színház közönsége. Fenn, a kakasülőn, az ősi nikomédiai vár ezüstszürke romjai nyúlnak bele a szomjas-kék égboltba. Minden kíváncsi ablakszem a tengeröböl mozdulatlan tükrét bámulja, mely vakítóan veri vissza az égi fényt. Az augusztusi nap lángoló tűzözönt áraszt alá...

A déli hőségben egy teremtett lélek sem jár a város utcáin. Mélységes, szinte kísérteties csend borul Iszmidre, csak a kabócák köszörülő hangja szól fáradhatatlanul.

Most egyhangú, buzgó kalapálás közeledik: fatalpakon egy kövér franciskánus barát lohol végig az utcán. Göndör, rőt szakálla van, kerek arca ragyog a verejtéktől.

Egy cifraerkélyes, nagy faház előtt megáll, majd belép a portán. Senkivel sem találkozik. Fölszuszog és fölkopog a keskeny falépcsőn. Odafenn az emeleti folyosón egy szolgaféle ember fekszik elnyúlva a lócán, nyitott szájjal horkol. Ilyenkor ágyúlövésnyire nem találkozik éber lélek a városban. A barát nem költi fel, hanem némi habozás után megkapar egy ajtót.

— Bujj be! — üvölti belülről egy rekedt hang.

A széles török kereveten sárgaképű, ijesztően sovány férfi fekszik. Az állát nyolcnapos szakáll veri föl. Nyestbélésű nagy bundával takaródzik, időközönként azonban meg-megremeg, láthatóan így is fázik a fullasztó melegben. Fölismeri a papot és arca kicsinylő mosolyra torzul.

A barát: Dícsértessék!

A beteg: Mit akarsz itt, papocska? Az utolsó kenetet hozod?

A barát: Mint magyar ember jöttem, nem mint lelkész. A szentségek erejében hercegséged különben sem hisz.

A beteg: Megvígasztalhatlak, szent ember: én a lutherista prédikátorok fecsegésében sem hiszek.

A barát: Nagyságod különben nem is olyan nagybeteg...

A beteg: Hideg lel, hogy egye meg a fene... Nem kellett volna dinnyét ennem... De nem is érek rá mostanában betegeskedni, a héten már indulnom kell haza — Erdélybe...

A barát: Korán lesz még nyeregbe ülnie!

A beteg: Nem ismered te az én természetemet! Nekem ez kell: utazás, tábori élet, harc és háború. Úgyis ez a gyalázatos béke rohasztott meg...

A barát: Kapott hercegséged újabb magyarországi híreket?

A beteg: Összevissza mennek ott a dolgok... Nem is fognak boldogulni nélkülem... Az a szerencsétlen Rákóczi Ferkó maga sem tudja, mit akar... Rosszul teszi, hogy az erdélyi fejedelemségre pályázik, nagyon roszszul... Ott csak nekem van gyökerem!

A barát: A Rákóczi-ház rászolgált, hogy nagyságod szeretettel gondoljon reá. Hercegséged ugyan nem nagybeteg, mostani állapotában azonban mégis illenék megbékülnie embertársaival.

A beteg: Meg akarsz gyóntatni, rongyos?

A barát: Ne nekem gyónjon hercegséged, hanem Istenének!

A beteg: Az a baj, hogy nem tudom, hol kezdődik az én bűnöm és hol az én szerencsétlenségem?

A barát: Ha rossz néven nem venné her-

cegséged, azt mondanám: túlságosan szerette a földi élet hiábavalóságait.

A beteg: Az már szentigaz! Kerestem a hatalmat, ezért ebek harmincadjára vetettem fejedelmi vagyonomat, elhagytam márványkastélyaimat és legszebb éveimet rossz parasztkunyhókban töltöttem, söpredéknéppel táborozva... Azt is meggyónom mindjárt egy szuszra, hogy kicsapongó ember voltam világéletemben, szerettem lakmározni és dőzsölni és mégsincs az a mezítlábas barát, aki annyit sanyargott volna, mint én és nincs az a rossz kutya, aki olyan moslékon élt volna, mint néhanapján én...

A barát: Ha ugyan rossz néven nem veszi hercegséged a kérdésemet, — de a nők?

A beteg: Mindig bolondjuk voltam, hírhedett szoknyavadász és a legszebb és a legjobb asszonyt, aki csillag volt a faggyúgyertyák közt és odaadta értem a lelkét: mikor két arasznyira aludt mellettem, alig vettem észre... Confiteor: nagyot vétkeztem önmagam ellen, mert nem tudtam a különbséget a gyémánt és a ganaj közt!

A barát: Még most is igen kemény a hercegséged lelke, pedig érezte már az Úr sujtoló kezét!

A beteg: Az emberek sujtoltak engem, a komisz emberek, nem az ég! Én kitanultam, milyen komiszak... Míg sütött a nap, addig a vállukon hordoztak, de mikor beborult fölöttem, mindjárt sárba ejtettek. Rákóczi Ferkó is

úgy fog járni! Meg kell neki mondani: ne higgyen a németnek, de a magyarnak sem, mert az a legállhatatlanabb... Hanem Ferkó mindmáig sem tudja, hol lakik az Isten! Miért nem írja meg nekem, mit végzett a lengyel és a svéciai királlyal? Mit akar a bavériai herceggel? A magyar kérdést nem Párizsból, nem is Varsóból lehet megoldani, hanem egyedül csak Isztambulból!

A barát: Mit akar nagyságod a törökkel? Az most nem számít! A szultán nem meri megszegni a német békét...

A beteg: Nem meri? Palotaforradalommal kell rászorítani! Ferriol adjon pénzt, a többit majd elvégzi a janicsáraga! Vagy masíroz a török hadsereg, vagy zsineget kap a szultán... De Ferkó nem tudja, kire hallgasson... olyan ő, mint szegény édesanyja, az sem tudta soha elképzelni, hogy valaki, akit ő szeret, komisz lehet... Pedig az emberek komiszak.

A barát: Igen kipirult nagyságod orcája... Nincs talán láza?

A beteg: Soha sem voltam olyan jól, mint ma! Holnapután nyeregbe ülök! A Fényes Porta adjon nekem ötvenezer tatárt, a többit már vállalom én. Harmincezerrel betörök Erdélybe, huszat beszalasztok a Vaskapun... Mire észbe kap a német, már a fejében a csákányom! Nem szabad elmamlaszkodni az időt... Sietni kell, mindig előre! Miért nem szólnak a trombiták? Előre, legények! Az anyátok keservit, mit piszmogtok azzal a gyujtókanóccal?!

Fölgyujtani az egész sort, égjen a város! Égjen az egész világ!

A barát megszeppenve nézte a beteget, aki dühösen ordítozva hánykolódott fekvőhelyén, majd óvatosan kihátrált az ajtón. Odakünn fölrázta álmából a szolgát, hogy őrizze a gazdáját, míg ő elszalad az örmény doktorért.

— — — — — — — — — — —

Másnap reggel egy franciskánus barát indult Iszmidből Magyarországba, hírül vinni Rákóczi fejedelemnek, hogy Nikomédiában meghalt mostohaapja, Thököly Imre...

8.

József császárt talán még jobban bosszantotta Karola Amália léhasága, mint magát a fejedelmet. De azért nem adta fel a harcot, hanem újabb amazont vezényelt csatasorba.

Alig egy héttel Rákócziné elutazása után, Aspremontné toppant be Rákóczi érsekújvári szállásába. Neki az volt a híre, hogy tud és mer beszélni, az öccsére pedig nagy befolyással van.

— A császár küldött! — vallotta be szokott szókimondásával már az ajtóküszöbön.

— Kifogyott a férfiakból? — kérdezte a fejedelem.

— Őfelségét igen bántja, hogy a feleséged kiment az országból. El akarta fogatni Karlsbadban, mert oda nem szólt az engedélye, de

Máli elbolondította a hadnagyot, aki letartóztatta, és kiszökött Szászországba. A gyermekeit Bécsben hagyta. Mindenki azt mondja, hogy igen tökéletlenül viselkedett.

Kettesben ebédeltek és asztalbontás után Rákóczi megcsókolta Juliankát és így szólt hozzá:

— Most pedig csak szedd elő a szatyorodból őfelsége igéreteit. Mert hiszen igéretekkel küldött hozzám?

— Csudálkozni fogsz, hogy mit mondott! A búcsúaudiencián így szólt hozzám: Mondja meg Ferkónak, — mert ő még emlékszik, hogy úrfikorodban ez volt a neved! — mondja meg Ferkónak, hogy éppen olyan jóbarátja vagyok, mint voltam tíz esztendővel ezelőtt... És mondja meg neki: vele én nem alkuszom és nem cigánykodom, hanem fehér lapot küldök neki, írja reá, mi a kívánsága és én előre is elfogadom. — Mit szólsz ehhez?

— Kinek küldi a fehér lapot: nekem vagy a nemzetnek?

— Te itt első ember vagy és a szécsényi országgyűlés megtett diktátornak...

— És mit kíván cserébe a fehér lapért?

— Semmit. Lemondasz valamiről, ami úgy sem a tiéd.

— Szóval, Erdély kell neki.

A fejedelem hallgatott, Juliánka pedig elérkezettnek látta az időt, hogy megnyissa rábeszélőképességének zsilipjeit. Igen okosan kifejtette, hogy ilyen nagyszerű alkalom csak

egyszer kínálkozik egy sokszáz esztendős család életében is. Ha Ferkó bölcsen él vele, akkor a Rákóczi-házat egyetlen lendítéssel az emberi társadalom legmagasabb csúcsára emeli. Lehet itt habozni?

Rákóczi mosolyogva hallgatta. Végül azt mondta:

— Mindenben igazad van, Julianka, a hiba csak az, hogy amit a császár ad, azt Rákóczinak adja, amit pedig elvesz, azt Magyarországtól veszi el. A független Erdély nem nekem kell, hanem a nemzetnek. Én szívesen lemondok róla, ha biztosítékot kapok, hogy az ország független marad és szabadon választhat fejedelmet.

— De a császár megigérte...

— Eddig minden császár annyit tartott meg igéreteiből, amennyit a független Erdély ki tudott harcolni!

— Hidd el, Ferkó, József császár jó ember.

— Leopold sem volt rossz, mégis tenger vért ontott. Lehet, hogy csak félreértésből tette, de magyar vér volt.

— Nem mindig az történt ám, amit Leopold úr akart!

— Honnan tudod, hogy a jövőben az fog történni, amit József úr akar?

Julianka látta, hogy nem bír vele. Ez már nem az a Ferkó, akit ő kimentett Kollonich karmaiból és megházasított. Leverten mondta:

— Én biztosra vettem, hogy két olyan ember, mint te és József úr, föltétlenül meg tud egymással egyezni... De mit mondjak most már a császárnak?

A fejedelem körülményesen rágyujtott. Csak mikor már égett a pipája, mondta csendesen:

— Látod, Julianka, nekem egy napon választanom kellett az Ausztriai Ház és a nemzet között. Ha együtt lett volna király és népe, akkor nem került volna sor ilyen keserves választásra. De szemben álltak egymással és én nem bírtam elnézni azt a temérdek nyomorúságot és szenvedést, amivel ezt a gyönyörű földet a Jóbok országává tették. Választottam és sorsomat odakötöttem a nemzethez. Végleges és többé meg nem másítható elhatározás volt. Mondd meg József úrnak: engem mindig megnyerhet, de csak a nemzettel együtt, külön nem!

Aspremontné ereiben volt annyi Rákóczi- és Zrínyi-vér, hogy ezt meg tudta érteni. De azért nagyon elszomorodott, mert női ösztönével megérezte, melyik félé lesz a győzelem ebben a harcban. Bécsből jött, egy világhatalom metropólisából, és mikor végigkocsizott Magyarországon, szíve megesett ennek a fakó és füstszagú szegénységén.

Búcsúzáskor sokáig átölelve tartotta öcscsét. Halkan szólt hozzá, miközben szakadatlanul peregtek a könnyei:

— Te a becsület útját járod. Lemondasz



magadról, hogy segíthess másokon. Voltak már ilyen férfiak, tudom a történelemből. A holtuk után halhatatlanok lettek, de amíg éltek, nagyon boldogtalanok voltak. Büszke vagyok reád, Ferkó, és rettenetesen sajnállak!

AZ UTOLSÓ ERDÉLYI FEJEDELEM.

1.

A császár úgy válaszolt Rákóczinak, hogy Starhemberg Guidót tette meg magyarországi főparancsnoknak. Róla, aki a törökverő nagy marsallok iskolájában nevelkedett, egyszer majd azt fogja mondani XIV. Lajos király, hogy egymaga fölér egész hadsereggel.

Az új császári főkommandáns pedig úgy mutatkozott be, hogy októberben visszafoglalta a kurucoktól Esztergom várát, melyet kevés idővel ezelőtt maga Rákóczi vett meg ostrommal. A fejedelem meggyőződése szerint Esztergom nem esik el, ha Forgách Simon tábornok a kötelességét teljesíti. A gróf azonban eleresztette füle mellett Rákóczi parancsát és éppen az ellenkezőjét cselekedte annak, amit meghagytak neki.

Akkoriban érkezett vissza a kuruc táborba Rákóczi egyik francia tisztje, aki hosszabb ideig hadifogoly volt Pozsonyban. A francia azt újságolta, hogy Pozsonynak alig van helyőrsége, a vízi kapuja többnyire őrizetlen és egy

elszánt csapat meglephetné és hatalmába kerít-hetné a fontos labanc fészket.

A fejedelem Forgách tábornokot bízta meg a vállalkozással. Írott parancsot adott neki, részletes utasítással, hogyan közelítse meg lopva a várost. Ha pedig nem sikerülne a rajtaütés, arra az esetre meghagyta neki, hogy bombázza a várost, megtorlásul az ottani labancok némely kihágásaiért.

Forgách úgy tett eleget a parancsnak, hogy Bazinba vonult és beüzent a pozsonyi magisztrátusnak, küldjön megbízottakat, mert tárgyalni óhajt velük. Tárgyalt is és megállapodott abban a kerek pénzösszegben, amelynek lefizetése fejében a pozsonyiak jogot nyernek, hogy háborítatlanul leszüreteljék a szőleiket. Miközben a burgerek vídám szüretet tartottak, a tábornok átcsapott az ausztriai határon, elfoglalta Zistersdorfot és tönkre verte az ott állomásozó dragonyos ezredet. Közben azonban Starhemberg zavartalanul kiostromolta Esztergomot.

A fejedelem, akinek már sok keserűséget szerzett főtisztjeinek fegyelmezetlensége, ezúttal példaadó szigorúsággal járt el. Forgáchot elfogatta és az Andrássyak krasznahorkai várába záratta. Később a Csákyak szepesi várába szállították. A rab itt szökési kísérletet tett, de annyit ért csak el, hogy kitörte a lábát, aminek következtében holtáig sántított. A háború végéig aztán a munkácsi várban raboskodott.

A kuruc tábornokok pedig, akik Forgáchot szerették, Bercsényit azonban gyülölték, azt a tanulságot vonták le az esetből, hogy szegény Forgách Simi Bercsényi áskálódásainak adta meg az árát.

2.

A zsibói csatanap után megfagyott Erdélyben a lélek és az ország erőtlenül hullott a császár lába elé. Azonban a bécsiek újból kitanulták, hogy féken tartani a kurucokat csak ideig-óráig lehet.

1707 elején csakugyan repedezni kezdett megint a jégpáncél és megindult Erdélyországban holmi kuruc zajlás. Károlyi Sándor és Orosz Pál portyázói járták a völgyeket és mindenütt nyitott ajtókra és szívekre találtak.

Gyulafehérvár, Kolozsvár, Beszterce, Bethlen, Görgény egymás után kitűzték megint Rákóczi zászlaját. Tige generális segítségére loholt volna a császáriaknak, de Pekry Lőrinc megtámadta az erdélyi csapataival és levágta ezerötszáz emberét. Bécs azon vette észre magát, hogy Erdély kisiklott a kezéből, mint az ángolna, csak egy-két körülfalazott városban lapulnak még megszeppent császáriak.

A tavaszon Rákóczi palotás ezredei élén által ment a Királyhágón, hogy elfoglalja fejedelmi székét. Hochstädt óta, amióta a franciabajor katonai segítség reménye foszladozni kezdett, mint a reggeli köd: a fejedelem gon-

dolkozásában mind nagyobb jelentősége lett Erdélynek.

A természettől jól megvédett kis ország, mely egy időben Európa legfurfangosabb diplomatáit és legkeményebb katonáit nevelte, meg tudta magát védeni a török ellen és rettegetté tudta tenni zászlóit Bécs előtt. Rákóczi ugyan tisztában volt vele, hogy Erdélyt már nem Bethlen és Bocskay nemzete lakja, de bízott abban, hogy a nemzeti fölkeléssel járó általános lelkesedés föl fogja támasztani az ősi erényeket.

A rendek talán még sohasem mutattak olyan szemkápráztató pompát, mint Rákóczi fejedelmi beiktatásán. Az ország gazdagságának és erejének seregszemléje kívánt ez lenni, de Rákóczi előtt hamar nyilvánvaló lett, hogy az ünneplők az ősöktől csak a cifra külsőségeket örökölték, de a puritán közszellemet, a zord erőt és a kemény önbizalmat, melyen valamikor, mint kőtalpon, a független fejedelemség fölépült, már elkorhasztotta az új idők szelleme.

Az a szenvedélyes szeretet, mellyel a magyarországi paraszt nép Rákóczi személyén csüngött, gyanakodóvá tette az erdélyi nemességet és a fejedelem bevonulása előtt már azt híresztelték az úri kastélyokban, hogy jó lesz ügyelni az új fejedelemre, nehogy a jobbágyok élére álljon és gólyakirállyá legyen a három nemes nemzet fölött.

Törvénybe vették, hogy a katonáskodó

jobbágyot a földesura bármikor visszakövetelheti magának. A kuruc táborokból és kaszárnyákból hurcolták el a parasztlegényeket és úgy bántak velük, hogy a fejedelemnek, mint Emlékirataiban mondja, megesett rajtuk a szíve. Ezzel tönkre is tették Erdély egész védelmi rendszerét.

Valamikor a székelyek voltak az ország gárdaserege, de a saját tisztjeik szolgaságba szorították a szabad nemzetet, a földjeiket műveltették a székelyekkel és nem tűrték, hogy hadba vonuljanak.

Az aranytól és drágakövektől szikrázó urak közül egyik sem látja be, „hogy jelenleg olyan háborúról van szó, mellyel a szabadságunkat akarjuk visszavívni".

A beiktatás napján Mező-Bándról Maros-Vásárhelyre vonult a fényes díszmenet. Középen Rákóczi Ferenc, „szarvasszínű" lovon, zöldbársony ruhában. Előtte és mögötte az ország méltóságai, a fejedelem udvari népe, zászlók erdeje, tárogatósok, kopjás és karabélyos ezredek, gránátosok. A francia király követe, akit szinte elkábított a keleti pompa képe, két kuruc generális között lovagolt.

Az idők végéig ez lesz Erdély utolsó fejedelmi beiktatása. A fényes parádé tulajdonképpen temetési menet. Most viszik sírba Erdély függetlenségét. Az ország el fogja veszteni önállóságát, nem külső ellenségei miatt, hanem mert kiszáradt és kikorhadt belőle az akarat és képesség, hogy a saját sorsát intézze. Er-

délyt, mely valaha egyetlen, kemény kőszirtként állta a történelmi viharokat, mozaikdarabokra tördelte a magánérdek. Szörnyű megpróbáltatásokra és lealázásokra lesz szüksége, hogy újból megtalálja magában az erőt.

Az első hitlevél-tervezetből, melyet a fejedelem elé terjesztettek, nyilvánvaló lett, hogy a rendek csak egy veszedelemtől féltik hazájukat: hogy Rákóczi örökössé találná tenni családjában a fejedelmi méltóságot. Hogy ezt megakadályozzák, megtagadták tőle az eszközöket, amelyek segítségével valódi fejedelem lehetett volna.

Nagyszerű szavakkal azonban nem fukarkodtak. Az országgyűlés felruházta az utolsó erdélyi fejedelmet a Felséges Úr és a Haza Atyjának címével.

3.

Husvét hétfőjén már Kolozsváron volt a fejedelem őfelsége és ott felavatta a Nemes Úrfiak Társaságát. Inkább bensőséges, mint fényes szertartások között.

Száz délceg ifjú lovasból alakult csapat, melynek ezredese maga a fejedelem, alezredese Kemény Simon, erdélyi fejedelmek unokája.

Régi, kedves terve volt Rákóczinak, hogy lovagi erényekben és polgári tudásban nevelje az ifjakat, hogy egykor majd, háborúban és békében, méltó vezérei lehessenek nemzetüknek, itthon és külhonban hasznára lehessenek az országnak.

Az elvetett mag nem is hullott terméketlen talajra. Az ifjak még akkor is, mikor mindenki megtagadta és elárulta már a fejedelmet, szenvedélyes és százszoros halálra kész hűséggel ragaszkodtak hozzá. Egyikük, Bercsényi László, a csapat zászlósa, egykor majd Franciaország maréchal-ja lesz.

A mag kalászba szökött, de mint annyi magyar termést, ezt is idegenek aratták le.

EB URA FAKÓ!

1.

Soha annyi fülemile nem énekelt a Sajó füzeseiben, mint ezeken a csillagfényes tavaszi éjszakákon.

A fejedelem ma korán tért nyugodni a sátrába, de pirkadásig nyitott szemmel hevert tábori ágyán. Az elmult nap óriás súlyú emlékei alatt vergődött.

Az éjszakában olykor keményen fölcsattant egy katonai vezényszó: a palotás testőrök őrjáratai cirkáltak a sátorvárosban, mely a selyemgyöpű Körömi-rétet belepte.

A sátrakban az ónodi országgyülésre összesereglett követek aludtak. Azaz, hogy ezen az éjszakán nem sokat alhattak, mert mindenfelől muzsika, ének és fel-felviharzó kacagás hallatszott. Az urakat fölizgatták az elmult nap eseményei és borral oltogatták a belső tüzüket.

A vezérlő fejedelem gondosan elkészített tervekkel jött a gyülésre, melyet azért hívott

össze, hogy „földre taposott édes hazánk törvényes szabadságát virágzó állapotra hozza“.

Neki az lett volna a legfontosabb, hogy a nép ezer baján segítsen. Eligazította a munkát megtagadó szomolnoki bányászok dolgát, még pedig a bányászok javára. Mert „a szegénység átkozódása és végső kétségbeesése veszedelmesebb a gazdagok panaszánál“. Előterjesztette uzsorarendeletét és rátért az adózás kérdésére. Legigazságosabb a „közteherviselés“, — kiki adózzék egyaránt az után, amije van... De ez volt az, amit a rendek nem tudtak megérteni. Mert miféle csoda az ősi szabadság, ha nem a nemesember adómentessége?

Hirtelen egy láthatatlan kéz kapott bele a gyeplőkbe és oda ostorozta az országgyűlést, ahová senki sem kívánkozott. Szóba került ugyanis Turócmegye körlevele, melyet az ország törvényhatóságaihoz küldött. A körirat arra buzdította a vármegyéket, hogy egyesült erővel hárítsák el maguktól a háború terheit. Azelőtt, mondta Turóc, panaszaikkal bátran fordulhattak a császárhoz, de most némán kell roskadozniok a szörnyű terhek alatt. Követelik, a fejedelem adjon végre határozott választ a bécsi békeajánlatokra. Mert nyilvánvaló, hogy a háborút ma már csak egyes emberek hasznára folytatják...

Mi volt ez? A nemzet régi rossz szellemének ébredése? Egy titokzatos Valaki, aki jól tudta, hogy a magyar előbb-utóbb mindenre ráún, a békére úgy, mint a háborúra, a jóra

úgy, mint a rosszra: leoldotta láncaikról a démonokat.

A turóci követek, Rakovszky Menyhért alispán és Okolicsányi Kristóf főjegyző, az országgyűlés színe előtt merészen és élesen képviselték vármegyéjük álláspontját. Ez a békevágy köntösébe öltözött labanc álláspont volt. Ami a fejedelemnek leginkább fájt, az a hideg ellenszenv hangja volt, mellyel a kuruc hadsereget bírálgatták, mintha semmi érzelmi kötelék nem fűzné őket hozzá. Nyilvánvaló, hogy itt régi, sokáig titkolt gyűlölet gennyedt ki.

A döfés egyenesen Rákóczi mellének irányult. Aki a tőr markolatát fogta, az tudta, hogy a fejedelemmel leterítheti az egész kuruc mozgalmat.

Rákóczi méltatlankodva tiltakozott a támadás ellen. Az országgyűlés azonban némán és érzéketlenül fogadta szavait. A fejedelem homlokán hideg verejték gyöngyözött... Hiszen ez a vég, a nemzeti ügy bukása! Még pedig olyan bukása, melynél szégyenletesebbet maga Bécs sem kívánhat!

Újból fölszólalt. Ő volt ennek az országnak legékesebb nyelvű szónoka, de ezúttal nem törődött a retorikai hatással, hanem kitárta szívét és ami benne fájdalom, keserűség és rettegés volt, azt piros és párolgó vérpatakként ráeresztette a gyülekezetre.

— Édes nemzetem, hát ezt érdemeltem minden fáradozásomért? Ezt érdemeltem bujdosásomért? Életemet, véremet, minden vagyo-

nomat neked szenteltem. Feleségemet, gyermekeimet, minden szerencsémet megvetettem...

A fájdalom, mely zokogva tört ki az egyébként mindig férfias és méltóságos nagyúr melléből, olyan megrázó hatással volt az emberekre, hogy egyszerre könnyes lett körülötte minden szem.

Bercsényi Miklós kardot rántott és dühtől sírva hörögte:

— Haljanak meg a gazok!

Szablyapengék villantak és Károlyi Sándor volt az első, aki Rakovszky fejére sujtott. Az alispán arcát elöntötte a vér...

Odakünn, az ország sátra körül sorakozó katonák közt, óriási riadalom támadt. A francia gránátosok közt híre ment, hogy meggyilkolták Rákóczit, a felbőszült katonák erre meg akarták rohanni az országgyűlést, hogy felkoncolják a követeket. Csak akkor csillapodtak le, mikor a fejedelem maga kilépett a sátor elé. Egy összevagdalt holttest és egy tíz sebből vérző, megkötözött ember feküdt előtte a gyepen...

Ez történt ma délután: ezért ittak a követ urak és a fejedelem ezért feküdt nyitott szemmel ágyán. A két turóci emberre gondolt, akit megölt egy országgyűlési beszéd. Nem, ő nem hitte, hogy a felháborodás, mely szólni késztette, gyilkolni tud...

Mikor az egyik futva menekült a kardpengék elől, Rákóczi egy kis parasztfiúra gondolt, akit sok esztendővel ezelőtt egy sétalovaglásán

látott. A fiút a falu bikája üldözte... A fejedelem akkor a megvadult állat elé ugratott és magára vonta haragját, a fiú így el tudott szaladni. A turóci emberek fakó arcán abban a pillanatban ugyanannak a tehetetlen rémületnek kifejezése ült, mint a kisfiúén. Rákóczi sajnálta, féltette őket, Rakovszkyt és Okolicsányit. Azok talán csak a kötelességtudásuk áldozatai lettek. Ha volt bűnük, csak annyi volt, hogy az ő hazájuk nem Magyarország, hanem Turócmegye volt.

Sajnálta őket és mégsem állt közéjük és az acélszarvú bika közé, mert tisztán látta: ha ezt a fölhorkanást nem fojtják könyörtelenül vérbe, akkor holnap már megindul az általános bomlás és oszlás.

Ha választást kell tenni Magyarország és Turóc között: ám vérezzen Turóc!

2.

A június tizenharmadiki ülésen fölemelkedett a fejedelem és hófehér arccal, de szilárd hangon javaslatot tett az Ausztriai Ház trónfosztása ügyében.

Meg volt róla győződve, és Turóc viselkedése csak megerősítette hitében, hogy ilyen döntő lépés nélkül nem lehet folytatnia a szabadságharcot. A kuruc düh, miután pokoli tüzével bevilágította Európát, már megint lohadni kezdett. Amióta a magyarbarát hírében

álló József úr a császár, az emberek kedélyesebb oldaláról nézik a háborút. Napról-napra szaporodik azoknak a száma, akik beleokoskodják magukat az árulásba. Úgy látszott, hogy a nagy hévvel fellobbant mozgalom magától el fog aludni, mint a máglya, melyre nem raknak tüzelőt. Magyar dolog ez!

Egy többé át nem hidalható szakadékot kell nyitni dinasztia és nemzet között. Föl kell égetni a hidakat, hogy senki se gondoljon többé hátrálásra. Hogy halálos elszántsággal teljenek meg a szívek és *egy* táborba kényszerüljön minden magyar.

Bercsényi három szót rikoltott az izgalomtól dermedt gyülésbe. Három komisz szót, melyben benne károgott, tajtékzott és ujjongott az évszázadok óta igát hordó nemzet minden gyülölete:

— Eb ura fakó!

A követek kajánul utána ordították és úgy érezték, ezt a három szót soha semmi földi hatalom nem tudja többé ki nem mondottá tenni. Az Eb ura fakó letépte az uralkodó válláról az isteni kegyelem bíborpalástját, gorombán belemarkolt a bécsi kegyelmes urak parókájába, arcul köpte a császári hadsereget. Most már égnek a hidak, menni csak előre lehet, vissza többé nem!

Eb ura fakó! — az ország sátra körül sorakozó katonák, dühös lelkesedéssel felkapták, a sajóparti falvakból becsődült nép is ezt ordí-

tozta, tízezer fékevesztett hang ostromolta a felleges égboltot... Ezt meg fogja hallani Bécs, száz esztendő mulva is cseng majd tőle a füle!

Elmult este igen hangosak voltak az urak, az abrenunciáció éjszakáján azonban fülledt, tépelődő csend borult a sátorvárosra. Mindenki érezte, hogy a magyarság új végzetet készített magának. A nemzet évszázados vándorútja új mesgyére tért. Vajjon mi várakozik az út végén az egyesekre? Emelkedés, vagy gyalázat? Gazdagság vagy koldusbot? Dicsőség vagy hóhérpallos?

Rákóczi fejedelem ebben a pillanatban József császárra gondolt... Az Eb ura fakó bizonyára véres ostorcsapás lesz neki. Pedig ő nem gyülölte Józsefet, és tudta, hogy a császár rokonszenvvel gondol reá, mint ifjúságának társára. De azt is tudta, hogy ez a személyes rokonszenv nem képes megszüntetni, de enyhíteni sem a harcot. Mert ez nem a császár és Rákóczi, hanem a császárság és Magyarország harca. Magyarországnak két dolog közt kell választania: vagy lerázza magáról Bécset, vagy eltiportatja magát vele. Azért hát: „mai napságtól fogva József nem királyunk. Abrenunciálván mindenekben ellene, inkább egy óra alatt elveszünk, semmint örökös jobbágyságot viseljünk...“

Most már égnek a hidak — eb ura fakó!

3.

Honnan jött — az álomvilágból, vagy az élet mélységeiből? Egy ember lelkiismerete feleselgetett önmagával, vagy idegen akarat irányította gondolatait? Vagy mindez csak az éjszakában feloldott idegek szeszélyes és mitsem jelentő játéka?

Az ónodi hajnalon, mikor még szürke volt a föld, de már hidegen vízszínű az égbolt, egyszerre ott volt mellette Ő! Akinek nincs neve és nincs ábrázata és aki, ha nagy időközökben közeledik hozzá, mindig áhitatos rettegéssel tölti el. Ott van az alvó mellett és az hallja a saját szívét, amint nagy, súlyos és fájdalmas ütésekkel ver.

Ő nem áll a földön; a szilárd anyag neki nem támasz és nem akadály. Keresztülhatol a talajon, miként emberi test a vizen vagy a puszta levegőn.

Ő olyan, amilyennek az ember el tudja képzelni. A gyermekléleknek talán fehér és mosolygó; de titokzatos és félelmetes annak, aki Atlaszként egy világ végzetét hordja a vállán.

Rákóczi tudja róla, hogy emberi fogalmak szerint nem jó, nem is gonosz, csak kérlelhetetlenül és kétségbeejtően igazságos.

Beszélget az alvóval. Szavakra nincs szükség; Ő csak beleönti gondolatait az alvó lelkébe és kiolvassa onnan a választ.

. . . Miért tetted?

. . . A népemért.

. . . A nagyravágyásodnak nincs benne része?

. . . Te tudod, Rettenetes, én kész vagyok mindent eldobni, ami az enyém.

. . . Mi lappang az áldozatkészséged mögött? Nem a hiúságod, hogy egy nemzet jótevője légy?

. . . Ha valamikor volt bennem önzés: íme megtagadom és kivetem magamból. Semmit sem magamnak!

. . . Úgy lesz, ahogyan mondod. Magadnak semmit sem fogsz elérni. Ami a tiéd, azt is elveszíted. Hazádat, nevedet, gazdagságodat, gyermekeidet.

. . . És a nemzet?

. . . Meg fog átkozni. A katonáid el fognak pártolni. A barátaid meg fognak tagadni.

. . . Hiábavaló lesz életem és küzdelmem?

. . . Ha mindenedet fel tudod áldozni az eszmének, ha magad is eszmévé tudsz lenni, akkor hasznára lehetsz népednek. De csak a földi halálod után. Te nem fogod már látni. Vigasz és remény nélkül fogsz sírba szállani.

Rémült csend az éjszakában... Csak valami súlyos és fájdalmas kalapálás hallatszik a sötétségben: az alvó szíve.

Megint megszólal Ő.

. . . . Tudod a végzést. Tekints magadba. Tovább akarsz haladni az úton?

. . . . Akarok.

Az alvó szíve megenyhült. Kiszabadult az Ő lenyügöző hatása alól.

A Sajó füzeseiben pedig édesen énekeltek a fülemilék.

4.

József császár elégedetlen volt Starhemberg Guidó magyarországi szereplésével. A kurucok sorra fogyasztották a császári marsallokat, ez már a negyedik volt, de eddig egyik sem tudta a lázadás nyakát szegni.

A napokban a bécsi rendőrség megbotoztatott egy pozsonyi fuvarost, aki azt hazudta, hogy a kurucok tönkre verték a híres Steinville-dragonyosokat. Pedig igazat hazudott, ama bizonyos Ocskay László alvó éjjel rajtaütött az ezreden és eltörülte...

Őfelsége annak idején tréfás szavak kíséretében tette meg Starhemberget magyarországi főparancsnoknak:

— Kedves Starhemberg, gondoskodjék róla, hogy azok a zsiványok ne zavarják az én sólyomvadászatomat!

A marsall komoly arccal válaszolt:

— Hat hónapot kérek, azután nyugodtan vadászhat szent felséged akár Munkács vára alatt is!

Azóta elmult háromszor hat hónap, de bizony nemhogy Munkácson, de a bécsi városkapun kívül sem volt biztos az ember a kurucoktól.

Mikulás napján a császár mégis kilovagolt a madarászaival és két tucat testőrével, csakhogy megjárassa kissé a falkáját. Mikor nyeregbe ült a Burg udvarán, a kancellár útravalóul két igen kínos hírt közölt vele. Mind a kettőt a varsói követ jelentette. Hogy a lengyelek küldöttséget menesztettek Rákóczihoz és ünnepélyes formában felajánlották neki a királyi koronát. A másik ujság, hogy Péter cár (akit egykor majd Nagy Péternek fog nevezni a történelem) szövetséget kötött Rákóczival és arra kötelezte magát, hogy biztosítja neki Erdély birtokát. Lám, ez a moszkovita! Alighogy medvéből emberré borotválkozott, máris beleártja magát a szentbirodalom ügyeibe!

Az ónodi trónfosztásnak József úr első pillanatban szinte megörült; olyasmit képzelt, hogy a kurucok ezzel a bolondsággal maguk ellen bőszítik az egész keresztény világot. Nagy meglepetésére és felháborodására azt kellett tapasztalnia, hogy a külföldi kormányok feltűnő jóindulatot mutatnak Rákóczi iránt. Amióta tudják Európában, hogy Magyarország a birodalom fájó oldala, azóta mindenki ott tartaná a kezét. Az a veszedelmes őrült is: XII. Károly svéd király...

A kopók időközben fölverték a dunai nádasokat. Jóideig nem akadtak vadra, de aztán felugrattak egy kis őzsutát. A pecérek mindjárt pórázra kapták megint a kutyákat, őfelsége pedig próbát tett és felröpítette a kedvenc ráróját. Nagy örömére a vitéz kis madár csak-

ugyan lecsapott az őzre. Ekkor még három sólymot röpítettek a ráró segítségére. Egyik elbitangolt, kettő azonban nekiesett a futó őznek. Páratlanul érdekes vadászat volt, ilyenben őfelségének még soha sem volt része. El is határozta, miközben a suta nyomában lovagolt, hogy erről részletes jelentést fog küldeni a rokon udvaroknak.

Az őz még szaladt, mikor a vadászmester, aki legelől lovagolt, hirtelen megfordította hátasát és fölemelt kézzel száguldott az urak felé. Úgy jött, mintha Belzebub volna a sarkában.

— Vissza, vissza! Kurucok! — ordította magából kikelten.

Az ér tulsó partján látta őket, de a sátán fiai azóta már átúsztattak a vizen és vérfagyasztó kurjongatással törtek ki a füzesből. A vadászokból üldözött vad lett.

— Bécs-Újhely felé! — üvöltötte valaki a rémülettől fisztulázó hangon.

Az út dobogott és porzott alattuk... A császár tudta, mi a versenylovaglás tétje: a koronája és a becsülete. Mert, ha ő, akinek hadseregei diadalmasan járják Európát, elfogatja magát a saját fővárosa tövében, a saját alattvalói által — nem, ezt a gyalázatot végig sem lehet gondolni!

Kész szerencse volt, hogy az üldöző kurucok már két napja nyeregben ültek és azóta beszáguldották fél Ausztriát. A császári vadászlovakkal nem bírtak. Hiszen, ha nekik is

pihent lovaik lettek volna! Akkor talán másfelé kanyarodik a történelem folyása.

Azonban egyiknek a magyarok közül remek hátasa lehetett, mert társait messzire megelőzve, ott volt állandóan a menekülők hátán. Párducbőrt viselt, az izzadt arca körül vörhenyes oroszlánsörény lobogott.

A császári gárdisták derekasan viselkedtek, a testükből eleven sövényt vontak a császár és a kurucok közé. Ha egynek-egynek a lova nem bírta már az iramot és elmaradozott, a kuruc tiszt, aki csökönyösen a sarkukban volt, mint párduc a futó gazella-falkának, rögtön rácsapott és villámgyorsan nyeregből ütötte. Elképesztően merész ember volt; a csákányát szédületes ügyességgel forgatta.

József úr később úgy emlékezett vissza erre a hajszára, mint egy lidércnyomásos álomra...

Végül hatalmas, szürke kaputornyot látott maga előtt: Bécs-Újhely! De mielőtt a lova még elérhette volna a hídpadlót, a várárkot szegélyező bozótból egypár szurtos legény pattant eléje: kuruc hajduk voltak. Egyik belekapott a császár táltosának kantárszárába, a ló magával hurcolta a földön, de a sátánfia akkor sem tágított. Egy testőr a pallosával odasuhintott és csuklójában levágta a kezét.

A hídpadló megdobbant a patkók alatt, a várkapu döngve becsapódott a menekülők után, József császár biztonságban volt. A bás-

tyákról puskázni kezdték a száguldozó kurucokat.

A párducbőrös egy ideig még kihívóan táncoltatta lovát a torony alatt, azután harsány hangon kiáltotta:

— Mondjátok meg a császárotoknak: Bezerédy Imre brigadéros, aki megugrasztotta, azt üzeni neki, hogy eb ura fakó!

A nyeregkápája mellé tűzte ezüst fokosát, megveregette a sárgája nyakát és nem törődve a körülötte lecsapó puskagolyókkal, visszaporoszkált a csapatjához.

Mikor őfelsége a várudvaron leszállt gőzölgő lováról, a kantárszárról egy emberi kéz esett a földre. A császár a viaszsárga kezet nézte, mely még a porból is feléje görbítette ujjait... Nem a magyar nemzet keze ez?! Ekkor szörnyű izgalom vett erőt őfelségén.

Eszébe jutott, egy ízben kis híja, hogy apjaurát is el nem fogták a kurucok. Futva tudott csak menekülni előlük... Miféle istentelen nép ez? Úgy vadásznak az urokra, mint a rókára! Ez tűrhetetlen! Pusztuljanak a föld színéről, pusztuljanak, ha nem tudnak emberségesen élni!

— Hol van Heister marsall? Teremtsék elő nekem Heister marsallt! Őt teszem meg magyarországi főkommandánsnak! Megpróbáltam mindent, eltűrtem mindent, de most már elég volt, most már Heistert küldöm a magyarokra!

5.

A bécsi Titkos Tanács politikusai megállapították, hogy a magyarok tulajdonképpen maguk sem tudják, mit akarnak, mert lám, huszonegy évig azért sopánkodtak, hogy nincs országgyűlés, most pedig abba kötnek bele, hogy van.

Miközben Heister marsall megint tűzzel-vassul dúlt az országban, a császár ugyanis elérkezettnek látta az időt, hogy egy békülékeny lépést tegyen a nemzet felé és huszonegy évi megszakítás után csakugyan országgyűlést hirdetett Pozsony városába. Heister jelentette József úr elszántságát, hogy könyörtelenül végez a rebellióval, az országgyűlés pedig nyilvánvalóvá tette elhatározását, hogy alkotmányosan óhajt uralkodni.

A kurucok is kaptak királyi meghívót, sőt salvus conductust is ajánlottak nekik. Ha ennek ellenére sem jönnek Pozsonyba, és valószínű, hogy nem jönnek, akkor ország-világ előtt rajtuk szárad a felelősség a további vérontásért. Ezt így tervelték ki Bécsben.

Az öreg nádorispán külön levelet írt Rákóczinak, „kedves öccseurának, a méltóságos fejedelemnek“,; levelében fölhívta, emlékezzék meg jobbágyi kötelességeiről a koronás király iránt. A vezérlő fejedelem válaszlevelében csodálkozásának adott kifejezést, hogy Esterházy herceg őt „jobbágyságra hívogatja, holott ve-

rejtékkel és keserves vérontással ez alól már fölszabadultunk!“

A vármegyék és városok fölbontatlanul visszaküldték a meghívó levelet, „mert az a császártól jött, akit urául egyikük sem ismer el“. Eb ura fakó!

A nagy erkölcsi haszon, melyet a kormány ettől az alkotmányos lépéstől várt, gyászosan kútba esett, mikor a császár Lichtenstein Ádám herceget és Trau Ottó tartományi marsallt bízta meg a csonka országgyülés megnyitásával... Két németet — hiszen csak ez kellett a kurucoknak! Ha magyarokról volt szó, akkor a kormány a józan ész szabályait sem tartotta kötelezőknek.

Még a labanc magyarok is felháborodtak és tudomásul vették, hogy a bécsi kormány ezzel igen emelte Rákóczi tekintélyét.

KURUC DIPLOMÁCIA.

1.

Párizs...

Vetésy, a kurucok franciaországi követe, párizsi szállásán fölkereste Ráttky ezredest. Ráttky többedmagával, mint a magyar követséghez beosztott tiszt jött ki Franciaországba, önkéntesen részt vett a királyi hadsereg rajnai hadműveleteiben és annyira kitüntette magát, hogy Lajos király egy lovasezredet ajándékozott neki.

Külsejével kissé emlékeztetett egy nagy, rokonszenves szelindekre. Egyébként a hidegfejű magyarok fajtájához tartozott.

Vetésy: Egyszer már tisztáznunk kell azt a szerencsétlen királykérdést!

Ráttky: Minek kerestek királyt? Legokosabb lenne, ha Rákóczi urunk kiáltatná ki magát. Az abrenunciáció óta ezt várja tőle a világ. Mylord Stepney nemrégiben itt járt és azt mondta, ha a vezérlő fejedelem bele akar ülni a magyar trónba, senki sem tudja ebben megakadályozni. De Foë pedig, egy híres angol író, röpiratot adott ki, amelyben felszólította a brit kormányt, szerezzen Rákóczinak egy millió fontnyi kölcsönt, hogy független ma-

gyar királyságot alapíthasson. Ebben különben az a nevezetes, hogy az angol ember, még ha poéta is, a pénzkérdésen kezdi.

Vetésy: A fejedelem semmiképpen nem vállalja. Leüti Bécs fejéről a koronát, de maga nem teszi fel.

Ráttky: Mit szól a francia kormány?

Vetésy: Kertel, mint közönségesen. Még azt sem lehet megtudni, állják-e még a bajor elektor jelöltségét. Beszéltem Torcy külügyminiszterrel, de ő a magyar lovakra terelte a szót. Időt akarnak nyerni, azt látom; de hogy minek, azt nem tudom.

Ráttky: És a király?

Vetésy: Szerdán fogad audiencián. Előre tudom, hogy az egész parádénak nem lesz semmi magja. Ezek mindent eláztatnak és fölhígítanak az istenverte etikettjükkel!

Ráttky: A királykérdés nagy ütőkártya lehetne az ország kezében. Így vagy úgy, de mindenképpen ki kellene játszani!

Vetésy: Torcy úgy tesz, mintha még fenntartaná a bajor elektor jelöltségét. De ez képtelenség, a bavarus a saját országát sem tudta megtartani a császár ellen, hát Magyarországot hogy tudná?

Ráttky: Én a kegyelmed helyében egyenesen az elektorhoz mennék. Katonaember, nem diplomata, ha kegyelmed egyenes kérdést tesz hozzá, arra igennel vagy nemmel kell válaszolnia.

Vetésy: Meg is teszem!

2.

Másnap a követ fölkereste Miksa Emánuelt.

Nagy szobában találta, mely tele volt bőröndökkel, fegyverekkel, könyvekkel és csizmákkal. Az elektor nem akarta megszokni azt a gondolatot, hogy az ő mostani hontalansága végleges állapot és úgy élt Párizsban, mint a táborban, ahol az ember csak a legszükségesebb holmiját szedi ki a ládákból.

Egyébként ingujjban volt és pipázott. Az inasa azonnal megtömött egy másik pipát és Vetésy kezébe adta, miközben ismerősen vigyorgott. Amióta Buda alatt vitézkedett a gazdájával, lelki atyafiságot tartott minden magyar emberrel.

Miksa: Ez a Klausz maradt meg az egykori hadseregemből. Mikor Savoyai Eugen elől által kellett jönnöm a Rajnán, szép bajor hadtest volt még a kardom alatt. De azóta mutatóba is alig maradt belőle, mert a francia maréchalok rákaptak, hogy az én legényeimet használják várárok-tölteléknek. Különben minek köszönhetem a szerencsét?

Vetésy: Ha megengedi fenséged: azért jöttem, hogy kérdezzek valamit.

Miksa: Hallom!

Vetésy: A mi nemzetünk felajánlotta fenségednek a magyar szentkoronát. Ha a nemzet most viszonzásul egy őszinte szót kér fenségedtől, az talán nem szerénytelenség. Mert mi hó-

napok óta ködben botorkálunk. Fenséged hallgat, valahányszor a magyar királyságról van szó, Torcy miniszter úr pedig olyankor a magyar lovak iránt érdeklődik.

Miksa: Mit akar tudni a követ úr?

Vetésy: Vállalja-e fenséged még mindig a trónjelöltséget, igen vagy nem?

Miksa: Nem! Ha ön így kérdez, akkor azt kell mondanom, hogy nem. Ha azt mondanám, hogy igen, akkor ön nem tartana komoly embernek. Azt ugyan megtehetném, hogy átlopom magamat a magyar határon, de ahhoz nincs pofám. Én csak úgy lehettem volna az önök királya, ha győztes hadsereg élén vonulok be Magyarországba. Ha sikerül az, amit terveztem: hogy karddal vágok magamnak utat Ausztrián keresztül.

Vetésy: És fenséged nem hiszi, hogy arra még sor kerülhet?

Miksa: Nem hiszem, valamint ön sem hiszi. Én a császár ellen mindent elveszítettem, amit uralkodó csak veszíthet. Amim megmaradt, az belefér egy pár kufferbe. Én ma francia zsoldos vagyok, Lajos király kenyerét eszem és gondoskodás történik, hogy ne rontsam meg vele a gyomromat. Nekem már nincs hadseregem, a francia királynak pedig nincs pénze. Franciaország elvérzett. Most már a legkeresztényibb király főjövedelme, hogy pénzért adja el az államhivatalokat. Negyvenezer újabb hivatalt állítottak, még a fuvarosok is állami hivatalnokok lettek. A nép rettenete-

sen elkeseredett, ha őfelsége nem laknék a felhők fölött, akkor félnie kellene a saját népétől. De hiszen ahhoz nekünk kettőnknek semmi közünk. Reánk csak az tartozik, hogy itt már senki sem bízik a győzelemben, mindenki a békét áhítozza.

Vetésy: De milyen lesz az a béke?

Miksa: Lajos királynak jobb lesz, mint nekem és Rákóczinak. Mi ketten parasztok voltunk Ludovicus és Leopoldus urak sakkjátékában. A paraszttal esetleg sakkot lehet adni a királynak, de ha kiütik, az se nagy baj. De beszéljünk másról. Szereti ön a bajor sört? Majd Klausz hoz nekünk...

3.

Szerdán fogadta a Napkirály Rákóczi fejedelem követét.

Vetésy két magyar tiszt kíséretében kocsizott ki Versaillesbe. Mikor az óriási palota előtt, ahol tízezredmagával lakik a király, a kocsiból kiugrottak a magyarok, párducbőrük és sastollas kalpagjuk némi feltűnést keltett a vasrács előtt ácsorgó emberek között.

Vetésy néhány szót mondott a bérkocsisnak és mivel jól bírta a francia nyelvet, a naplopók rögtön kisütötték, hogy ezek nem igazi magyarok.

— Gascogneiak, — magyarázta fölényesen egy barnaképű siheder. — Biztosan Main-

tenon asszony öltöztette fel őket ilyen cifrán. Időközönként maskarákat szoktak a király elé vezetni, hogy elhitessék vele, a vad országokban is róla beszélnek és őt csodálják. A mult hónapban itt járt a sziámi király küldöttsége, az én sógorom, aki esztergályos a rue St. Martinban, öt livre napidíjért szintén sziámi vadember volt...

Egy titkos rendőr, aki a tömegben lappangott, bikacsökkel a suhanc nyaka közé sózott, mire hirtelen véget ért a néprajzi előadás.

Félhivatalos fogadás volt. Nem a ceremóniamester, hanem egy szolgálattevő gavallér fogadta a magyar urakat. Természetesen nem a követek lépcsőjén, hanem az úgynevezett márványlépcsőn kalauzolta fel őket az emeletre. Versaillesben ragaszkodnak az árnyalatokhoz.

Kis terembe léptek és felálltak szemben az üres trónszékkel. Nemsokára megjött a Napkirály. A nagy tükörgalérián keresztül lépkedett, útközben megszólítással tüntetett ki néhányat a sorfalat álló udvari emberek közül. Rendszerint nyájasan mosolygott, de mikor most a tekintete egy igen nagy, erős férfira esett, hirtelen elkomorodott. Ez Crébillon volt, a költő.

— Hallom, ön most tragédiát ír? — kérdezte a király, félig lehúnyva a szemét.

— Parancsára, Sire, — hagyta rá mély meghajlással a költő.

— És ki lesz művének hőse?

— Cromwell, Sire!

— Igen csodálom, hogy ön idejét és tehetségét ilyen sötét gazember ábrázolására pazarolja!

Őfelsége megvetően elfordult és tovább ment, Crébillon pedig krétafehér arccal bámult utána. Le kellett ülnie; rosszul lett. Nagyon természetes, hogy Cromwell ebben a pillanatban másodszor is meghalt.

XIV. Lajos kalappal a kesztyűs kezében lépett be a kis terembe, ahol a magyarok várták. Leült a trónszékre, fejére tette kalapját és várakozóan nézett a követre.

Vetésy elmondta gondosan betanult szónoklatát. Rákóczi fejedelem nevében üdvözölte a legkeresztényibb királyt, urának és a magyar nemzetnek soha el nem múló hálaját tolmácsolván azért a jóindulatért, mellyel őfelsége Magyarországot mindenkor kitüntetni kegyes volt. Beszéde végén arra kérte őfelségét, lépjen forma szerint szövetségre a magyar rendek vezérlő fejedelmével, mivel ez lenne minden magyar ember leghőbb óhajtása.

Lajos király halk és száraz hangon válaszolt. További jóindulatáról biztosította a vitéz magyarokat, a szövetségről azonban nem nyilatkozott, csak annyit mondott: gondos megfontolás tárgyává fogja tenni, milyen intézkedésekkel mozdíthatná elő Magyarország boldogulását.

Miközben beszélt, a követ, bár ezzel vétett az udvari szokás ellen, figyelmesen szemügyre

vette az uralkodót, akit ilyen közelről még nem látott. Nemes arcú és tökéletes termetű férfi, egész lénye csupa büszke méltóság. Csakugyan talpig király! A zárkozott kifejezésű arcában hideg szempár csillog. Meglátszik ezen a ridegen visszautasító arcon, hogy tulajdonosa tökéletesen kizárta magát az emberiség fájdalmas közösségéből. Lelki magányban él a maga gyémánt barlangjában, mint hörcsög a földalatti gabonavermében.

Vetésy tudta a királyról, hogy rendkívüli módon eszes, hogy hatalmas akaraterő és nagyszerű uralkodói ösztönök élnek benne, de mostani nagy keserűségében úgy találta, hogy mindezeket az erényeket semlegesíti és érvényteleníti ennek az embernek fanatikus önimádása és az egész világot felfalni vágyó hatalmi éhsége. Az önismeretnek milyen elképesztő hiánya kellett hozzá, hogy ez a hideg és rideg poliplélek szimbolikus címeréül a világot boldogító Napot választotta!

A követ éles és mozgékony szelleme egyébként Versailles bíborkárpítjai mögött már rothadást és penészt szimatolt. Az egész szemkápráztató pompa és szédületes hatalmi mámor egy agyonsanyargatott nép csontjainak velőjéből táplálkozik. Egyszer majd meg kell ezért fizetni, gondolta a magyar, és mi tagadás benne: ez a lehetőség gonosz kárörömmel töltötte el... Eb ura fakó!

4.

A fogadás után Torcy márki kérette magához. Vetésy sejtette, hogy most fogja megtudni azt, amit a király elhallgatott, de amit mégis tudatniok kell vele. Mert ezek a vérbeli diplomaták merő megszokásból a legegyszerűbb dolgokat is komplikálják, a gondolataikat pedig úgy formálják, hogy utólag letagadhatók legyenek.

A miniszter természetesen csak azért fárasztotta magához Vetésy ezredes urat, mert hallotta, hogy itt jár a palotában és nem akarja elmulasztani az alkalmat, hogy a vezérlő fejedelem hogyléte után tudakozódjék... Később, mikor a követ már azt várta, hogy megint a magyar lovakról fog beszélni, egészen mellékesen odavetett egy megjegyzést:

— Ah, igen, önöknél most úgyszólván trónüresedés van? Nem lesz könnyű dolog alkalmas jelöltet találniok...

(Szóval: Versailles elejtette Miksa Emánuelt!)

Mivel Vetésy kajánul hallgatott, a márki némi kertelés után azt kérdezte:

— Apropos, nem gondoltak még a porosz trónörökösre? Az a híre, hogy igen kiváló fiatal herceg.

— De hiszen a porosz király a császár szövetségese?! — csodálkozott a magyar.

— Akadály az? Hiszen Frigyes Vilmos

herceg már nagykorú és apjaura nem felelhet mindenért, amit a fia tesz. Ön ért engem?

— Csak félig, márkim.

Torcy tovább beszélt:

— A brandenburgi választófejedelem egypár évvel ezelőtt kikiáltatta magát porosz királynak. Franciaország a mai napig még nem ismerte el, de ha Rákóczi fejedelem, akinek szava igen súlyosan esik a latba, ha Rákóczi fejedelem közbejárna Berlin érdekében, akkor a francia király őfelsége alkalmasint elismerné Hohenzollern Frigyest királynak...

Vetésy most már mindent tudott! Ha a fiatal Hohenzollern herceget be lehetne ugratni, hogy pályázzék a magyar trónra, akkor a porosz királyt kitűnő hadseregével együtt el lehetne tántorítani a császártól. Győzni ugyan akkor sem fog Franciaország, de kedvezőbb békefeltételekre számíthat és ezért már érdemes Szent István koronáját odaigérni akárkinek. A porosz királyságot eddig azért nem ismerte el XIV. Lajos, mert nem tudta, miféle árat követeljen érte. De most már tudta.

Vetésy még aznap részletes jelentést küldött Rákóczi fejedelemnek. Levelében így jellemezte a francia királyt:

„A szél nem olyan állhatatlan, mint ő. Ha szerencsés, akkor tűrhetetlenül büszke és megveti szövetségeseit; ha szerencsétlen, akkor feláldozza őket és azt hiszi, eleget tett minden kötelességének, ha azt mondja: nem tehet más-

képpen. Egyre megy, akár kötünk vele szövetséget, akár nem. Érdekei veszedelmével Franciaország soha sem tartja meg szerződéseit.“

Levelének végén az Isten szerelmére kérte a fejedelmet, ne bízzék tovább XIV. Lajosban, béküljön meg a császárral, különben szörnyű bukás és pusztulás lesz a nemzeti fölkelés vége.

HEJH, RÁKÓCZI, BERCSÉNYI!

1.

Nem könnyű dolog elutasítani egy felajánlott koronát...

A porosz király, mikor Rákóczi fejedelem bizalmi emberei kérdést intéztek hozzá Frigyes Vilmos fiának magyar trónjelöltségét illetően, nem mondott sem igent, sem nemet, sürgősen intézkedett azonban, hogy a berlini és königsbergi kalmárok fegyvereket szállítsanak a kurucoknak, Rákóczinak pedig szép hintót és parádés lovakat küldött ajándékba...

Később tudtára adatott a vezérlő fejedelemnek, hogy kívánatos lenne, ha a kuruc hadsereg télire meg tudná vetni lábát Sziléziában; ebben az esetben a porosz hadsereg is bevonulna az osztrák tartományba és a király ott megadná a választ Rákóczi kérdéseire. Egyébként köztudomású volt, hogy a sziléziai rendek elégedetlenek az ausztriai uralommal és szívesen szabadulnának tőle.

Szinte váratlanul kapu nyílt a szorongatott kurucok előtt... Az út a magyar szabadsághoz most már Szilézián át vezet!

Ez volt oka annak, hogy a fejedelem, aki 1708 tavaszán olyan nagy és jól fölszerelt hadsereg ura volt, mint eddigelé még soha, egész nyáron következetesen kerülte a megütközést az ellenséggel. Az ősszel minél nagyobb erővel akar Sziléziába betörni!

Beleszólt azonban Rákóczi titkos terveibe az a bizonyos magyar ember, aki mindent jobban tud, mint bárki más, főleg mindent jobban, mint azok, akik hivatalból a nemzet vezérei. Elhíresztelte, hogy árulók lappanganak a fejedelem tanácsosai közt, mert lám, Rákóczi vadászaton mulat, meg a palotásait egzerciroztatja, ahelyett, hogy kigázolná a német lelkét. Pedig, ha sohasem lehetett, most meg lehet nyivasztani Heistert! A tábori csahosok azt is tudták, hogy az árulók a fejedelem francia tisztjei. Torcy márki nem akarja, hogy véget érjen a magyar háború, míg tart a francia, azért nem szabad döntő csatát vívni.

A kuruc tisztek egyszerre lángolni kedtek a harci hévtől, panaszkodtak, káromkodtak és ököllel verték a markotányos asztalát, hogy a főkommandó miért akadályozza az ő vitézi vállalataikat?!

A fejedelem végül úgy érezte, engednie kell a hadsereg kívánságának és jobb meggyőződése ellenére Trencsén alá vonult. Talán arra is gondolt, hogy nem jó vége lesz annak, ha állandóan hideg vízzel locsolja a kurucai harci tüzét.

Nevezetes, hogy Heister marsall, aki

dühét legszívesebben a fegyvertelen néppel éreztette, de az ellenség színe előtt többnyire óvatos és tartózkodó volt, Trencsén alatt ki akart térni az ütközet elől.

A csatát tulajdonképpen a császári lovasság vezére, Pálffy János erőszakolta ki. A labanc gróf szemben állt Pekry Lőrinccel, aki a kurucok jobbszárnyát vezényelte. Bercsényi kérésére azért bíztak reá ilyen fontos kommandót, hogy kiköszörülhesse a csorbát, melyet nemrégiben a harctéren szerzett. Atyafiságos szívesség volt ez, amit Bercsényi az ő Lőrinc komájának tett.

Mielőtt még egymásba kaptak volna németek és kurucok, Pekry egy hadmozdulattal, melyet a fejedelem később „szánalmasnak" bélyegzett, rendetlenségbe és zavarba hozta a saját csapatait. A szemfüles Pálffy ezt rögtön észrevette és parancs ellenére megtámadta Pekryt, „magyar módon" próbát téve a könnyű lovasságával. Ezt a csatát a nagyszáj követelte és a protekció vesztette el.

Midőn a fejedelem észrevette a kerekedő veszedelmet, maga száguldott tartalékban álló karabélyosai felé, hogy tűzbe vesse őket. (A főkurucok hogyan nézhették el, hogy a vezérlő fejedelem, akinek személyéhez hozzákapcsolódott az egész nemzeti fölkelés sorsa, egy ordonánctiszt dolgát végezze: mai napig megoldatlan rejtély.)

Rákóczi lóhalálában vágtatott, mint maga mondja: nem törődve a tereppel, — Pandur

lova két széles árkon átrepült, a harmadiknál azonban rövidre fogta az ugrást, elbukott, azaz valóságos bukfencet vetett, és Pandur kitörte a nyakát. Nehogy a ló alá kerüljön, Rákóczi az esés pillanatában nyeregből dobta magát. Irtóztató erővel vágódott a földnek, homlokát erős zúzás érte, arcát elborította a vér... A fejedelem ájultan hevert a gyepen.

A kuruc hadseregen végigviharzott a rémhír: Meghalt Rákóczi! — És kitűnt, hogy a fejedelem maga a szabadságharc, nélküle nemcsak győzni nem, de küzdeni sem tudnak a kurucok. A gyász és a rettegés megbénította a karokat.

A trencséni csata egyébként magyarok harca volt a magyarság ellen. A támadást Pálffy kezdte, magyarokból sorozott labanc huszárok élén. Esterházy József gróf, midőn megértette Rákóczi veszedelmét, a labanc svadronját azonnal támadásra vezette, hogy hatalmába kerítse az ájult fejedelmet. A palotások és nemes ifjak azonban bőszült ellentámadással visszaverték. Vitézségük megmentett egy magyar főnemes családot attól, hogy az ő nevükhöz tapadjon a vezérlő fejedelem hóhérhalálának emléke.

Bercsényi Miklós ugyancsak megsebesült, valami Vass nevű császári kapitány — ő is magyar volt! — keresztül akarta szúrni a sebesültet, egy kuruc hajdú azonban még idejében lelőtte.

A magyar táborban ekkor már felütötte

ocsmány pofáját az árulás. Jósa Mihály, a fejedelem kedvelt segédtisztje, az általános zűrzavarban átszökött az ellenséghez. „Jósa fiam“ — így szokta szólítani Rákóczi — dühös buzgalommal úszította az üldözőket a fejedelem nyomában, egészen Kis-Tapolcsányig...

„Gyalázatosabb, nyomorultabb, következményeiben gyászosabb csatavesztés ennél sohasem volt!“ — kiált fel Rákóczi.

A gyakori kudarcok ellenére is, egészen a trencséni gyásznapig, állandó emelkedőben volt a kurucok csillaga. De az erkölcsi erők, melyek a nemzetet éveken át világraszóló ellenállásra tették képessé, most bomladozni kezdtek és egymás ellen fordultak. Megkezdődött a magyarok nagy kiábrándulása; kiábrándultak önmagukból. A nemzet kijózanodott abból a hősi és ünnepi mámorból, mely a saját erkölcsi szintje fölé emelte. Lesüllyedt ismét önmagához, a hétköznapokba. Hősökből megint „okos emberek“, kurucokból családapák lettek, és akárki magánügyei megint fontosabbak minden közügynél.

A fejedelem az általános bomlás tüneteként följegyezte, hogy kurucai sohasem ittak és táncoltak annyit, mint Trencsén után...

Az ajtó, mely nyitva állott Szilézia felé, döngve becsapódott. A nehézkes császári gálya pedig, melyet oly kimondhatatlan ügyetlenséggel kormányoztak a zátonyok között, csodamódon sértetlenül elimbolygott a porosz sziklaszirt mellett.

Az első években Magyarország függetlenségéért folyt a háború; Hochstädt után már csak az előnyös békéért; ezentúl azonban már csak *egy* hadi céljuk lehet a kurucoknak: a nemzet becsülete. Mi a nemzeti becsület? Rákóczi azt vallotta, nem cifraság és fényűzés, hanem sziklaalap, melyen egy eljövendő nemzedék fölépítheti a jobb jövőt.

2.

Trencsén után a két sebesült vezér, Rákóczi és Bercsényi, együtt feküdt a szécsényi várkastélyban. Mind a kettőt a sebénél jobban gyötörte egy többé jóvá nem tehető szerencsétlenség tudata.

Korai őszi alkonyatkor férfikar éneke ömlött be hozzájuk. Odakünn a tábori tüzek körül heverésző palotás testőrök énekeltek, tárogatósíp kísérete mellett. Rákóczi és Bercsényi nevét emlegette a nóta... Az urak figyelni kezdtek: soha még olyan szívettépően szomorú és csodálatosan szép éneket nem hallottak!

Jaj, régi szép magyar nép!
Az ellenség téged mikép
Szaggat és tép!?
Hejh, Rákóczi, Bercsényi,
Bezerédy!
Hová lettek magyar népnek
Élő tüköri,
Nemzetünknek hírszerzői,
Fényes csillagi,
Ocskay!

Az ellenség mindenfelől
Őket emészti,
Űzi, kergeti,
Búval epeszti...
Jaj, hát szegény nemzetünket
Miképen veszíti!?

Olyan volt, mintha Magyarország ravatalánál sírna a nemzet és fájdalmát szépséggé változtatná egy pogány isten. Honnan vette magát az ének? Trencsén után termett, napok, talán órák alatt. A véres magyar földből nőtt ki. Vagy a reményüket vesztett szívekből?

Rákóczi és Bercsényi visszafojtott lélekzettel hallgatták. Nem is a fülükkel, inkább a fájó szívükkel.

— A magyar Circumdederunt! — mormogta halkan a fejedelem.

— Úgy sirat minket, — mondta mély orgonahangján a gróf, — mintha már csak tűnő árnyékok volnánk a nemzet emlékezetében...

3.

Hiába, minden hiába: senki sem állítja meg többé ezt az omlást!

Hatalmas kőszikla mennydörgött le a mélységbe: Ocskay László brigadéros áruló lett. Éjnek idején kilencszáz huszárját általvezette Pálffy János táborába. Vele szökött két szent ember: Pyber és Spáczay címzetes püspökök.

Az Ocskay-huszárok akkor értették csak meg, hogy eladták őket a németnek, mikor Pálffy dragonyosai már körülfogták őket. A császári marsall és a kuruc brigadéros a front előtt összeölelkezett, egy névtelen közhuszár pedig a magyar nép nevében rájuk adta áldását: pisztolyával közéjük lőtt.

Vad dulakodás támadt huszárok és dragonyosok közt, a kuruc farkasok egy része kitört a hajtóláncból és visszaszáguldott a magyar táborba.

Pálffy tábornoki rangot és aranyláncot ígért a brigadérosnak és a gondolat, hogy mint generális térhet vissza a császári hadseregbe, ahonnan mint káplár szökött meg, megszédítette a Tűz fejedelmét. A kurucok szerencséjére különben is árnyékot vetett már a magyarság közeledő alkonya, — mit kereshet ott még a szerencsevadász? A féktelenül szenvedélyes és mérhetetlenül önhitt ember állandóan torzsalkodott a mágnás-generálisokkal és meg volt róla győződve, hogy érdemeit nem méltatja eléggé a fejedelem.

Az árulás híre mennykőcsapásként érte a magyarságot. Érsek-Ujváron azonban egy sápadtképű, izzó szemű fiatal főhadnagy azt mondta: „Visszahozom és hóhérkézre adom!“ Jávorka Ádám volt a főhadnagy neve, aki később szó szerint beváltotta fogadalmát.

Az omlás tovább tartott: ezúttal leszakadt egy egész hegycsúcs, megingatva a talajt a kurucok lába alatt... Ocskay árulásánál is na-

gyobb rémületet és felháborodást keltett a hír, hogy Bezerédy Imre brigadéros eladta lelkét a sátánnak. A hősök hőse, aki párviadalban hetvenkét német tisztet ölt meg és akinek vitézi híre bejárta egész Európát!

Az ő hitszegése talán még förtelmesebb volt Ocskayénál; mivel nem remélhette, hogy a császár táborába tudja terelni ezredét, arra vállalkozott, hogy egy német csapattal, melyet Heister ad a kardja alá, levágatja katonáit.

Tervét még idejekorán fölfedezték és Bezerédyt, cinkostársaival együtt, vasra verten szállították a fejedelem pataki táborába.

HALÁLTÁNC.

1.

Gyűlölni nem lehet az embereket, hiszen oly hamar meghalnak. Ezért szeretni sem érdemes őket, csak sajnálni. A rettenetes végső igazság, amit magában hordoz minden élő: a csontváz.

A fejedelem annyira kijózanodott az élet tüzes italából, hogy mostanában csupa csontvázat látott maga körül. És úgy találta, hogy a szomorkodó halálnál még félelmetesebb a táncoló és hahotázó.

Télutóján, mikor a felső ország hegyeit és völgyeit még vastag hótakaró borította, arany szán előtt hat csontló csilingelt a munkácsi vár alá. Harminc lovag váza kísérte a szánt, mind kengyelig érő, arannyal kivarrt lengyel bundában. A hat hámos tollbokrétát hordott a kényes fején. Ezüst harangjátékuk belekacagott a téli álmából ébredező völgy csendjébe. A füstölő kéményű, behavazott parasztházacskák tornáca alól álmos szemek bámultak utánuk...

Olyan volt ez a Lengyelországból jött szivárványszínű falka, mintha egy gazdagabb és

boldogabb világ követséget küldött volna a szegénység és szomorúság országába. Pedig Polónia akkor prédálta el hajdani dicsőségének utolsó foszlányait. Meg kell azonban engedni, hogy nagyúri módon csinálta.

A fejedelem a várerkélyről nézte az érkezőket és fáradtan mosolygott: szegények, ezek sem gondolnak vele, hogy egypár évtized mulva rongy és penész lesz minden büszke pompájuk!

Az aranyszán tigristakaróiból egy karcsú, finom váz gombolyodott ki, melyet valaha Szienyiavszka hercegné néven ismert a fejedelem. Koponyaüregeiben ragyogtak a türkizszínű szemek, a pofacsontján feszülő fehér bőr kirózsásodott a hidegtől és boldog izgalomtól... Rokoni jogával élve, megölelte Rákóczit.

— Szkólyeból jövünk, szomszédlátogatóba; meg akarom mutatni ezeknek a gavalléroknak a hőst, akinek hírével betelt Európa!

A vendégek nem tudtak, vagy nem akartak tudni a trencséni veszedelemről. Nem is úri dolog, legkevésbbé sem lengyeles, hánytorgatni olyan bajt, melyen segíteni úgy sem lehet...

Azok harmincan Lengyelország leghírhedtebb pártemberei voltak; azért jöttek, hogy megismerkedjenek Szienyiavszka lengyel trónjelöltjével.

A megszokás hatalma erősebb a halálnál is; az ember elpusztulhat, de nem tagadhatja meg a vendégjogot; a fejedelem tehát minden képzelhető jóval tartotta a polyák uraságokat.

Az este a vár zsongott és ragyogott a jókedvtől. Híres mulatók voltak a vendégek, a tállyai bor tüzes aranyát senki sem méltatta annyira, mint ők.

A lengyel urak nagyszerűen érezték magukat, Munkácsvár hallatlan gazdagsága és híres várurának viselkedése elragadta őket. Csak a hercegné lett óráról-órára csendesebb és mélázóbb. Nem, ezt ő nem így gondolta! Az elmult tél hosszú éjszakáin, mikor a kárpáti szél bőszülten üvöltött a szkólyei kastély kéményeiben és ő szárnyára eresztette forró asszonyi képzeletét, másnak, de milyen másnak gondolta a tavaszi viszontlátást!

Mi lett Rákócziból? A hercegné szemét nem tudta megtéveszteni. Ez egy megszállott ember, aki komoran viaskodik a benne lakó démonnal; a külső világról alig vesz tudomást. Ez nem az a pompás dalia, akit ő Brzezán várában rejtegetett. Ez nem emlékszik már a multra, nem a varsói karácsonyestre. A tekintete, hiába szeretné az asszony lángra lobbantani, elnéz fölötte a távolba.

A látogatás rövidebb ideig tartott, mint eredetileg tervezte a hercegné. Utolsó este az öreg Czinka cigány, akit Bercsényi kocsiztatott át Ungvárról, muzsikált az asztalnál. Úgy látszott, mintha erre az alkalomra ellopta volna Szent Dávid hegedűjét.

Szienyiavszka mámorosan és telhetetlenül hallgatta a szép, dacos és halálosan szomorú kurucnótákat. Ezek mind arról a nagyszerű és

örökké reménytelen attakról dalolnak, melylyel a magyarság, átlag minden emberöltőben egyszer, összetöri magát az élet börtönfalán. Ősi titkokat, megrázó fájdalmakat, nagy távolban izzó vulkánokat, egész égő világot sejtett az aszony a csodásan hullámzó és ragyogó hangfüggöny mögött. És úgy gondolta, hogy Czinka muzsikáján keresztül meg tudja érteni a mellette ülő férfi szép, dacos és halálosan szomorú lelkét. Az elvesztette önmagát, elkötelezte magát egy népnek, a szívében nem a saját, hanem a magyarság vére lüktet.

— Isten veled, Rákóczi! — mondta magában, — szeretőm nem lehetsz már, de ha Isten is úgy akarja, királyom még lehetsz!

Búcsúzóul megint megölelte a fejedelmet és az úgy érezte, hogy egy karcsú csontvázat tart a karjai közt.

2.

Országgyülés Sárospatakon...

A rendek a vár nagy palotatermében üléseznek, patkóformájú, zöldposztós, hosszú asztal mellett. Mint fejedelmi biztos, Vay Ádám udvari marsall ül az elnöki székben.

De van egy láthatatlan fő-elnök is: a kaszás váz trónol vigyorogva a gyülés fölött. Az ő hatása, hogy a gyülölet láza rázza a követeket. Mindenki ingerült, mindenki lármás, percről-percre attól lehet tartani, hogy karddal esnek egymásnak.

Az elnök alig tudja magát megértetni.

Elnök: Tekintetes karok és rendek, jelentem, hogy a kiküldött két bizottság megvizsgálta a kormány számadásait és azokat rendben levőknek találta...

(Felkiáltások az asztal végén: „Rend az van, de pénz nincs!" Felkiáltás az asztal fején: „Csend legyen, halljuk az elnököt!" Óriási zaj.)

Elnök: Az országgyűlés minden tagja és az ország minden polgára most már tudja, hová lettek a törvényes kivetések és jövedelmek...

(Az asztal végében: „Hová lettek? Hát elköltötték!" „A Dárius kincsét is elköltenék!" Tomboló lárma.)

Elnök: Silentium, követ urak! Tudomásom szerint most történik első ízben, hogy valamely államkormány nyilvánosan elszámol a közpénzzel...

(Az asztal végében: „De nagy dolog!" Nevetés. Zaj. Az asztalfőn: „A császári kormány soha sem mondta meg, mire költötte a szegénység adópénzét!")

Elnök: Megadom a szót nemzetes Tamásy követ úrnak...

Tamásy: Tekintetes karok és rendek! Javaslatot teszek, hogy az országgyűlés küldjön héttagú deputációt a fejedelem őfelségéhez és kérjen határozott választ a béketrakta dolgában...

(Felkiáltás az asztal végében: „Nem lehet béke, nem akarják a nagyurak!“ Ellenmondás. Viharos zaj.)

Elnök: A nemes nemzet vegye fontolóra, hogy a fegyvernyugvás és béke dolga nem az országgyűlésre, hanem a szenátusra tartozik...

(Felkiáltások az asztal végében: „Hát akkor mire való az országgyűlés?“ „Ezek már annyira sem becsülik az alkotmányt, mint a bécsi kormány!“ „Vigyázz a nyelvedre, komám, mert Vay uram Kufsteinba zárat!“ Nevetés. Lárma.)

Tamásy: A szenátor uraktól nem remélhetjük, hogy buzgólkodjanak a béketrakta érdekében, mert az ő hivataluk tudvalevően csak addig tart, amíg a háború...

(Felkiáltások az asztal végében: „Tizenkétezer forint évi fizetést kapnak fejenként!“ „Tessék eltörölni a szenátori fizetést, mindjárt meglesz a béke!“ Az asztalfőn: „Ez rágalom!“ „Magyar emberek így marják egymást!“ „Heister örülni fog!“ Percekig tartó zaj.)

Tamásy: A nemes nemzet békét kíván... Ha áldozatok árán is, de béke legyen!

(Viharos tetszés az asztal végében. Felkiáltás az asztalfőn: „A nemzet tisztességes békét akar!“ Ellenmondás. Zaj.)

Elnök: A tisztességes békét egy dolog gáncsolhatja el: ha a magyarságra megint rájön a rossz órája és, miután annyi időn át hősiesen és nagy áldozatokkal megvédte a szabadságát, most, a döntés órájában, pulya módon lerakja

fegyverét és odakínálja nyakát a könyörtelen ellenségnek...

(Felkiáltások az asztal végén: „Ezek csak üres szavak!" „Egy ló csak egy ló, reánk háromnak terhét rakták!")

Tamásy: A katonát is, a bujdosó nemest is nekünk kell eltartanunk... Vegyék végre eszükbe az urak, hogy pénz nélkül nem lehet háborúskodni... A Rákóczi-kongó már nem pénz, a rézpénznek nyaka szakadt...

Elnök: Tisztelt karok és rendek!

(Felkiáltások: „Nem hallgatjuk meg!" „Eleget bolondították az országot!" „Pereat, pereat!" Fülsiketítő lárma, a követek kardjukkal az asztalt verik, senki szavát nem érteni. Mind felugrálnak a helyükről. A terem végében dulakodás. Meztelen kardpengék emelkednek...)

A kaszás ember elégedetten vigyorog: csak így tovább!

Ebben a pillanatban kicsapódik két ajtószárny, egy palotástiszt jelenik meg a küszöbön, utána belép Rákóczi fejedelem. Néhány szenátor van a nyomában.

A fejedelem odaáll az asztalfőre, a tíz ujjahegyét könnyen a zöld posztóra támasztja, — beszélni kezd. A teremben halálos csend. A követek visszafojtott lélekzettel hallgatják, egyikük sem mer mozdulni, nehogy zavarja; az egész gyűlés szoborcsoporttá der-

medt, csak a bámuló, hol felcsillanó, hol meg ködösödő szemek mutatják, hogy élet van a szobrokban.

Az ellenségről kezd beszélni. Az ellenség már észrevette, hogy elvesztettük a szívünket, hogy megcsökkent a bátorságunk és hogy egymással civakodunk. Azért olyan fegyverszünetet merészel ajánlani, amely, ha elfogadjuk, módot ad, hogy neki tetsző béke elfogadására kényszerítsen minket...

A rendek vígaszra szomjas fülekkel hallgatják. A fejedelem az ország legkülönb szónoka, az ő szájában a hang erővé, a szó tetté lesz. A fáradtság, únottság és kétség egyszerre eltűnt a teremből. A porban hentergő lelkek azon veszik észre magukat, hogy szárnyuk nőtt és ujjongva föllendülnek a magasba. Az „okos emberek", a családapák, akiknek csak a maguk érdeke volt fontos, megint kurucok lettek: a köz szolgái, harcosai, fanatikusai. Nincs többé ellenzék, nincs békepárt, csak harcikedvtől lángoló, áldozatkészségtől mámoros kurucok vannak.

A fejedelem befejezi szavait. Jó fegyverszünetre, becsületes békére csak úgy szoríthatjuk rá Bécset, a végveszedelmet csak úgy kerülhetjük el, ha Istenben és igaz ügyünkben bízva, magyarokhoz illő elszántsággal mindnyájan fölkelünk és ebből az országgyülésből az ellenségre indulunk...

Minden hang egy kiáltásban egyesült: Vitam et sanguinem!

Ettől a kiáltástól új életerő kezd pezsegni az ország testében... A kaszás ember hirtelen eltűnik a teremből. De majd visszajön még!

Vitam et sanguinem! — harminchárom esztendővel később, majd ha Pozsonyban megismétlik a fiatal Mária Terézia király előtt, világhírű lesz a magyar szállóige.

3.

Esterházy Dániel gróf belép a fejedelem kabinetjébe. Fényes altábornagyi egyenruhát visel, de olyan sovány, mint a csontváz, a lovasnadrágja mély ráncot vet, mintha nem is volna benne comb. Betegeskedése miatt nem igen bírja a tábori életet; a kurucok várőrző szentnek nevezik.

Az altábornagy: Felséges uramnak alázattal jelentem, az ítéletet végrehajtották!

A fejedelem: Szerettem volna, ha megkegyelmez az országgyűlés a szerencsétlennek.

Az altábornagy: Nem lett volna áldás a kegyelmen, mint megbélyegzett ember nem élhet Bezerédy Imre.

A fejedelem: Hogyan viselkedett?

Az altábornagy: A vérpadon egykedvűen.

A fejedelem: Ha valaki, ő nem féltette az életét.

Az altábornagy: Tegnap este tentát és

papírt kért és fél éjszakán át rágta a toll szárát.

A fejedelem: Végrendeletet írt?

Az altábornagy: Alázattal jelentem, nem végrendeletet, hanem verset.

A fejedelem: Csak nem?!

Az altábornagy: Mikor reggel Bottkával együtt kivezették a vesztőhelyre, engedelmet kért, hogy elszavalhassa.

A fejedelem: Elmondatták vele?

Az altábornagy: Olyan nagyon kívánta... Igen izgatott volt... Azt hiszem, nem a hóhérpallos izgatta, hanem, hogy fog-e tetszeni a verse.

A fejedelem: Igy akart harmóniát belevinni rút halálába. A gondolat nem méltatlan hozzá... Megvan az a vers?

Az altábornagy: Most másolják felséged számára... Egyik strófáját megjegyeztem magamnak.

A fejedelem: Az hogyan szól?

Az altábornagy: Ilyenformán:

Jaj, gonosz szerencse, mint bánál el velem!
Híremben, nevemben meggyalázál engem,
... Jaj, hogy a Rákóczi már levágat engem...
Mindazáltal mégis kész vagyok halálra,
Kinyujtom nyakamat Rákóczi kardjára!

A fejedelem: Szegény, ostoba feje! Szegény, szép magyar feje!

4.

Verőfényes tavaszi napon egy pirosszoknyás, hímzett ingvállú leányzó billegett be a csongrádi sorompón. Kenderköteget vitt a fején. Helyre fehércseléd volt, az arca mosolyra állott és aki reá nézett, az is önkéntelenül elmosolyodott. Senki sem sejtette, legkevésbbé maga a leány, hogy sárkánytojást visz a kenderkötegben. A pestist hozta a török végekről!

Harmadnapra egy fakóarcú ember botorkált a csongrádi utcán. Nevették, azt hitték részeg, pedig ő volt az első pestisbeteg. A keleti átok megfogant, a sárkány kikelt a tojásból és szörnyű erővel rávetette magát az országra. A haláltánc orgiává vadult.

Bertóthy Ferenc tábornok meghalt pestisben.

Buday István tábornok meghalt pestisben.

Orosz Pál tábornok meghalt pestisben.

Bagossy Pál brigadéros meghalt pestisben.

Szalay Pál brigadéros meghalt pestisben.

Heister marsall pirulva tapasztalhatta, milyen kontár ő a döghalál mellett! A kuruc csatákban nyolcvanötezer magyar katona esett el, a pestis közel félmillió embert kaszált le. Egész vidékek elnéptelenedtek. A hadseregek bomlottak és oszlottak. A katonák hazaszéledtek, megrémült háznépükhöz. A kassai és eperjesi várakban alig maradt kapuőrség. Akik egykor halálmegvetéssel mentek neki a császár

tüzet okádó ágyúütegeinek, most vacogó fogakkal futottak a láthatatlan ellenség elől.

Bercsényi Miklóst és feleségét városról városra, kastélyból kastélyba kergette a rém. A babonahit azt tartotta, hogy fegyveres emberrel nehezebben bír a fekete halál, a nagyeszű Bercsényi ezért karddal az oldalán, pisztollyal az övében feküdt ágyában. Körülötte, mellette, az előszobában, az asztalnál, egyre hullottak és haltak az emberei; ő tovább futott, hideg rémülettel a szívében és ahol megszállott, ott már várta a vigyorgó kaszás.

Egy valaki azonban nem félt: Rákóczi fejedelem. Míg generálisai cserbenhagyták seregüket és szétszóródtak az országban, ő együtt maradt a katonáival és különös, de való: az ő táborában nem volt pestisbeteg. Megtalálta a védekezés egyetlen sikeres módját, midőn kerülte a városokat és várakat és farkasordító hidegben is, hófúvásos éjszakán is, szabad mezőn sátorozott.

5.

Ez volt a magyar halál esztendeje. Szólt a csontember furulyája és a nép kótyagosan támolygott utána.

Abban az évben elment gróf Pekry Lőrinc tábornok és el gróf Barkóczy Ferenc tábornok is. Azután meghalt ő, aki eddig kantárszáron vezette a halált, mint az idomított fekete ménlovat: Bottyán János generális.

A hatalmas öreg, a mindig bátor, mindig fáradhatatlan, mindig emberséges Jótevő János. A kuruc erő saroktornya omlott bele az idők ködtengerébe.

Ujév napján pedig belovagolt Érsek-Ujvárra Ocskay László császári ezredes. Hozzá volt kötözve a nyereghez és a lova farán vigyorgó csontváz kuporodott. Jávorka Ádám főhadnagy keményen beváltotta fogadalmát: parasztruhában lappangva, elfogta és a német front mögül kihozta a szilveszteri dőzsöléstől mámoros Ocskayt.

Az ujvári legények a dühtől tajtékozva, átkok és kövek záporával fogadták egykori bálványukat. A hadbíróság karóbahúzásra ítélte. Ocskay Sándor alezredes, László öccse, térden állva könyörgött Csajághy kommandánsnak, távoztassa el Rákóczi egykori villámától ezt a gyalázatot és végeztesse ki becsületes pallossal. És Csajághy irgalmas volt. Csajághy igen, de nem a sors, mert a kontár hóhér ötször csapott Ocskaynak és végül hosszadalmasan lenyiszálta a Tüz irtóztatóan kínlódó fejedelmének kevély nyakát.

A vérpadon megtagadta a császárt és újra hűséget esküdött a vezérlő fejedelemnek. És lehet, hogy a halál órájában csakugyan megbánta árulását. Oka lett volna reá, Pálffy nem váltotta be igéretét, nem tette meg tábornoknak, csak ezredesnek; a császári tisztek pedig dölyfösen visszahúzódtak tőle, azt hánytorgatták, hogy míg becsülettel szolgálta zász-

lóját, káplárságnál nem vitte följebb, de mikor elárulta a császárt is, Rákóczit is, tizedesből ezredes lett és aranyláncot akasztottak nyakába.

Magyar kéztől meghalt megint egy magyar; teljesült az Udvari Haditanács álma: egymást irtották a farkasok! Heister röhögött és retorzióképpen tíz fogoly magyart küldött vérpadra, köztük volt Bolfort Ádám ezredes, aki Wolfartból lett magyarrá, Palkovich Ferenc hadbiztos és a vitéz és eszes Fodor László brigadéros. Mikor Fodor a vérpadra lépett, egy marék aranyat dobott a hóhérnak: „eszedben tartsd, ebadta, hogy egy kuruc brigadérossal volt dolgod!"

Valamikor hárman versenyeztek a kuruc hadseregben a vitézség pálmájáért: Bezerédy Imre, Ocskay László, Béri Balogh Ádám. Egyikük sem esett el a harctéren, pedig volt rá alkalom bőven; de meg volt írva a sors könyvében, hogy mindhármuknak hóhérkéztől kell elveszniök.

Bezerédyt és Ocskayt, mint hitszegőket, magyar bíróság küldte a vérpadra; Balogh Ádámot német hóhér végezte ki, ő áldozata lett a rendületlen hűségének.

Mert van olyan idő, mikor magyar embernek az is bűne, ha áruló, az is, ha hű.

A három közül Baloghot szerette legjobban a magyar nép; erről a szeretetről énekelnek a népdalok, melyek gyöngéden megörökítették jó Murza lova nevét is.

Utolsó győzelme a kölesdi volt; ott eltörölte báró Nehm tábornok hadosztályát. Kétezer emberét levágta, háromszázat elfogott, ágyúit, zászlait elszedte.

Midőn a Dunántúl megint német kézre került, Balogh a Bakonyba vette be magát, ki-kicsapva a sík földre, rémületet keltve a labancok, lelkesedést a kurucok közt. Vesztett ütközet után végül elfogták Vörösmarton és Eszékre vitték. A börtönben is büszkén vallotta magát Rákóczi katonájának. Magyar kéz írta alá halálos ítéletét: Pálffy János gróf keze.

Pestis, német és magyar versenyezve pusztított a kurucok közt.

6.

Sírjatok, magyarok, Ujváron megint „berdót" kiált a német! A szabadság erős vára, az igaz kurucvirtus szemináriuma, melynek sok vihart és ostromot próbált falait hősi legendák és a hír arany borostyánágai fonták körül: Érsek-Újvár ellenség kezébe került.

„A halottakat föl nem támaszthatom, az élőkből jókat nem csinálhatok!" — mondta Rákóczi, mikor meghozták a gyászjelentést.

Az előnyomuló császáriak elől lassan észak-keletnek vonult. Az országnak jóformán már csak az a szöglete volt az övé, melyet Munkács vára körül a Tisza és a Beszkid-hegyek határolnak.

Isten is ellene fordult, sőt földi helytartója, XI. Kelemen pápa is. Miután áldáz viszályok után megbékült József császárral, szigorú iratot küldött a magyar papoknak, hogy ismerjék el törvényes urukul a bécsi császárt, forduljanak el a szövetkezett magyar rendektől, különben egyházi átokkal sujtja őket.

A fejedelem a pápai bullának tulajdonította Szolnok és Eger várainak elvesztését. Megbénult a katolikusok harci kedve, még azoké is, akik egyébként nem voltak valami híres templomjárók.

Egyik oldalon a pestis, másikon Heister marsall...

Mindenki elvesztette már szívét, csak Rákóczi volt látszólag erős és nyugodt. Reggeltől-estig dolgozott, lelket vert a csüggedőkbe, összegyüjtötte elszéledt ezredeit, új hadakat sorozott.

Minél reménytelenebb volt a helyzete, annál erősebb lett az Urba vetett hite. A papokban nem bízott, de bízott Istenben. Rendületlenül hitt a saját küldetésében, hogy az Ég állította a magyarság élére. A szabadság Isten ajándéka, de az Úr megköveteli, hogy a nép maga harcolja ki. Neki tehát, a nemzet vezérének, utolsó leheletéig küzdenie kell. Hogy sikerrel vagy kudarccal jár-e, azt csak az Úr tudja. Lehet, hogy a magyarság nem vezekelt még eléggé régi bűneiért és viszályaiért, lehet, hogy majd csak egy későbbi nemzedék, más

vezér alatt fogja kivívni a szabadságot. Az Ő bölcsessége tudja, milyen sorsot készítsen a magyarnak. A magyar kötelessége: harcolni a saját jövőjéért és hinni benne!

7.

A fejedelem palotás karabélyosai egy svadronjával Ungvárra ment, hogy Bercsényi Miklóssal találkozzék. A behavazott tájon dermesztő szél söpört végig, a lovasok fölött varjúrajok húztak, a távoli dombokon farkascsordák vonultak.

Egyszerre álomba valóan rémes gyászmenet bukkant ki a vakító nagy fehérségből: emberekkel és batyukkal rakott szekerek belátthatatlan sora. Dunántúli és vágvidéki kuruc családok voltak, az ellenség elől futva, bolyongtak az országban.

Azt sem tudták, szegények, merre menjenek, csak mentek, egyik szekér a másik után. Ha elült egyik-másik a fagyott sárban, a többi reménytelenül tovább nyikorgott. A kocsikból a hidegtől dermedező kisgyermekek keserves nyöszörgése hallatszott.

„Soha életemben olyan nagy szánakozásra nem gerjedtem, mint ezen útamban", — írta később Rákóczi.

A nélkülözéstől és gondtól elgyötört, rongyokba pólyált asszonyok, többnyire kuruc tisztek és nemesek feleségei, körültérdepelték

a fejedelem lovát... Segítség! Segítség! Könynyek közt emlegették, férjeik és apáik milyen hű ragaszkodással szolgálták Rákóczit és a nemzetet! Fűtött szállás, meleg ruha, élelem kellett volna mindegyiknek, azonkívül a biztonság érzete. De ki tudja mindezt előteremteni? Amit megtehetett a fejedelem, azt megtette, amije volt, azt odaadta, de mindez arcpirítóan kevés volt.

A lovascsapat, a Pro Libertate zászló alatt, némán és komoran vonult tovább a deresszőrű lovakon, melyek jegesmedvékhez hasonlítottak...

Miféle szörnyű látomás volt ez? Isten talán meg akarta mutatni a hadvezérnek a háború visszáját. A dicsőséges nemzeti erőkifejtés kis családok ezreinek mérhetetlen szenvedéseiből táplálkozik. Családok megemésztődnek a háború tüzében, mint fenyőtörzsek a máglyán. Az éjszaka megvilágosodik egy időre, igen, de a fák, az erdő délceg gyermekei, korommá és hamuvá lesznek.

Ha ez a szívettépő gyászmenet a hadüzenet éjszakáján vonul keresztül a vezér álmain, vajjon másnap eldördülnek-e az ágyuk?

„PIROS CSIZMÁM NYOMÁT...“

1.

A londoni Pall-Mallben van a Whitestar-klub háza. A zöld szobában két gentleman ül szemben egymással, köztük porteres üveg az asztalon. Az egyik Marlborough herceg, Hódító Vilmos óta Anglia egyik legnagyobb katonája. Asszonyi dolgok miatt újabban Anna királyné kegye elfordult tőle, a Wigh-párt pedig epésen támadja. A másik Peterborough lord, mostanában a királyné rendkívüli bécsi követe. Az urak iszogatnak, vékonyszárú fapipákból füstölnek és csendesen beszélgetnek.

A herceg: Ön otthagyta Bécset, Peterborough?

A lord: Rövid időre, míg férjhez adom Margery leányomat.

A herceg: Házasság? Gratulálok! De mit csinálnak a jó bécsiek?

A lord: Amit eddig. A császárnak nincs pénze, a miniszterek egymás ellen áskálódnak, a nép pedig a sörön és muzsikán kívül semmivel sem törődik.

A herceg: És mi van az én nemes barátom-

mal, a Savoyai herceggel? Mit gondol, ki fogja kergetni a törököt Európából?

A lord: Nem hiszem. A törökkel csak el tudna bánni, de nem a császári bürokráciával. Az majd gondoskodik róla, hogy a hadseregének ne legyen ennivalója, a lovasságnak ne legyen lova, a tüzérségnek ne legyen muníciója.

A herceg: A jó Isten nem akarja, hogy a német fák az égbe nőjenek! Mondja, mit csinálnak a magyarok? Szeretem azt a népet.

A lord: Mindenki szereti őket és mindenki ölbe tett kézzel nézi, hogyan kínlódnak és pusztulnak.

A herceg: Még mindig Heister gróf a császári főkommandáns? Arról nevezetes, hogy megbotoztatja a ladyket és fölnyársaltatja a babyket. A bécsi kormány fölhasználja az ilyen undok fickókat; ha aztán elvégezték a dolgukat, nem ismeri őket.

A lord: Már is kifelé áll a szekere rúdja. Úgy hallom, Pálffy lesz az utódja.

A herceg: Pálffy János gróf? Ismerem. Jó katona. Voltak mostanában kuruc csaták?

A lord: Romhánynál verekedtek.

A herceg: Az eredmény?

A lord: Kétes, mind a két fél Tedeumot énekelt. Azt hiszem azonban, az erdélyi fejedelem nem bírja már sokáig. Amióta hanyatlóban a csillaga, rávetette magát a diplomáciára.

A herceg: Ne vegye rossz néven, mylord, de én nem sokat tartok a diplomáciáról.

A lord: Én sem, ebben tehát egyet értünk. Tagadhatatlan azonban, hogy Rákóczinak kedvező a diplomáciai helyzete. Szövetségesei a francia király, a bajor választó és az orosz cár. Titkos szövetségesének mondható a török császár. A lengyelekkel olyan jó barátságban van, hogy egy tekintélyes párt Rákóczit óhajtja királynak. A protestáns hatalmak, Britannia, Poroszország és Hollandia, ha el is kötelezték magukat a császárnak, titokban a magyarok győzelméért imádkoznak.

A herceg: Még kisül, hogy egyik népnek sincs annyi barátja, mint ezeknek a szerencsétleneknek?

A lord: Körülbelül úgy is van, mert egész Európa, ha világosan nem is tudja, de homályosan mégis sejti, hogy a magyarok az emberi művelődés legnagyobb kincseiért, a népek önrendelkezési jogáért és a lelkiismeret szabadságáért harcolnak. Azonban —

A herceg: Azonban?

A lord: A kedvező diplomáciai helyzet tele van rejtett vermekkel és veszedelmes kelepcékkel. Az orosz szövetséget nem szabad hangoztatni, mert megsértődnek a lengyelek, akikkel a cár úgy bánik, mintha jobbágyai volnának; de dühbe jönne XII. Károly király is, akinek a cár neve pirosposztó; végül megijednének a moszlimok, a moszkoviták ősi ellenségei... Rákóczi tudja, hogy az angol kormány rá akarja szorítani Bécset, hogy tisztességes békét

kössön vele, de ezt titokban kell tartania, nehogy elveszítse a francia barátságot. XIV. Lajos azt követeli, hogy a magyarok folytassák a háborút. Törökország igen fontos ütőkártyája lehetne a kuruc politikának, nem szabad azonban kijátszani, mert felháborodna az egész keresztény Európa, mely Bécs ostroma óta még minden tagjában érzi a török pánikot... Anglia és Poroszország kedvéért pártolnia kellene a magyar kálvinistákat, de azzal meg maga ellen bőszítené Rómát és a magyar katolikusokat. Szóval, az erdélyi fejedelem igen bonyodalmas külpolitikai rendszer közepén áll; egymással ellentétes erőkkel kell számolnia; ami ma nagy szerencsének látszik, arról holnap kisülhet, hogy nemzeti veszedelem és azt, amit ma talán örömmel elfogad, holnap megint le kell tagadnia.

A herceg: Nem gondolja, hogy az ilyennek kalandor-politika a neve?

A lord: Némelyek annak nevezik, de én azt hiszem, ha Nagy-Britannia élethalál-harcát vívná, akkor ön, kedves herceg, magára venné a kalandor nevet, ha ezzel segíthetne az országon.

A herceg: A rablógyilkos nevet is, kedves lord! Van különben Londonban egy ügyes kis magyar diplomata...

A lord: Igen, Klement.

A herceg: Ő már beszélt nekem egyetmást ezekről a dolgokról. Néha el szoktam őt magamhoz hozatni.

A lord: Hogy lássa, milyen jó értesülései vannak a Foreign Officenak, megmondom azt is, hogy ön hat lovat fogat a kocsijába, mikor Klementért küldi.

A herceg: Mit akar? Ha az ember valakit nagyratart, annak az agarát is megsimogatja...

2.

A kuruc generálisok közül többen, élve a fejedelem engedélyével, kimentek Lengyelországba.

„Sikerült nyakamról leráznom feleséges tábornokaimat, akik most már csak magukra és családjukra gondolnak", — ily szavakkal búcsúztatta őket legfőbb haduruk.

Bercsényi Miklóst a fejedelem maga küldte Jaraszlóba, hogy Dolgoruky herceggel, a cár teljhatalmú megbízottjával, találkozzék. Tőle is szabadulni akart; amióta rosszra fordultak a dolgok, a kurucok minden bajért Bercsényit tették felelőssé. Azelőtt is sok ellensége volt, de most ő volt az ország leggyűlöltebb embere.

Károlyi Sándor a fejedelem oldalán maradt. A fővezérlet szinte észrevétlenül átsiklott az ő kezébe. Ezt a kemény és eszes férfit így jellemzi Rákóczi: „... a természet megadott neki minden kelléket, hogy jó tábornok legyen. Gyors felfogású, szilárd, tevékeny, fáradhatatlan, a segédeszközök kitalálásában rendkívüli módon leleményes, amellett szorgalmas, min-

dig jókedvű és nyájas, alantasait igen jól meg tudja válogatni és helyesen alkalmazni. Gyűlöli a lakmározást és megveti a tunyaságot".

Károlyi markáns alakja akkor lép a kuruc mozgalom élére, mikor József császár Pálffy János marsallt tette meg magyarországi főkommandánsnak, egyszersmind teljhatalmat adván néki a háború és béke ügyében. A kinevezés óriás feltűnést keltett Magyarországon, de különösen Bécsben, ahol el sem tudták eddig képzelni, hogy magyar anyától lett embernek ilyen fontos megbízást lehet adni.

A marsall levelet írt Károlyinak, akivel egykor jóbarátságban volt és felszólította, legyen segítségére a béke megszervezésében. Nagy szerencséje a nemzetnek, mondta, hogy őneki, a magyar embernek, adtak plenipotenciát, tehát ütni kell a vasat, amíg meleg.

A fejedelem felhatalmazást adott Károlyinak, tárgyaljon Pálffyval. Főleg időnyerés kedvéért tette, mert Bercsényi Jaraszlóból azt az örömhírt küldte, hogy az orosz cár csakugyan kész segíteni magyar szövetségesén és Bercsényi nemsokára orosz hadsereg élén fog bevonulni Magyarországba.

Úgylátszik Károlyi, aki tisztában volt vele, hogy a nemzet képtelen a harc folytatására, de nem is hitt külföldi segítségben, már akkor elhatározta, hogy megköti a békét Pálffyval. Ha lehet: Rákóczi hozzájárulásával; de ha kell: ellenére is.

A nemzeti gondolat kétfelé hasadt és szét-

ágazó útakra tért; az idealista Rákóczi a rendületlen elvhűségben kereste a forradalom utólagos igazolását, — a gyakorlatias Károlyi pedig az adott viszonyokkal való megalkuvásban. Károlyi kész volt a fejedelmet elárulni, hogy megmentse az országot és nem kételkedett benne, hogy a halálosan kimerült nemzet őt fogja követni.

Rákóczi időközben Lengyelországba sietett, hogy személyesen értekezzék a cár meghatalmazottjával. Túl a Kárpátokon családásokban gazdag életének egyik legszomorúbb családása érte: Dolgoruky herceg nagy dísszel fogadta, de őszintén megmondta, hogy fegyveres segítségről már nem lehet szó, mivel biztos értesülések szerint a török Porta Oroszország ellen fegyverkezik. Ha tavasszal kitör a háború, akkor Péter cár óvakodni fog attól, hogy maga ellen ingerelje a német császárt. A bécsi gálya, anélkül, hogy kormányosai tudtak volna róla, súrolta a moszkovita kőszirtet, de szerencsésen elvitorlázott mellette.

Lengyelországban vette Rákóczi a hírt, hogy Pálffy sürgősen találkozni óhajt vele. A marsall a fegyverszünet megadását ettől a találkozástól tette függővé, mert bízott benne, hogy egy órai beszélgetéssel ők ketten tovább jutnának, mint a békebizottságok a végtelen tárgyalásaikkal. A kurucoknak pedig nagyon kellett a fegyvernyugvás.

Rákóczi tudta, hogyha ilyen módon kelepcét állítanának neki és elfognák, az legkevésbbé

sem ellenkeznék a Haditanács erkölcsi felfogásával. Pálffyban azonban megbízott. Ha labanc is, mégis magyar úr. Hogy mulasztással ne vádolhassa magát, Isten nevében neki vágott a kárpáti hágónak. Téli éjszakán, szörnyű hóförgetegben.

3.

Vay Ádám vajai kastélyában találkoztak. A marsall előbb érkezett és a kapu előtt várta a nyeregből szálló fejedelmet.

Pálffy a hideg és ironikus szemével, a keményvágású, szorosan zárt szájával és a széles állával fölényes eszű és erős akaratú férfi benyomását tette. Ő akkor már feljutott a katonai ranglétra legtetejére, császári marsall és aranygyapjas vitéz volt, a karrierjét nem kis részben a híres Badeni őrgróf és a Savoyai herceg pártfogásának köszönhette, akik felismerték kiváló hadvezéri képességeit.

A császár szolgálatánál fontosabb és magasztosabb dolgot egyáltalán nem ismert. Magyarsága csak születési véletlen volt, nem sok közösséget érzett a fajtájával. A nemzet szenvedélyes szabadságszeretetében holmi izgatók művét látta, mely bűnös módon megnehezíti a császári kormány dolgát, Rákócziról pedig meg volt győződve, hogy hiú és zavaros fejű rajongó. Pálffy fanatikusa volt a rendnek, a magyar fölkelésnél és Rákóczi egész szereplésénél rendetlenebb jelenséget pedig el sem tudott képzelni.

De azért a marsall házában is foszforeszkált valami magyar érzés: följegyezték, hogy a felesége sokat sírt, hogy ura üldözi azokat, akik a jövő nemzedék szabadságáért küzdenek.

A magyarok ellen igen kiméletlenül hadakozott; Starhemberg és Herbeville jóval emberségesebben bántak a kurucokkal, mint Pálffy. Lehet, hogy kegyetlen buzgalmával tisztázni akarta magát a magyar származásához tapadó gyanutól.

Az öreg Heistert a Savoyai segítségével sikerült elfűrészelnie. Gyűlölte, mert tökfilkónak ismerte és mert Heister következetesen úgy bánt vele és a többi labanc magyarral, mintha egy alantasabb faj képviselői volnának.

A vén német képtelen volt arra, hogy akár ésszel, akár erőhatalommal véget vessen a kuruc fölkelésnek, Pálffy tehát, mikor Heister örökségébe lépett, elhatározta, hogy így vagy úgy, de hamarosan végez Rákóczival, hogy megmutassa a császárnak, milyen poltron volt az elődje. Hogy megnyerje a kurucok bizalmát, mint főkommandáns megtette azt, amit addig nem igen: erősen hangsúlyozta a maga magyar voltát és atyafiságos hangon beszélt a kuruc urakkal.

A vajai kastélyban együtt költötték el estebédjüket, miközben csakis közömbös dolgok kerültek szóba. Asztalbontás után a fejedelem és a marsall elvonultak, hogy négyszemközt beszélgessenek.

4.

A marsall: Hercegséged bizonyára tudja már, hogy őfelsége a császár plenipotenciát adott nekem!

A fejedelem: Hallottam, még pedig örömmel; bízom benne, hogy magyar emberrel hamarább megértjük egymást.

A marsall: Ha vissza akarjuk szerezni ennek a szerencsétlen országnak a szabadságát, akkor magyar szívvel ajánlom, ragadjuk meg a kedvező alkalmat, mert ilyen csak egyszer adódik. Ha közös erővel most nem tudunk békét szerezni, akkor a birodalom hadereje végül mégis csak le fogja törni a magyar ellenállást. Szükség esetén százezer embert fognak idevezényelni. Ha nekem nem kedvezne a jó Isten, akkor a Savoyai herceg veszi át a fővezényletet és ő minden esetre vérbe fojtja a fölkelést. Akkor aztán a bécsi kormány éppúgy el fogja kobozni a nemzet törvényeit, mint cselekedte kilencven esztendővel ezelőtt Csehországban.

A fejedelem: Semmi sem könnyebb, mint velünk megegyezni. Őfelsége uralkodjék törvényes király módjára és mi máris lerakjuk a fegyvert.

A marsall: Hogyan uralkodjék törvényesen, mikor a rendek el sem ismerik királyuknak? Önodon kimondták a trónfosztást... Ez a béke első akadálya és én úgy látom, ezt a nagy követ hercegségednek kell elhengerítenie az útból. Írjon hercegséged a császárnak és leve-

lében ismerje el magyar királynak... Lehet, hogy a történtek után ez megalázónak tetszik, de mi sokszor hallottuk, hogy nincs olyan áldozat, amit Rákóczi fejedelem meg ne hozna a nemzetnek... Nos hát, a nemzet most *ezt* az áldozatot várja a fejedelemtől!

A fejedelem: Rajtam bizony nem fog múlni. Jöhet idő, mikor Bécs el fog ámulni azon, mennyit tud jó szívvel áldozni egy magyar ember!

A marsall: Ha őfelsége megkapja azt a bizonyos levelet, akkor — ennek kijelentésére felhatalmazásom van — hercegséged illusztris személye a legkíméletesebb bánásmódra számíthat. Összes birtokait megtarthatja.

A fejedelem: Nem azért viseltem nyolc esztendeig háborút, hogy megkapjam azt, amit az apámtól örököltem. Kérem a marsall urat, rólam ne beszéljünk, inkább a katonáimról.

A marsall: A fegyverben állóknak általános kegyelmet igérek.

A fejedelem: Kegyelmet? Hát vétkeztek?

A marsall: Már bocsánatot kérek, ha az alattvaló fegyvert ragad koronás ura ellen —

A fejedelem: Mi magyarok nem a király, hanem a törvény alattvalói vagyunk. Fegyvert pedig azért ragadtunk, mert a bécsi kormány felforgatta a törvényes rendet...

A marsall: Eszerint a kormány volna a rebellis?! Hát én katona vagyok, nem politikus, nem igen értek az ilyen megkülönböztetésekhez. Ezeknek különben is csak elméleti fontos-

ságuk van... A gyakorlatban inkább az volna fontos, hogy békét adjunk a száz sebből vérző országnak.

A fejedelem: Igen, békét! De itt megint nagy kőbe ütközünk és úgy látom, ezt már nagyságodnak kell félrehengerítenie. Miféle biztosítékokat kapunk, hogy a feltételeket, melyekben megállapodunk, végre is fogják hajtani?

A marsall: A királyi szónál szentebb biztosítékot nem ismerek!

A fejedelem: Szóról-szóra ezt mondta annak idején Caprara tábornok, mikor édesanyám föladta Leopold őfelségének Munkács várát... „A királyi szónál nincs szentebb biztosíték!" Gróf Caraffa marsall azonban nem törődött a királyi szóval, hanem felforgatta a munkácsi szerződést. Kollonich érsek pedig nem törődött Caraffa szavával, hanem fogságba vetette édesanyámat. Marsall uram, én mindent elhiszek, amit excellenciád akar, csak egyet nem vagyok képes elhinni: hogy őfelsége parancsolni tud a minisztereinek és generálisainak!

A marsall: Mit akarnak tehát a kurucok? Biztosítékot! Milyen legyen az? Olyan, ugyebár, hogy erőhatalommal is rá tudják szorítani a királyt, hogy azt cselekedje, amit ők kívánnak. Szóval, régi magyar szokás szerint: a markukban akarják tartani a király üstökét!

A fejedelem: Nem őfelsége, hanem azoknak a német minisztereknek üstökéről van szó,

akik minden isteni és emberi jog ellenére prédálják a magyarság vérét és vagyonát. Az ő üstöküket sem a mi, hanem a törvény markába kívánjuk adni. Ha pedig a római császár igaz magyar király, akkor tudnia kell, hogy ellensége nem a kuruc, akit csak a kétségbeesése kényszerített fegyveres ellenállásra, hanem az a Kinsky, Kollonich vagy Wratislaw, aki a magyar király becsületében gázol.

A marsall: Nem tagadom, abban, amit hercegséged mond, van valami, ami engem gondolkodóba ejt. A bécsi hivatalnokok komiszsága és telhetetlensége a császári hadseregnek is rengeteg kárt szerzett már. Csakugyan nagy baj, hogy a magyar nép sorsa ilyen emberek kezébe került. De miért került?

A fejedelem: A király nem bízik a népében!

A marsall: Nem bízik, mert a magyarság első emberei, így Rákóczi Ferenc is, megszokták, hogy kezüket a kardjuk markolatján tartsák, mikor a koronás urukkal beszélnek. A multban legalább így volt! A mi dolgunk volna, hogy ezen most már közös erővel változtassunk. Miért nem akarják a magyar urak elfoglalni azt a helyet, melyet mostanában a Wratislawok és Kollonichok szálltak meg? Bizonyos, hogy az Ausztriai Ház hatalma még növekvőben van. Törökország züllése és pusztulása módot ad a császárnak, hogy a római birodalom határait kiterjessze a Rajnától a Fekete Tengerig. Ebben a hatalmas imperiumban

nagy munkakör vár a magyar vitézségre és bölcseségre. A magyaroknak csak akarniok kell! Hát nem jobb nekik, ha a hazájuk ilyen nagyszerű császárság, mintha örökké a devecseri templomtorony körül szerencsétlenkednek?

A fejedelem: A Fekete Tengerig terjedő birodalomról már hallottunk. Az Savoyai Eugen herceg terve. Különös, hogy az a savoyard princ, aki olasz szülőktől született Franciaországban, ma a legnagyobb német patrióta. Ha XIV. Lajos király annak idején, mikor Eugenius úr felkínálkozott neki, szolgálatába fogadta volna, akkor ma talán a Dunáig terjedő Frankország tervét forgatná agyában. Eugen herceg jóbarátjai pedig most azt ajánlanák a magyaroknak, hogy legyenek franciák. Hiszen valószínű, hogy hasznát látnák annak, ha egy hatalmas állam alattvalói volnának. Ilyen haszonnal kecsegtették őseinket is, mikor arra bíztatták őket, hogy legyenek törökökké. A három világrészre terjedő oszmán birodalmat akkor talán nem fanarióták kormányozták volna, hanem magyar pribékek. Mi azonban azt tartjuk, az ember nem válogathat a nemzetekben, hanem odatartozik, ahol termett, éppúgy, miként a falevél nem válogathat szabadon az erdei fák között. A népeket Isten teremtette, olyanoknak, amilyenek, és senki sem kívánhatja tőlük, hogy a bécsi urak kedvéért megváltoztassák ősi természetüket. A nép Isten alkotása és aki uralkodni akar rajta, aki királya kíván lenni, az ismerje meg,

értse meg, az becsülje a jó és javítsa meg a rossz tulajdonságait.

A marsall: Nagyon eltértünk a tulajdonképpeni beszédtárgyunktól... Visszamegyek oda, ahonnan kiindultunk! A szövetkezett rendek ma csak két lehetőség közt választhatnak: vagy meghódolnak a királyuk előtt, vagy, ha azt hiszik, győzhetnek még ebben a harcban, akkor ám folytassák a háborút. Engedelmet kérek, de én semmiképpen nem hiszem, hogy hercegséged még bízik a győzelemben.

A fejedelem: Lehet, hogy csakugyan nem bízom. De amit én nem tudok, azt talán ötven vagy száz esztendő mulva ki tudja harcolni egy valaki, aki utánam következik. A szabadság igen nagy dolog, marsall uram, nem kisebb az éltető napfénynél vagy a levegőnél, ötvenszáz esztendő pedig nem nagy idő egy nemzet életében. Valószínű, hogy a mi elmúlt harcaink csak lépcsőfokok voltak, lépcsőfokok, melyek fölfelé vezetnek a szabadsághoz. Egyszer föl fog oda érni a nemzet!

A marsall: Egyszer — lehet, de mikor?

A fejedelem: Megmondom, hogy mikor. Ha majd nem lesznek többé sem kurucok, sem labancok ebben az országban, hanem csak magyarok. Lássa, marsall uram, ha a nemzeti hadseregnek csak egy olyan hadvezére lett volna, mint nagyságod, akkor régen meg volna már a béke és azt excellenciád diktálta volna Bécsnek.

A marsall: Nem tudok erre egyebet mondani, csak ennyit: egy igazi Pálffy nem szolgálhat mást, csak királyát.

A fejedelem: És kit szolgálhat egy igazi király? Senki mást, csak a nemzetét.

A marsall mosolyogva fölkelt és kiszólt az ajtón, hozzanak pipákat. Meg kell kóstolni Vay uram híres dohányát. Miután rágyujtottak, Pálffy közömbös dolgokra terelte a beszélgetést. Elmondta, hogy a császári haderő gyakran volt válságos helyzetben a kurucokkal szemben, de azok „szerencsére" nem tudták kihasználni előnyüket. A nagyszombati ütközet folyamán is volt olyan pillanat, mikor Heister azt hitte: minden elveszett. Ha akkor felszólítják, hogy tegye le a fegyvert, alkalmasint meg is teszi. Jókedvű és udvarias volt, de már szóba sem hozta azt, amiért tulajdonképpen idelovagolt: a megegyezés föltételeit. Tisztában volt vele, hogy hiábavaló szószaporítás lenne, mert ők ketten Rákóczi fejedelemmel soha össze nem találkozhatnak. Csak áthidalhatatlan szakadékokon keresztül nézhetik egymást.

A békét Károlyi Sándorral kell megcsinálni! Pedig kár. Teljes akkor lett volna Pálffy diadala, ha a vezérlő fejedelmet meghódoltatja a császár előtt.

5.

Délután a fejedelem magában volt a munkácsi vár könyvtártermében. Nem olvasott, csak szórakozottan járt-kelt az aranyhátú, bőrkötéses könyvekkel rakott polcok közt.

Végül belépett az, akire várt: Vay Ádám. Papírlapot hozott a kezében.

— Sokáig gyúrták, nyúzták a pontokat, de Károlyi uram azt mondja, ez most már a végleges és utolsó verzió.

— Milyenek a pontok?

— Ha győztünk volna, azt mondanám: hitványak, — így azonban úgy találom: megfontolást érdemelnek. Az első: Rákóczi Ferenc „uram" életének és jószágainak kegyelem adatik. Ha három héten belől leteszi a hűségesküt — leteheti pedig helyettes által is! — békén élhet Magyar- vagy Lengyelországban. Igaz hűsége esetén a fiai kiadatását is kérheti.

— És a katonáim?

— A második pont kegyelmet ígér felséged kuruc híveinek. A főemberek azonban külön-külön folyamodjanak a császárhoz.

— Semmit sem tudnak egészen megcsinálni, sem a jót, sem a rosszat!

— Felséged külföldi emberei bántatlanul hazatakarodhatnak. A volt császári katonákat sem éri büntetés, csak vissza kell térniök régi csapatjukhoz. A nem-nemeseket, akiket felséged felszabadított, a császár is elismeri szabadoknak.

— Lám, mintha Labanc Pálffynak is volna lelke!

— A vallás ügyében hozott törvényeket megtartja a király...

— Megvárjuk, mit szól hozzá a gyóntatója!

— A kuruc özvegyek és árvák megmaradnak vagyonuk birtokában. Akiknek birtokait már eladták, vagy másnak adományozták, „azokat az országgyűlés fogja megvigasztalni.“ A császár végül megígéri, hogy megtartja Magyar- és Erdélyország törvényeit és kiváltságait. Ennyiben vannak a békepontok, vagyis inkább kegyelmi pontok.

— Kegyelmed mit tanácsol ezek után?

— Felséges uramnak most már két út között lehet választania. Vagy leteszi a császárnak a hűségesküt és azontúl mint csendes birtokos úr él és gazdálkodik a hazában. Vagy nem teszi le, akkor persze ki kell bujdosnia az országból.

— Van egy harmadik út is, Vay uram! Magam köré gyüjtöm azt a négy-ötezer jó kurucot, aki inkább fegyverrel a kezében hal meg, semhogy nézze a nemzet gyalázatát, és beveszem magamat erős váramba. Itt évekig tarthatom magamat, Munkács jóformán megvíhatatlan, a mocsarakon keresztül nem lehet nehéz tüzérséget ideszállítani... A rab Magyarország és minden szabadságszerető európai ember szégyenére lobogtatom tornyaimról a Pro Libertate zászlót!

— Felséged évekig fogja magát tartani, végül azonban mégis ki fogják éheztetni, és hogy mi következik azután, azt felséged éppoly jól tudja, mint én.

— A vérpad. Nem volnék első az atyafiságomban.

— Van azonban valami különbség felséged és Zrínyi meg Frangepán urak élete közt. A gróf urak a vérpadon csak a maguk fejét vesztették, ha azonban hóhérkézre kerül Rákóczi Ferenc, akkor fejét veszik a magyar szabadságnak is.

— Hát van még magyar szabadság?

— Van, amíg akad egy ember az országban, aki hisz benne. Ha azonban felségedet megölik, akkor megölték a nemzet hitét. A nép felségedben látja a szabadság megtestesítőjét, felséged tehát úgy vigyázzon életére, mint pap az oltári szentségre. Nem egy ember élete az, hanem a nemzet legértékesebb tulajdona. Amíg Rákóczi él, addig nem halt meg a szabadság. Ha felséged nem akar meghódolni a császárnak, akkor csak egyet ajánlok: menjen külföldre. Ha majd a maga személyében járja az európai udvarokat, talán mégis el tudja érni azt, amire a követjeink hiába törekedtek. De ha nem is ér el semmit, magában véve nagy dolog már az is, hogy felséged neve éles pallosként függ Bécs feje fölött. Rákóczi, amíg él, Bécs veszedelme marad. Ez az állandó veszedelem többek közt arra is rá fogja szorítani a kormányt, hogy tiszteletben tartsa Pálffy uraim pontjait.

Mert emberszámba azok csak addig veszik a magyart, míg félnek tőle.

— Tehát két út, Vay uram? És a kettő közül kegyelmed melyiket ajánlja?

— Engedelmet kérek, — szólt a főmarsall, — ebbe már nem merek beleszólni, itt vége az én tudományomnak. Ezt felségednek kell elvégeznie Istenével.

Vay meghajolt és kiment a könyvtárból. Rákóczi egyedül maradt.

Talán soha még, amióta tengelye körül forog a föld, emberfia nem állott keservesebb választás előtt. Meghódolni, vagy elbujdosni? A fejedelem tudta, mit jelent az egyik, mit a másik.

Ha meghódol, hogy megmentse vagyonát, akkor Bécs kajánul és megvetően vigyorogva meg fog neki kegyelmezni. Meg, mert tudni fogja, hogy *ez a* Rákóczi Ferenc már nem veszedelmes. Nem veszedelmes, mert nyilvánvaló, hogy a szabadság lidércfénye után szaladva, mocsárba csalta a népét. Mocsárba csalta és maga elugrott a fuldokló mellől. A szabadság pedig végleg bele fog veszni a lidércmocsárba. Az a sok halál, fájdalom és nyomorúság, amivel zsúfolva volt az elmúlt nyolc esztendő, egy ember hebehurgyaságának szörnyű emléke lesz. Hiszen ő ismeri a maga magyarjait! Azok járatosak a szédítő magaslatokon és otthon vannak a legmélyebb szakadékokban. A sarkcsillagtól a pöcegödörig nekik csak egy ugrás. Ha ő egyedül kimenti a

maga gazdagságát a nagy hajótörésből, akkor fölszabadul mind az a méreg és epe, mely a nemzet vérében lappang. Késői maradékok is úgy fognak visszaemlékezni a „szabadság" szóra, mint arra a maszlagra, mellyel bőrükbe nem férő nagyurak szokták lóvá tenni az országot. Akkor a magyarság menthetetlenül belezüllik a kétségbeesésbe és hitetlenségbe. Belesüllyed olyan mélységekbe, ahonnan nincs többé kiemelkedés.

És ha kibujdosik, akkor? Emberfölötti áldozatokat kell magára vennie... Ó, ő Bécset is jól ismerte! Mindazt, ami fényes és nemes kerettel fogta körül az ő ősi nemzetségét, el fogják ragadni és ostoba módon el fogják herdálni az udvart kiszolgáló söpredék közt. Udvari cselédek, árulók és bérgyilkosok fognak beleülni az ő fejedelmi váraiba és gyönyörü kastélyaiba; jött-mentek fognak aratni az ő uradalmain; idegen mihasznák fognak vadászni az ő erdeiben; ostoba zsoldosok fogják széthányni az ő könyveit és gyüjteményeit; mosdatlan kezü szerencsevadászok fognak osztozni az ő nemesvérü lovain, egymás kezéből fogják tépdesni az ő szép fegyvereit és drága köntöseit. Egy új élősdi nemesség fog fölburjánozni a Rákóczi-uradalmakon! Ő ismeri Bécset...

Azzal is tisztában volt, hogy, ha szegényen és boldogtalanul indul neki a világnak, el fognak tőle fordulni az emberek; mert a szegénység bűn, a szerencsétlenség pedig útá-

latos, mint a ragadós betegség. Míg gazdag volt: szerették, csodálták és ünnepelték; ha majd szegény lesz: únni fogják. Fejedelemből kalandor lesz; csaták hőséből figura. Emberek, akiknek egyetlen érdemük, hogy vagyont haráccsoltak össze a saját pereputtyuknak, le fogják nézni őt, aki mindenét föláldozta nemzetének.

Miközben magában tépelődött és viaskodott, váratlanul vakító világosság támadt az agyában és egyszerre megrendülten tudta, hogy meg fogja hozni az áldozatot! Parancs érkezett hozzá! A Szabadság Istene kívánja tőle! Neki hinnie kell a saját küldetésében, mert csak így lesz értelme az életének és halálának. Erős hitével föléje kell emelkednie a sors minden csapásának. Bíznia kell, hogy bízhassanak benne mások. Amíg benne hisz a nép, addig a szabadságban is hisz és Isten útjait járja. Neki eszmévé és ígéretté kell átszellemülnie, hogy évszázadok multán is epedő szabadságvággyal gondoljanak reá az utódok.

Így szolgálhatja Istent, aki úgy akarja, hogy Rákóczi szíve legyen a kristálykehely, mely a szabadság szentségének hordozója. Ezért pedig érdemes magára vennie a bibliai Jób minden szenvedését!

6.

Ez volt az utolsó est, amit családi várában töltött! Holnap útra kel Lengyelország felé... Vajjon viszont fogja-e még látni Munkácsot?

A fájdalmas sajgás, amit a szíve tájékán érzett, azt mondta neki: soha többé!

Még egyszer bejárta a hatalmas várat, hol ifjú korának legemlékezetesebb éveit töltötte. Hogy szerette, hogy sajnálta! Olyan volt most, mint a halottasház: az elmúlás komor és néma szellemei szállták meg falait.

A fejedelem felsóhajtott: Isten adta, Isten el is veheti!

Az udvarmester jelentette, hogy kész az estebéd. Rákóczi behivatta a várnagyot.

— Mit csinál Forgách gróf a börtönében?

— Fuvolázni tanul, de lassan halad, nincs jó zenei hallása.

— Jelentse kegyelmed a gróf úr őnagyságának, hogy szívesen látom asztalomnál.

Jó félóra mulva, frissen borotvált arccal és arannyal kivarrt szederszínű dolmányban, belépett a tábornok. Sápadt volt a tömlöclevegőtől és bottal járt, a törött lába miatt.

Kezet fogtak, leültek, csendben megvacsoráztak...

— Kegyelmed ettől a perctől fogva szabad, — mondta később a fejedelem. — Hová akar innen menni?

— Felséged hová megyen?

— Egyelőre Lengyelországba.

— Akkor én is oda.

Csend. Hosszú szünet után, újból megszólalt a fejedelem:

— A börtönt, amit kegyelmed szenvedett,

javára fogja írni a császár. Azt hiszem, ha innen Bécsbe megy, ott szívesen látják.

Forgách Simon a fejét rázta.

— Ez az, amit nem óhajtanék...

Elhallgatott, nagysokára azt mondta:

— Jó, ha az ember, életében egyszer önmagáról is elmélkedik. Én mostanában ráértem, volt időm bőven. Gondolkoztam és megértettem, hogy nekem nem szabad többé Bécsbe mennem. Mert, ha visszafogad gráciájába a császár, akkor senki sem veszi le rólam, hogy felséged azért vetett tömlöcbe, mert a nemzeti ügy árulója voltam. Azt pedig igen szégyelném a még születendő Forgáchok előtt. Én hát felségeddel mennék!

— És a Forgách-uradalmak? A ghimesi és gácsi várak?

A tábornok legyintett és ezzel a kézlegyintésével túladott száz falun, egy tucat várkastélyon és a borsodi örökös főispánságon.

— Felséged régebben tudja, mint én, hogy nemcsak kenyérrel él a magyar!

És Forgách a fejedelemmel ment és idegenben halt meg, — mint bujdosó. Ő is, Bercsényi, Esterházy, Vay, Csáky is... Míg sütött a kurucok napja, gyakran önzőknek, kicsinyeseknek mutatkoztak és sokat veszekedtek, de mikor beborult Magyarország ege, egyszerre megkomolyodtak, megnőttek, megtisztultak. Visszautasították a felajánlott császári kegyelmet, elhagyták családjukat, prédára engedték hatalmas vagyonukat, a fejedelmet követték,

nélkülözésben éltek és mint egy gondolat szentjei és mártírjai haltak meg.

Ki tudna kiigazodni a magyar lélek rejtelmeiben?

7.

Közel a lengyel határhoz, zavadkai udvarházában, költötte el utolsó lakomáját magyar földön.

Tizenketten ülték körül az asztalt: a fejedelem bizalmas kurucai. Nem sokat beszéltek, valamennyien arra a tizenharmadikra gondoltak, aki ma hiányzott közülök. Károlyi Sándor! Pedig, de elkelt volna ma az ő szikrázó jókedve és acélos bizakodása! Tudták róla, hogy most nagy munkában van. Ismeretlen műhelyben forgatja a pörölyt. Vajjon mit kovácsol Magyarországnak?

Az urak ittak és hallgatták az öreg Czinka nótáit. Senki sem tudta, honnan vette magát a cigány, de mikor asztalhoz ültek, egyszerre csak ott volt a bandájával. Búcsúztatta a kurucok fejedelmét.

Február végén volt és Vay mindenkinek azt mondta, legkésőbb aratásra visszajön a fejedelem. Többedmagával, mint amennyivel most elmegyen, — tette hozzá ravaszul. Rákóczi visszajön... De ha visszajön, akkor miért fáj olyan rettenetesen minden magyar szíve?

A hegedű szívettépő édesen zokogott Czinka álla alatt. A hegedű bizonyára nem

hitte el, hogy Rákóczi visszajön, különben nem sikoltozott volna oly kétségbeesetten: Hejh, Rákóczi, Bercsényi, Bezerédy!

Az öreg cigány ma túltett önmagán; így még senki sem hallotta játszani; ezek túlvilági hangok voltak, talán onnan zendültek elő, ahol angyalok siratják Magyarországot?

A fejedelem a cigányt nézte.

— Mi baj, Czinka? — kérdezte egyszerre.

Most vették észre a többiek is, hogy sűrű könnyek folynak végig a prímás füstös ábrázatán.

Megszólalt a cigány, a lenyelt könnyektől rekedt hangon:

— Mégy, mégy, fölséges fejedelem, — itt hagyod a vagyont és keresed a nincsent!

Az ajtó előtt toporzékolás, lónyerítés... Indulunk, urak! Készen állanak a hátasok, hogy a bizonytalanság ködországába vigyék a bujdosókat... Egy-egy négylábú Charon csónakja mindenik ló.

A fejedelem elől haladt, nagy csapat követte, köztük az akkori Magyarország legkülönb férfiai és ifjai. Rákóczi kedvéért mi mindent hagytak itt! Kastélyokat és uradalmakat, melyek örökségképpen vártak reájuk, rangot és jövőt, szülőket és szeretőket, boldogságot és reménységet.

A nemes kompánia úrfiai és az apródok, akik közt egy Mikes Kelemen nevű erdélyi legényke is volt, nagyobbrészt csak azért sarkantyúzták lovukat a nagy Semmi felé, mert

nagyon szerették a fejedelmet. Mert egy dolog egészen bizonyos: soha még embert úgy nem szerettek ebben az országban, mint Rákóczi Ferencet.

Az idősebbek szívét gőgös megvetés töltötte be, mikor azokra a labanc urakra gondoltak, akik Bécs felől máris az ő birtokaikra sandítottak...

A fiatalokat pedig valami kandiság is vezette az ismeretlenség felé, egy cseppje annak a kalandor vérnek, mely nomád őseiket végigszáguldoztatta két világrészen.

A vereckei hágón a fejedelem megállította lovát és még egyszer, utoljára visszatekintett a behavazott országra, mely némán terült el alatta, mint egy párába enyésző, óriás, fehér temető. Senki sem szólt, csak Rákóczi mondta csendesen:

— Ha minden elmarad, Isten el nem marad!

Tovább léptettek Lengyelország felé mélységes csendben, de egyik-másik szívben hangot adott a régi bujdosó ének, mely Balassa Bálint óta annyi dicsőséges legyőzöttet kísért el útjain; a magyar dal, mely nem egy szilaj lázadás mélabús végakkordja lett:

Zöld erdő harmatát
Piros csizmám nyomát
Hóval lepi be a tél,
Hóval lepi be a tél...

Messzire bujdosom,
Hazámat itt hagyon,
Isten vezérli dolgom,
Isten vezérli dolgom...

KUVIK A BURG TORNYÁN.

1.

Erős Ágost lengyel király egy rendelete megsértette a déli vajdaságok előjogait és Visoczkó városában összesereglett kétezer jó nemesember, hogy honi szokás szerint konfederációt alakítson és, ha kell, fegyveres kézzel is törvénytiszteletre tanítsa „azt a szászt“!

Vezérükül Szienyiavszky Ádám herceget választották, a belzi palatinust, aki egyszersmind nagy-atamán és a korona első tábornoka volt. Ádám úr egy igen lármás gyülésen bebizonyította nemes atyafiainak, hogy haragra és fegyverkezésre nincs ok, sérelem egyáltalában nem esett, legföljebb félreértésről lehetne szó. Sikerét azzal érte el, hogy felolvasta nekik a kifogásolt rendeletet, melyet a legkevesebben ismertek közülük. Ekkor megenyhültek a szívek és törpe kisebbségben maradtak azok a meg nem alkuvó hazafiak, akik azt követelték, hogy a király, ha ezúttal nem is vétett a nemesi szabadság ellen, adjon kötelező írást, hogy a jövőben sem fog véteni.

A palatinus méltóan fejezte be a visoczkói zendülést, amennyiben lakomára hívta a konfederációt. Egész éjjel hajtották a falvakról a vágómarhát és fuvarozták a boroshordókat, mert időközben felszaporodott a vendégek száma háromezerre.

Alkalmas helyiség hiányában a visoczkói főutcákon állították fel a kecskelábú asztalokat. Elég száraz és enyhe időjárás volt, de mégis csak februárban voltak, a vendégek tehát kiadósabban és gyorsabban ittak, mint máskor.

Az első pohárköszöntőt természetesen a palatinusra mondták, miközben valamennyien letérdepeltek és kihúzták kardjukat. Szienyiavszky viszont a nemes atyafiság boldogságára ivott, ugyancsak térden állva és magasra emelt szablyával. Azt mondta: a lengyel nemes a világ legkülönb embere és még ha falusi bakter is (történetesen olyan is akadt a társaságban), megkövetelheti, hogy térdet hajtsanak előtte. A lelkesedés ekkor már széttépett minden gátat, a nemesek vállukra kapták a palatinust és harsogó diadalmenetben körülhordták a városban.

Váratlanul megnyíltak ekkor az ég csatornái és gyermeköklönyi csomókban szállongtak a hópelyhek, de a hangulat már sokkal tüzesebb volt, semhogy ilyen csekélység lelohaszthatta volna.

Szienyiavszky kiadta a parancsot, hogy fel kell gyujtani egy-két zsidóházat, hogy me-

legedhessenek az urak. Tizen is felajánlották a házukat, mert tudták, hogy a palatinus alkú nélkül és aranyban fizet.

Az égő utcán egy lovas kocogott végig, aki a herceget kereste. A palatina küldte Strijből az ura után. Azt a hírt hozta, hogy Rákóczi fejedelem mint bujdosó, átlépte a lengyel határt. Vége a magyar szabadságharcnak!

A hír végigszaladt a kecskelábú asztalok sorain és igen felizgatta az embereket. Ők évek óta, hol szorongó szívvel, hol felujjongó lelkesedéssel figyelték a magyar szabadságharc váltakozó eseményeit, gyakran keményen le is szólták a kurucokat, de Rákóczi Ferencről csak csodálat és rajongás hangján beszéltek. Egy nemesember, aki nyolc esztendeig karddal a kezében néz farkasszemet a római császárral, éppen a lengyel urak kedvére való férfi.

Természetesen Rákóczi egészségére ittak. Térden állva, kivont karddal.

— Addig éljen, míg az utolsó német ki nem takarodik Magyarországból — rikoltotta Szienyiavszky. Egetverő rivalgás fogadta köszöntőjét, mert ezek az urak, ha valaki a németet bántotta, mindig a királyukra gondoltak.

Az ilyvói marsall, aki igen részeg volt, azt indítványozta, hogy így, amint vannak, üljenek lóra valamennyien, siessenek a testvér magyar nemzet segítségére és ha nem is győzhetnek, de mutassák meg, hogyan hal meg a szabadságért az igaz nemes.

Hirtelen csend lett, minden szem a templomtér felé fordult, ahol a hulló hó fehér fátyla mögött egy fekete, tüskés, óriás-hernyó kúszott keresztbe az úton. Lovas katonák voltak, pikások, — oroszok! A pultavai csata óta, ahol Péter cár tönkreverte és török földre kergette svéd Károlyt, a moszkoviták úgy jártakkeltek Lengyelországban, mintha otthon volnának. Persze, békés szándékkal, mint a lengyel király szövetségesei.

A mulatozók egy pillanatra felriadtak a bor és a barátság mámorából és kúszált érzések közt nézték az oroszokat, akik egyenes sorokban, némán és feltartózhatatlanul vonultak, amerre a parancs küldte őket.

2.

Szienyiavszkát a striji kis kastélyában lepte meg a menekülő Rákóczi. A hercegné már tudott a szabadságharc bukásáról. Könnyek közt mosolyogva fogadta:

— Köszönöm, hogy egyenesen hozzám jöttél, fejedelem! De kihez is mehetnél, mikor boldogtalan vagy, mint a te Szienyiavszkádhoz?

Bevezette a budoárjába, leültette, azt sem tudta, mivel kínálja előbb: borral, illatos cukorkával, vagy pénzzel, — a bujdosónak erre is szüksége lehet! — csak mikor a fejedelem

megnyugtatta, hogy nem szenved hiányt semmiben, kezdte kérdésekkel ostromolni.

Éleseszű, leleményes és politikai kérdésekben jóítéletű asszony volt, Rákóczi tehát szívesen beszélt neki a dolgairól.

— A fölkelésünk összeomlott. Béccsel talán bírtunk volna, de a pestissel nem.

— A jövőre nézve nincs semmi reményed?

— Mikor elindultam Magyarországból, mindenről lemondtam, de útközben olyan híreket vettem, hogy most már azt hiszem: az Úr megelégelte szenvedéseinket és mégis segíteni akar rajtunk.

— Csak nem a földieimben bízol? Mert akkor vízre építed a házadat! Ha ismered a népünk természetét, akkor tudod, hogy amennyire lángolni képes a diadalmas hősért, annyira lehűti a balsiker és szerencsétlenség.

— Nemcsak a te néped ilyen, hercegné, az enyém is. De nem is a lengyelekben bízom, hanem az orosz cárban.

— Jaj, drága fejedelmem, a világ legnagyobb zsarnokától várod te, hogy kivívja a magyarok szabadságát? Péter bottal veri a tábornokait és részeg fővel egyszer ki akarta végeztetni a tulajdon fiát... Óvakodjatok az orosztól! Olyan ez a nép, mint a futóhomok: ha ellep egy földet, ott elfojt minden életet.

— Mégis tőle várok mindent és tudom, mit beszélek!

— Akkor hát hallgatlak!

— Tegnap még fekete volt körülöttem az

egész láthatár, de most mindenfelől derül az ég. Amit az emberek elrontottak, azt csoda módon helyre hozza a Gondviselés. Képzeld, hercegné, útközben vettem a hírt, hogy József császár haldoklik!

— És ha csakugyan meghal?

— Vele kihal az Ausztriai Ház, mert Károly spanyol király, a Habsburg-család utolsó férfisarja, lemondott jogairól. Spanyolországban van, ahol erősen szorongatják a franciák. Nincsenek hajói, hogy hazajöhessen. De nem is akar jönni, ő szívvel-lélekkel spanyol, még a császári korona sem kell neki.

— Ez valami, de nem minden.

— A római császárságban interregnum állott be. A birodalmi törvények szerint trónüresedés idején a rajnai és a szász választók kormányozzák a császárságot.

— A szász választó: Ágost, a mi lengyel királyunk!

— Ő maga akar német császár lenni.

— Meghiszem azt, de mi következik ebből?

— Legalább is, hogy Bécs nem számíthat többé a birodalom katonai segítségére.

— Ez jó hír! Nagyon jó!

— Van még jobb is. Angliában a wighek megbuktatták a háborúpárti Marlborough herceget. A parlament békét akar Franciaországgal és Ausztria elvesztette legerősebb szövetségesét.

— Ó, hiszen ez nagy szerencse! De mi van most már Péter cárral?

— Vágyainak netovábbja, hogy a Napkirály szövetségre lépjen vele. Ismételten megkért engem, járjak közbe a versaillesi udvarnál. Ifjú hadseregével, melyet eddig csak az északi harctereken próbált ki, szeretne beavatkozni az európai ügyekbe. Ő mindent azért tesz, hogy magára vonja az európaiak figyelmét.

— És mi hasznunk abból, ha szövetségese lesz a Napkirálynak?

— Kötelezettséget vállal, hogy mint XIV. Lajos szövetségese kiveri a németet Magyarországból és biztosítja nekem az erdélyi fejedelemséget.

— Add ide a kezedet, Rákóczi, — érzed, hogyan dobog a szívem? Most hamar mondd meg: hajlandó-e a francia király a szövetségre?

Rákóczi kivett a selyemtárcájából egy levelet és szó nélkül odaadta a hercegnének. Francia levél volt, az aláírója: *Louis!*

A Napkirály arra kéri Rákóczit, „drága rokonát, a hatalmas fejedelmet", nyerje meg Péter cárt a szövetség gondolatának. Egyébként pedig arról értesíti, hogy legközelebb elküldi az ő rendkívüli követét, Baluzet, akinek meghatalmazása lesz, hogy végleg megállapodjék a cárral.

Szienyiavszka megcsókolta a király levelét és azt mondta:

— Ez a papírlap fölér nekünk egy megnyert hadjárattal! Most már magam is azt

mondom: győztél, Rákóczi! Köszöntelek, triumfátor! Ó, milyen gyönyörű ez: a magyar szabadság, melyet már elsirattunk, harmadnapra dicsőségesen feltámad sírjából!

A hercegné felkapott egy ezüst csengetyűt és addig rázta, míg be nem szaladtak az asszonyai.

— Hamar az udvarmestert! Vendégünk van ebédre! Fejedelmi lakoma legyen! Minden legyen, főleg pedig francia pezsgő, mert XIV. Lajos király egészségére iszunk!

3.

Rákóczi fejedelem: Isten hozta, kancellár uram, mikor jött kegyelmed Strijbe?

Ráday Pál: Egy órával ezelőtt szálltam nyeregből. Éppen, hogy kimosakodtam az út porából.

A fejedelem: Megesett a híres oldalkonfederáció gyűlése?

Ráday: Meg. Ott voltak Károlyi Sándor emberei, de szenátort egyet sem láttam. A gyűlést Károlyi nyitotta meg. Őszintén elmondott mindent, amit felséged ellenére tett. Bevallotta, hogy nem volt sem megbízása, sem teljhatalma és ha rossz-szándékból vagy tudatlanságból vétett volna, íme itt áll, és hálaadással fogadja, ha összekaszabolja a nemzet, mint Rakovszkyékat Ónodon. A rendek ekkor kimondták: ha felséged nem jelenik meg köztük, ők akkor is határoznak.

A fejedelem: Hogyan viselkedtek a katonáim?

Ráday: Igen csüggedtek voltak, szegények. Károlyi uram hadiszemle ürügyével Szatmárba rendelte őket; akkor kaptak csak észbe, mikor már benne voltak a sárkány torkában. Erősen megütötte a fülüket Ebergényi császári tábornok úr szava.

A fejedelem: Mit mesélt az öregúr?

Ráday: Az Isten szerelméért, mondta, siessetek átesni ezen a dolgon! Az én ereimben is magyar vér folyik, sub rosa intelek: Pálffy utolsó üzenetén ne sokat rágódjatok, újabb kifogást, halasztást ne emlegessetek, hanem higgyetek nekünk, mert míg mi, magyarok vezetjük a tárgyalást, addig hihettek. Ha sokat piszkálódtok, minden füstbe megy, pedig a mostanihoz hasonló békét sohasem kaptok többet!

A fejedelem: És hát hittek neki.

Ráday: A gyűlés még okoskodott, mikor Graeven generális már sorra feleskette a kuruc zászlóaljakat a császár hűségére. A szegénylegények esküdtek, azt hitték, most ez a regula. Közben a császári és a kuruc tisztek nagyot ittak a békére. Május elsején tizenkétezer kuruc sorakozott a kismajtényi réten.

A fejedelem: Tizenkétezer! Ha elgondolom, hogy nyolc esztendővel előbb háromszáz emberrel jöttem át a vereckei hágón. De a háromszázban magyar volt a lélek.

Ráday: Tábori misét mondtak, még egy-

szer meglengették a Pro Libertate-zászlókat, utoljára megfujták a csatatárogatókat... Pálffy uram fölhívta a legénységet, lépjen a császár szolgálatába, de nem-igen akadt vállalkozó. Zárt csapatokban elmasiroztak, minden csapat a maga vármegyéje felé. A kardjukat és csákányukat szabad volt magukkal vinniök.

A fejedelem: És az urak? Mit szóltak az urak?

Ráday: Hallgattak és sírtak. Sokan az utolsó percig reménykedtek, valami csoda fog történni, de magyarok kedvéért nem tesz csudát az ég!

A fejedelem: Azt kegyelmed nem tudhatja. Titokzatosak a Gondviselés útjai.

Ráday: Én csak annyit tudok, jó lett volna levágnunk Károlyit, mikor még a kezünkben volt.

A fejedelem: Menjen kegyelmed pihenni, kancellár uram. A jelszó, amit útravalóul adok: Lesz még szőlő, lágy kenyér!

Károlyi Sándorról a következő szavakat jegyezte föl Rákóczi: „Inkább mások háborítottak fel ellene, mint amennyire első tekintetre magam felháborodtam, mert a hibát az idő nyomorúságainak, bajainak és a satnyuló vitézség nyomában burjánzó tunyaságnak róttam fel, nem Károlyi hűtlenségének és csalárdságának...“

4.

Mikor a rendek még arról tanácskoztak, esküdjenek-e hűséget József úrnak, a császárkirály lelke már túljárt a hűség és hamisság országán, teste pedig a kapucinus-kriptába kívánkozott.

Az udvar a magyarok előtt titkolni kívánta a halálesetet mindaddig, míg Pálffy meg nem egyezett Szatmáron. A kuruc jogászok szerint József király halálával vége az örökös királyságnak, pedig éppen csak az kellene még, hogy kitörjön a magyar örökösödési háború, mikor még véget sem ért a spanyol.

Az ifjú uralkodó néhány napig nyomta csak az ágyat. Senki sem hitte el, hogy a macskafejű éjjeli madár, mely a bécsi Burg kaputornyán kuvikolt, őfelségét hivogatja.

A beteg a szobája csendjében állandóan valami ütemes dobogást hallott, mintha táncolnának valahol a felső emeleten... De ki mer táncolni, mikor pihenni vágyik a császár?! Éjjel-nappal mégis hallotta a csizmasarkok kopogását, a talpak csoszogását, néha egy-egy tépett zenehangot is, vagy szilaj tánckurjantást... Éjjel-nappal járták, hol szilajan, hol öregurasan, de mindig háromnegyed taktusban. A beteg kitapogatta a saját pulzusát és úgy találta, hogy annak verése pontosan összevág a tánc ütemével.

Lehet, így töprengett magában, hogy kísértetek táncolnak valahol. Elátkozott lelkek,

akiknek nem adatott meg az örök nyugalom; bált adnak, hogy teljék valahogyan az örökkévalóság. Vajjon tudnak-e azok őróla? Vagy talán éppen neki táncolnak?

Eszébe jutott, mit jövendölt neki az a bolond prágai csillagjós. Hogy ő nem fogja megérni a magyar háború végét! Csakugyan bolond, aki ilyet mond egy császár szemébe! József úr talán azért is követelte és sürgette annyira a megegyezést a magyarokkal, hogy meghazudtolja azt a nagyszakállú mihasznát.

Nem, nemcsak azért! Az ő becsületes lelke őszintén vágyódott békére. Mire való az az örökös gyűlölködés és vérontás? Ő mindig szégyennek tartotta, hogy a saját alattvalói ellen kell hadakoznia... Apa a gyermekei ellen... Még ha győz is, nincsen abban semmi virtus... Ha diadaljelül kuruc zászlókat hoztak Bécsbe, látni nem akarta.

Ő nem kívánta ezt a háborút. Forgách Simon egyszer azt mondta: Rákóczi sem kívánta. Hát magától lett? A jó Isten tudja, hogyan folynak a világ dolgai. Nem az történik, amit a királyok és vezérek akarnak.

Például: most is táncolnak odafenn, pedig ő, a császár, nem akarja. Pillanatra egy gyűlöletes alak dereng föl a lelki szeme előtt: egy rezesképű, kövér kis fickó, a táncoló tömeg közepén, két kezével üti a taktust és bíztatja a keringőket, hogy csak rajta, azért is táncoljatok! Olyanféle ember ez, mint valami külvárosi csapláros; ingujjban van és bőrpapucsot

visel... Bíztatja a táncolókat és kajánul röhög magában, mert tudja, hogy ezzel boszszantja a császárt. És mindig ugyanaz az ütem: egy-kettő-három... Azzal a komisz emberrel ő különben már találkozott, mindig olyankor, mikor láza volt... Igen közönséges legény, de mégis van benne valami démoni; ha meglátja a császár: félelmetesen kezd verni a szíve és halálos rosszullét környékezi. Ez az a fickó, aki a pápák és császárok szemébe mer röhögni... A nyomorultnak nincs se ura, se Istene... Titokzatos, sötét mélységekben rejtőzik, csak olyankor merészkedik föl, mikor a császár zsibbadt tagokkal, tehetetlenül fekszik...

De nem akar reá gondolni! Mi is járt az imént az eszében? Igen, a magyarok! Amit Ónodon műveltek, az gyalázat volt! Elküldeni egy királyt, egyszerűen visszavenni tőle a koronát, mint egy elbocsátott cselédtől a libériát, hát lehet ezt?! Ő akkor álmatlan éjszakákat töltött, tűzre és vérre gondolt, bosszút és elégtételt kívánt... Rájuk is küldte a vén emberevőt, Heistert... De aztán megnyugodott, mert eszébe jutott, hogy az emberek olyanok, mint a gyermekek. A magyarok még inkább, mint a többiek. Néha rettenetesen haszontalanok, közelről tekintve azonban mégis kedvesek. Semmiesetre sem szabad őket komolyan venni. És azt is tudta a császár, hogy odaát, Magyarországon, sok komiszságot műveltek a miniszterei és generálisai. Ostoba módon megalázták, gazul fosztogatták azt a népet!

Ő mindig vonzódott hozzájuk. Tetszett neki, hogy annyi idegenszerű úri hetykeség van bennük. Még a parasztlegényeikben is. Különösen, mikor lovon ülnek. Pompás nép az! Ő is elmondhatja magáról, hogy életének legjobb óráit lóháton töltötte. Szenvedélyesen szerette a lovakat. Egyébként nem is volt sok öröme az életben. Vajjon minden császár élete olyan vígasztalanul egyforma? De most jól érzi magát, most édes mámor bizsereg a tagjaiban, mint mindig, mikor a puha réttalaj ütemesen dobog szürkéjének patái alatt... Egy-kettő három... de nem, vigyázzunk, ez nem lódobogás, még mindig táncolnak a kísértetek és a komisz ember biztatja őket...

Másra kell gondolni, másra, — de mire? Igen, a magyarokra! A németek gyalog nép, nem csoda, hogy sehogysem értik meg egymást a magyarokkal. De milyen furcsa — most jut csak eszébe, — hogy az ő családjában senki sem volt igazi német. A régiek sem. V. Károly és II. Fülöp milyen gyorsan és mélyen alámerültek a spanyol népben. Valódi német még soha sem volt a Habsburgok közt.

Ő maga titokban jobban vonzódott a lázadó magyarokhoz, mint a hű bécsiekhez... Eszébe jutott egy léha élc, amit legénykorában hallott Villars hercegtől, a francia követtől. Mi különbség a hű és a hűtelen asszony közt? A hűtelen ma engem csal meg, holnap talán téged. A hű nő ma nekem tartja a hűséget, holnap talán neked. Ezek a bécsiek mindenki-

hez hívek; ha léckirályt állítanak nekik, mint Ezópus a békáknak, előtte is térdet hajtanak.

Tehát meg kell békülni a magyarokkal! Ausztriai miniszter erre képtelen, azokat elfutja a méreg, valahányszor prémes dolmányt látnak, azt hiszik, magyarnak lenni magában véve visszaélés. Azért is küldte oda Pálffyt, az maga is magyar. Teljhatalmat adott neki. Beszéljen velük az ő nyelvükön... Mit akartok? Alkotmányt, országgyűlést? Meglesz! Címeket és rendjeleket is kell nekik adni... Megbüntetni senkit sem szabad. Vagyonelkobzásról hallani sem akar, gyalázat az, mikor az apa a gyermekeit vetkőzteti.

Ha Pálffy okosan beszél velük, meg fogják érteni, hogy a királyt nem szabad megalázni a népe előtt. Vele tehát ne alkudozzék Rákóczi, neki ne akarjon föltételeket szabni, hanem fogadja jó szívvel a kegyelmet, amit neki ad. Ő többet adhat, mint akár a francia király, akár az orosz cár... Csak megalázkodást ne kívánjanak tőle!

Hiszen így is nehéz az ő sorsa ezzel az örökös tánccal a feje fölött... Egy-kettő-három... sohasem lesz már vége? Legokosabb lesz, ha fölkel és megkeresi azt a komisz embert és keményen ráparancsol, hogy azonnal hagyják abba!

Föl is kelt... Mikor később bejött az orvosa, ájultan találta a szőnyegen.

„ÉLETÜNK A CÁRÉ!"

1.

Rákóczi fejedelem hónapok óta ült Lengyelországban és leste a cárt. Benne volt minden reménye. Végre értesítést kapott Dolgoruky hercegtől, hogy Péter Jávorovba érkezett és már türelmetlenül várja. (Jávorov volt Rákóczi lengyelországi uradalma, ott várkastélya is volt.) Tehát maga is oda sietett, a tekintély kedvéért a mágnások, szenátorok és udvari emberek fényes seregével.

A cár a várkastély vadaskertjében óhajtott találkozni szövetségesével.

A kertkapuban egy fiatal és elegáns tábornok jelentkezett Rákóczi előtt. Kitűnő francia nyelven beszélt és kifogástalan udvariassággal viselkedett.

Besztasev gróf volt a neve. A gloriett felé sétáltak, ahol a találkozásnak meg kellett történnie.

Egyszerre egy haragos katonatiszt tört ki a bokrok közül és se szó, se beszéd, a nádbotjával keményen végigvágott Besztasev grófon.

— Disznó! — kiáltotta rettenetes hangon, — nem parancsoltam neked, hogy ma a gárdagránátosok tartsanak őrséget és ne a dragonyosok?!

A tábornok arcán egy ín sem rándult, mikor nyugodtan válaszolt:

— Felséged nem nekem, hanem Iván Petrovicsnak adta a parancsot.

— Iván Petrovicsnak? Hát akkor csak eredj ahhoz a másik disznóhoz és add át neki, amit tőlem kaptál!

A gróf feszesen tisztelgett és elvonult. A cár pedig mosolyogva nyujtotta mindkét kezét a fejedelem felé.

— Isten hozta, felséges uram, drága barátom! Ne vegye rossz néven, hogy egy családi jelenet tanujává tettem. Ön európai ember és nem ismeri az én moszkovitáimat. Szörnyű állatcsorda, emberfeletti munka, embereket faragni belőlük! Ákinek van esze közöttük, az szemérmetlenül lop; aki pedig becsületes, az kétségbeejtően buta. De akár van esze, akár nincs: egyformán lusta valamennyi.

Karonfogta vendégét és a gloriett felé vonta. Útközben mindig ő beszélt. Amit mondott, az furcsa keveréke volt a szikrázó elmésségnek, a lehiggadt bölcseségnek és a kaszárnyai trágárságnak. Az egész ember mintha a megpukkadásig telítve volna erővel, tettvággyal, gondolatokkal, tervekkel. Mindez vadul összekuszálódva bugyborékolt ki belőle. Néha minden érthető ok nélkül hangosan hahotázott.

Egyszerre megállott, tekintetével végigmérte a fejedelmet és egy kamaszfiú bájos mosolyával mondta:

— Ön tetszik nekem! Örülök, hogy megismerhettem! Ön sokat szenvedett és sokat veszített. De számítson az én barátságomra. Amit minden oroszok cárja megtehet önért, azt meg fogja tenni!

Ezen a napon nem beszéltek politikáról; azon voltak csak, hogy megismerjék egymást. A fejedelem azzal a kellemes tudattal vonulhatott a szállására, hogy sikerült megnyernie a hatalmas uralkodó rokonszenvét.

Rákövetkező napon Dolgoruky ismét a cárhoz hívta és ezúttal már szóba került a francia szövetség terve. Péter úr legkevésbbé sem titkolta, mennyire kívánja a szövetséget. Kijelentette, hogy hadserege élén személyesen fogja Rákóczit a hazájába kísérni. Mostani elszigeteltségében Ausztria nem látszik túlságosan komoly ellenfélnek. A cár egyébként biztosra vette, hogy Magyarországon a szerbek és a görögkeleti románok első szóra hozzá fognak csatlakozni.

Tehát már csak a francia rendkívüli követet, Baluze urat, kellett megvárniok. Addig felváltva vagy a cár udvarában, vagy a látogatóba ide rándult Ágost királynál, vagy pedig lengyel mágnások kastélyaiban szórakoztak.

A baráti rokonszenvnek, melyet I. Péter cár Rákóczi iránt mutatott, az lett a hatása,

hogy a lengyel király igen kitüntette, a mágnások pedig versenyezve udvaroltak neki. Úgylátszott, hogy az erdélyi fejedelem csillaga soha nem ragyogott olyan fennen, mint most, mikor hazátlan bujdosó volt.

Péter cár, akiben elpusztíthatatlan életkedv buzgott, sohasem tudott betelni a borral és a tánccal. Olykor, miután hihetetlen mennyiségű tokajit öntött magába és táncolva kifárasztott egy tucat lengyel szépséget, hajnalban még nyeregbe ült, hogy kozákjai kíséretében vad lovaglásokban adja ki erőfeleslegét.

Igen tetszett neki, hogy Rákóczi mindenben vele tart és csodálta, hogy amellett mindig józan, nyugodt és előkelő tud maradni.

2.

Végül megérkezett Jávorovba a várvavárt Baluze!

A cárt alig lehetett lefogni, hogy maga ne siessen a szállására. Mégis beérte azzal, hogy még aznap magánkihallgatáson fogadta.

Abban az órában, mikor I. Péter Baluzezel beszélt, gyászos katasztrófa érte a kurucokat: összeomlott Rákóczi egész politikai rendszere, a fejedelem ismét elvesztette lába alól a talajt, belezuhant a semmibe.

A francia követ ugyanis egyáltalában nem említette, sőt gondosan kerülte a véd- és dacszövetség ügyét; meghatalmazása csak

odáig terjedt, hogy bágyadt udvariassággal felajánlja Lajos király jószolgálatait az orosz-svéd béketárgyalások alkalmából.

A francia-orosz szövetség tervét az utolsó pillanatban elejtette Versailles. Ezt a halálos felsülést d'Alleursnek köszönhették a magyarok, ugyanannak a francia diplomatának, aki valamikor mint Lajos király követe székelt Rákóczi udvarában, újabban pedig a Fényes Portánál képviselte urát.

Az öreg d'Alleurs rajongója volt XII. Károly kalandos lángeszének. Rendületlenül hitt benne, hogy a svéd király, aki a pultavai csatavesztés óta Törökországban élt, hamarosan vissza fogja nyerni régi hatalmát, a közel jövőben megint ő lesz Észak-Európa ura és végzetes balfogás lenne, ha Franciaország lekötné magát moszkovita versenytársának. Hiszen a svéd király minduntalan fogadkozott d'Alleurs előtt, hogy hamarosan kipukkasztja Péter cár hatalmának felfújt hólyagját, a muszka medvét pedig botütésekkel kergeti vissza ázsiai barlangjába...

XIV. Lajos csodálatosképpen meggyőzette magát, és azzal a kíméletlenséggel, mely politikáját gyöngébbekkel szemben jellemezte, levonta újabb keletű meggyőződéséből a következtetéseket. Annyi fáradságot nem vett magának, hogy „drága rokonát" értesítse a fordulatról.

A cárt mértéktelenül felháborította a diplomáciai játék. A francia követ távozása

után dührohamot kapott, eltörte a botját az emberei hátán és összezúzta a bútorokat. Rákóczival szemben teljesen megváltozott, bizonyára fantaszta tervkovácsnak tartotta, akit nem érdemes komolyan vennie. Ha nem kerülhette el a találkozást, hidegen bánt vele és politikáról egyáltalában nem akart többet beszélni.

Maga Rákóczi ezt tartotta összes csatavesztései közül a legfájdalmasabbnak. Érezte, hogy a kalandorság gyanúja kerülgeti. De hiszen ez a gyanú könnyen hozzátapad olyan politikához, mely hatalmi eszközök nélkül keresi az érvényesülést...

Most tanulta meg, mit jelent az: hontalan fejedelemnek lenni. Egy ideig még elkísérte bujdosásában tegnapi hatalmának fénye, de most már kezdett lefoszlani róla. Amíg Európa egyik leggazdagabb embere volt, mindenki várt tőle valamit; amióta szegény lett, mindenki attól félt, hogy a fejedelem vár tőle valamit. Azelőtt, ha kimondott egy szót, százezer katonája adott neki nyomatékot; most már csak annyit ért a szava, amennyire a becsületét taksálták. A szilárd talajról lelépett a puszta levegőbe, és mint az álmodó, maga sem tudta, hogy az, ami vele történik, zuhanás-e vagy repülés. Annyit érzett, hogy irtóztató mélységek ásítoznak még alatta.

Mikor vállára vette a nemzet keresztjét, elkészült a kínhalálra. De arra nem gondolt, hogy azt arculütés és leköpés előzi meg. Pedig

a hozzá hasonló embernek ez nagyobb szenvedés, mint a keresztrefeszítés.

Péter cárt hamarosan Moldvába szólította a kitörőben levő török háború. XII. Károly királynak, aki még mindig Benderben sátorozott, sikerült gyűlöletéből annyit átömlesztenie a Portába, hogy török hadsereg vonult az Aldunához.

Mikor a vezérlő fejedelem búcsúlátogatást tett a cárnál, az dölyfösen mondta:

— Konstantinápolyban fogom bebizonyítani az ön Louis barátjának, mit ér az orosz császár szövetsége!

3.

— Charlotte, ön itt? — csodálkozott a fejedelem, mikor Strijbe visszatérve, a szállásán találta a feleségét.

— Reám ismer még? Ez igazán meglep!

Karola Amáliát most még idegenebbnek találta Rákóczi, mint nyitrai látogatásakor. A hangja is megváltozott; azelőtt lágy és dallamos volt, most éles és kissé érdes.

— Tudja, mióta nem láttuk egymást? — kérdezte az asszony. — Éppen öt éve. Furcsa házasság a miénk, nem találja? Különben ne féljen, nem fogok szemrehányásokat tenni!

— Miért tenne nekem szemrehányásokat?

— Legyen őszinte: nem sokat törődött velem az elmúlt öt esztendőben.

— Én a tisztemnél fogva nem hagyhattam el Magyarországot, de az udvaromban mindig várta önt a fejedelemasszony helye. Miért nem akarta elfoglalni? És ha már nem akart Magyarországba jönni, miért nem ment Bécsbe?

— Az ön ellenségei közé?

— Az ön gyermekei mellé.

— Berlinben és Varsóban voltam. Azt hittem, némi hálát érdemlek, ha családi összeköttetéseimet az ön érdekében érvényesítem. Beszéltem az ön dolgairól a porosz királlyal és találkoztam a cárral is... De ön nem szereti, tudom, ha beleártom magamat a politikába. Más asszonytól szívesen veszi?

Szienyiavszkára célzott! De Rákóczinak úgy tetszett, hogy ez nem a sebzett szív, hanem a sértett hiúság kifakadása. Azok után, amiket Karola külföldi életéből tudott, joga volt hinni, hogy felesége régen nem szereti már.

Tulajdonképpen kimondhatatlanul sajnálta. Bántotta is a lelkiismerete, hogy megelégedett annyival, hogy a távolból ellássa pénzzel, egyébként azonban támasz nélkül hagyta ezt az ingatag gyermeklelket, sőt megzavarta egyensúlyát azzal a Szienyiavszkadologgal. Nagyon messzire kerültek egymástól. Vajjon van reá mód, hogy megint összetalálkozzanak? Lehet újból kezdeni azt, ami már elmúlt?

— Charlotte, — mondta elborultan, —

szeretném, ha legalább jóbarátok maradnánk. Rendbe fogjuk szedni az ön dolgait.

A fejedelemasszony azonban félreértette.

— Az én életemben nincsen semmi, amit rendbe kellene hozni. És ne vegye rossz néven, de én úgy találom, ön nem intézte olyan jól a saját dolgait, hogy rendbe hozhatná a másokéit.

Nyilt ellenségeskedés? Úgy látszik, az ő házasságuk már olyan gyulladásos, hogy a leggyöngébb érintéstől is fáj. A fejedelem jobbnak látta hallgatni.

Estebéd után, mikor magukra maradtak, Karola visszatért a dologra:

— Ha ön rendet akar valahol teremteni, akkor figyelmébe ajánlom vagyoni helyzetemet. Főleg azért is jöttem, hogy tisztázzuk ezt a kérdést. Az én udvartartásom ma tizennégy emberből áll. Beláthatja, hogy kevesebbel nem érhetem be, hacsak nem akarom magamat megalázni a rangombeliek előtt. A tartásdíj, amit ön nekem adott, kevés volt és én kénytelen voltam adósságokat csinálni.

— Ön jól tudja, Charlotte, hogy az én vagyoni helyzetem már nem a régi.

— Ki tehet róla? Mindenki, csak én nem. Mikor utoljára együtt voltunk Nyitrán, kérve kértem önt, fogadja el a birodalmi hercegséget, mit a császár fölajánlott. Apámuram is kérte, sőt a Lotharingiai herceg úr is. De ön senkire sem hallgatott. Ne csodálkozzék, ha most én sem hallgatok önre, hanem a házas-

sági szerződésünkre emlékeztetem, amely rangomhoz illő külön udvartartást biztosít nekem.

Valami lappangó káröröm villant ki a hangjából. Úgy érezte, hogy fölényben van az ura fölött és ez láthatóan jólesett neki. A fejedelem régóta tudta, hogy szegény Karola nem tartozik a nagyelméjű és nagyszívű nők sorába, de hogy ellenségeskedés él benne az ura iránt, arra nem gondolt a mai napig. Sietett elejét venni a céltalan vitának. Igen, ő rajta lesz, hogy teljesítse kívánságát. Holnap majd megbeszéli az udvarmesterrel, mit lehet tenniök...

Egy reggel a fejedelem ajtócsapkodás és perlekedés zajára ébredt. Karola izgatottan lépett be hozzá és elpanaszolta, hogy a testőrség parancsnoka, Máriássy, megsértette az ő udvarmesternőjét, azt a bizonyos Edle von Gibingert, akit még Németországból hozott magával. A fejedelemasszony azt követelte, hogy ura távolítsa el haladéktalanul a házból a vakmerőt. Midőn Rákóczi, aki jól ismerte Máriássyt, de ismerte Gibingernét is, megjegyezte, hogy az esetet előbb meg kell vizsgáltatnia, Karola ezt olybá vette, hogy kétségbe vonják az ő igazmondását és szenvedélyesen tiltakozott a sértés ellen.

A fejedelem aznap baljóslatú híreket kapott Magyarországból és a birodalomból; komor gondokba merülten járt-kelt a kabinetjében, de a történelem géniuszának ércszavát

túlsipították a felizgatott asszonyok... Nem, ezt semmiféle férfi idegei nem bírják! A császárral lehet harcolni, de Gibingernével nem.

Délben nyeregbe ült, átment Jávorov várába és onnan üzent a feleségének, hogy ezentúl itt fog lakni.

4.

Egy reménye maradt az örökké reménykedőnek: ha a cár döntő győzelmet arat a törökön, akkor kívánatos szövetséges lesz Versailles szemében. És akkor talán meggondolja magát XIV. Lajos.

A nyáron azonban különös és meglepő hírek érkeztek az alsó Dunáról. Péter cár vereséget szenvedett a nagyvezértől. Tulajdonképpen nem is a törökök, hanem a sáskák győzték le, mintha csak a természet irónikus leckét kívánt volna adni a földi hatalmasoknak.

Abban az esztendőben ugyanis nagy sáskajárás volt Moldvában, mely úgy letarolta az országot, hogy a takarmányhiány harcképtelenné tette az orosz lovasságot. Foksáninál a török hadsereg bekerítette az ólomlábon mozgó moszkovitákat, Péter cár a feleségével, — csodálatosképpen magával vitte a háborúba! — a minisztereivel és egész vezérkarával kelepcébe esett.

Ha a nagyvezér elfogadja a nagyszerű ajándékot, amit a sors reá akart tukmálni, ak-

kor a világtörténelem folyása más mederbe tér. Meg volt azonban írva azokban a csillagokban, amelyek egykor Mohamed próféta feje fölött keringtek, hogy Oroszországnak valaha még világhatalommá kell lennie, a sáskák ellenére is. A nagyvezér tehát kellő készpénz fejében kiengedte karmai közül Péter cárt, sőt annyira ment előzékenységében, hogy még gabonát is szállított a kiéhezett ellenségnek. Ezt az üzletet — mert üzlet volt — a konstantinápolyi patriárka közvetítette.

XII. Károly király, aki svéd önkénteseivel maga is ott volt Foksáninál, hiába tiltakozott, könyörgött és dühöngött: a nagyvezér hajthatatlan maradt pulyaságában és sietve békét kötött a cárral. Ez a győzelem alkalmasint nagyobb erkölcsi és anyagi kárára volt az oszmán hatalomnak, mint a vereségek, melyeket Savoyai Eugéntől szenvedett.

Rákóczi fejedelem tudta, hogy ennek a furcsa háborúnak ő maga az egyetlen legyőzöttje. A francia udvar, ahol mélyebben szoktak hajlongani a Szerencse istenasszonya előtt, mint bárhol másutt, a jövőben még kevésbbé akar hallani az orosz szövetségről.

Midőn hírét vette a legyőzött cár érkezésének, eléje ment Kukizovig, ahol Szienyiavszkyék udvarházában vett szállást.

Péter egy szörnyen lerongyolódott sereg élén vonult végig Lengyelországon. Soha még ilyen elnyűtt, szánalmas vázakat nem látott Rákóczi. Midőn I. Péter a szállása előtt eldefi-

liroztatta a gárdaezredét, a legények kórusban kiáltották: „Életünk a cáré!“

Ha Rákóczi zavarban volt, hogyan köszöntse a megvert hadvezért, az hamar kimentette zavaráből.

— Hahó, itt van a mi magyar barátunk! — kiáltotta és az ő vaskapocs szorításával megragadta a fejedelem kezét. — Hallotta, hogyan bánt el velünk a kontyos? No majd elmesélem és ön nevetni fog!

Olyan vídám kedvében volt, amilyennek még nem látta Rákóczi. Egy pohár tokajira invitálta őfelségét és az Dolgoruky herceg és Golovkin kancellár társaságában betért a szállására.

Az orosz urak nagy élvezettel szürcsölték a tállyai szőlőlét, melyből a fejedelem mindig bő készletet vitt magával, mivel a külföld rokonszenvének megnyerésére ez igen hatásos eszköznek bizonyult.

— Ha Foksáninál ilyen italunk lett volna, Konstantinápolyig meg sem álltunk volna! — hencegett a cár.

Aztán elmondta háborús kalandjait, nem szépítve az eseményeket, cinikus nyiltsággal. A belső nyugtalansága csak abból érzett ki, hogy a rendesnél többet kacagott. Miután befejezte elbeszélését, Rákóczira szegezte ragyogó nagy szemét és azt mondta:

— A táborban is gondoltam ám önre! Tudja, mit határoztam? Kihasítok egy jókora területet Ukrániában és ön ott élhet a magyar-

jaival. Minél többen jönnek, annál jobb! Van ott hely akár egész Magyarországnak is. Hogy el ne únják magukat, majd féken tartják a határon száguldozó tatárokat.

Kozákokat akart csinálni a kurucokból! A fejedelemnek azonban nem volt kedve, hogy népét eltemesse Oroszországban. Ha muszkákká lesznek, hogy megszabaduljanak a némettől, akkor az orvosság veszedelmesebb, mint a betegség.

A cár nem makacskodott, hanem Rákóczi jövendő tervei iránt érdeklődött. A fejedelem akkor már elhatározta, hogy Dancka városába költözik. Az ő ideje lejárt Lengyelországban. József császár halála után a bécsi kormány megint visszatért régebbi módszeréhez és óriási díjat tüzött ki Rákóczi fejére. Nyiltan beszélték, hogy egy sikeres merénylettel bárki nagyúrrá és gazdag emberré teheti magát.

Ágost király már meg is üzente Rákóczinak, hogy nem tud felelni a személyes biztonságáért. A lengyelek különben is már kezdték únni a bujdosókat az örökös panaszaikkal és civódásaikkal. Nem sejtették, hogy két emberöltővel később majd ők fogják Európát elárasztani efféle panaszkodó és veszekedő emigránsokkal. Sokan a hazafiak közül átkozták a magyarokat, „mert gyertyát gyujtottak az oroszoknak“.

Mikor Péter cár meghallotta, hogy a fejedelem Danckába kívánkozik, vidáman kiáltotta:

— Akkor elviszem önt Thornig! Az közel van oda. A Visztulán megyünk és igérem, hogy útközben nem fog unatkozni!

Tizenegy gályán eveztek le a folyón. Az egyiket Rákóczi szállta meg udvari embereivel és szolgáival. A fejedelemasszony az utolsó pillanatban, mikor megtudta, hogy ura az orosz cári pár társaságában utazik, vele akart menni, de Rákóczi levélben értesítette, hogy ez lehetetlen, nem viheti magával a bizonytalanságba. Midőn a boldogtalan Karola Amália megkapta a kegyetlen izenetet, olyan felindulás vett rajta erőt, hogy elájult. Pedig nem is tudta, hogy ez volt Rákóczi végbúcsúja: férj és feleség nem látták egymást viszont ebben az életben.

Az orosz hajóraj tizenkét napig evezett Thornig. Az evezőpadokon gárdakatonák ültek és Péter, akinek jellemében a keleti tunyaság időközönként vad energiába csapott át, ezúttal sietősnek találhatta útját, mert szitkokkal és botütésekkel buzdította a legényeket, hogy napjában hetven, nyolcvan kilométert is evezzenek.

Az igéretet, amit Rákóczinak tett, hogy útközben nem fognak unatkozni, tőle telhetően beváltotta. Az estéket a cár hajóján töltötték, ahol patakokban folyt a bor és szakadatlanul szólt a muzsika. Időközönként egy-egy lengyel mágnás vendégelte meg őket folyamparti kastélyában. Ilyenkor szemkápráztató pompát mutattak és a lakomát rendszerint reggelig tartó tánc követte. Az orosz cár, mámorosan és

mámort terjesztve, mint egy új Dyonisos isten, úsztatott le a Visztulán. A magyar urak furcsának tartották a módszerét, ahogyan a háborúvesztéssel leszámolt, de el kellett ismerniök, hogy a muszkában hihetetlen életerő buzog, mely nem ismeri a csüggedést.

A cárné együtt utazott a társasággal. Ennek az asszonynak származására és régebben viselt dolgaira visszaemlékezni felségsértés lett volna. Péter úr, miután jó ideig vadházasságban élt vele, négy esztendővel ezelőtt titokban megesküdött vele, legújabban azonban már megkövetelte, hogy felséges cárevnának tiszteljék.

Katalin nagy, csontos és igen közönséges asszonyság volt. Az ember markotányosnénak nézhette volna, ha tetőtől talpig nem szikrázott volna a drágakövektől és igazgyöngyöktől. Ékszereit a legképtelenebb alkalmakkor viselte. Tudatlan és babonás volt, de igen sok volt a természetes esze, a cárral pedig úgy tudott bánni, mint senki más. Péter hirtelen dührohamait mesterien le tudta fékezni. Jó pajtása volt és ha kellett, reggelig együtt ivott és nótázott vele.

Rákóczi fejedelem iránt első pillanattól fogva meleg rokonszenvet mutatott. Tiszta, anyai érzés volt ez, mely a sorsüldözöttnek szólt. Persze, hatással volt reá a fejedelem délceg külseje és megnyerő modora is. Katalin, aki homályos mélységekből jutott fel a trónig,

méltatni tudta a magyar nagyúr veleszületett előkelőségét.

Egy kis útikalandjuk még fokozta a cárné rokonszenvét. Egyik gályának eltört a kormánylapátja, a hajó keresztbe feküdt a folyót ellepő úszó fatörzsek közt, a ragadó ár reásodorta a többi gályát. Katasztrófa fenyegetett, a cár ordítozott, a hajósok elvesztették a fejüket. Rákóczi azzal fordította tréfára a pánikot, hogy boros kulaccsal kínálgatta a halálra ijedt embereket. Katonák és matrózok nevetni kezdtek, megkönnyebbülten munkának láttak és hamarosan elhárították a veszedelmet.

— Ez a magyar herceg igazi gavallér! — szólt Katalin.

— Több annál: ember a talpán! — mondta Péter cár.

Tizenkettedik napon kikötöttek Copernicus szülővárosában. A cár, szerencsés megérkezésük örömére nagy dáridót csapott egy külvárosi fuvaros-csapszékben. Miután derekasan felöntött a garatra, ledobta kabátját és addig táncolt, míg csak ki nem fogyott a lélekzetéből.

Soha még ellentétesebb jellemű két fejedelem nem uralkodott egy időben Európában, mint I. Péter és XIV. Lajos. A francia király szemkápráztató külsőségekkel konstruálta meg a maga méltóságát. Elérhetetlen magasságban élt alattvalói feje fölött, hogy megvédje a tekintélyét. Péter cárnak nem volt szüksége sem etikettre, sem parádéra, hogy Isten kegyelméből való uralkodónak érezze magát. Kopott ru-

hában, kócos fejjel járt, rogyásig ivott és táncolt a cárné szobaleányainak lakodalmán, mert tudta, hogy ő holtrészegen is minden oroszok cárja marad.

Az utókor Nagy jelzőt adományozott neki és megállapította, hogy lángeszű fejedelem volt. Kortársai azonban inkább a kapkodó és szeszélyes barbárt látták benne, aki hónapokon keresztül dorbézolva öli az időt, hogy aztán egyszerre vad energiával kipótolja mindazt, amit elmulasztott.

Bár sejtette, hogy jövő tavasszal megint meg kell mérkőznie a törökkel, egyelőre nem gondolt a megtépett hadserege szervezésével, hanem időszerűnek látta, hogy Karlsbadba ránduljon. (Bercsényi Miklós azt mondta: „Csak hadd menjen fürödni, eléggé megmocskolta a török!")

Csak két hónap mulva szállt hajóra, hogy ágyúdörgés és hurrá-ordítozás közepette elinduljon új fővárosába, Szentpétervárra, mely városnak akkoriban az okos emberek azt a sorsot jósolták, hogy hamarosan megint el fog süllyedni a mocsárban, amelyből Péter cár parancsszavára kiemelkedett.

Elutazása előtt meghívta Rákóczit és híveit a fővárosába. A fejedelem azonban tudta, hogy az orosz levegő nem magyar tüdőnek való.

— Előbb-utóbb valamennyien Szibériába kerülnétek! — mondta embereinek.

DANCKAI TÉL.

1.

Danzig városát a lengyelek Gdansknak, a magyarok Danckának hívják...

Sokemeletű, szűkmellű, meredek fedelű házak egymásba torlódó és egymás nyakába kapaszkodó tömege. Egyformán dölyfös és zárkózott patricius-paloták; középületek, melyek olyan vakmerően eredetiek, mintha építőjük idegen bolygóról tévedt volna ide; raktárházak, melyek rosszkedvűek, szinte fenyegetőek, mint a rablóvárak. A keskeny és görbén kanyarodó utcasikátorokban görcsösen vonaglik, lármásan lüktet az élet. Fenn, a csóka- és fecskejárta magasságban, a tornyok, kémények, padlásablakok, szélkakasok és vízköpő sárkányok külön gótikus városa emelkedik, melyben csak a napsugárnak és a vonuló felhőknek telik kedvük.

Dancka a világ gabonakereskedelmének metropólisa. Erőskarmú kezével üstökön tudta ragadni a jószerencsét. Fejedelmi vagyonú polgárok élnek és uralkodnak benne; ha megnyitják vagy elzárják magtáraikat, bőséget

vagy inséget tudnak szerezni egy-egy országnak.

A danckaiak németek, de Lengyelország védelme alá adták magukat és jóbarátai a francia királynak. Mélyen megsüvegelik a polyák vajdákat, a nagyszerű palatinusokat és marsallokat, de magukban mosolyognak, mert tudják, hogy a nagyuraknak soha sincs pénzük. Arany hálójukat ők végig feszítették fél Európán és a magyar városokban is, aki vagyonos polgár még akad, többnyire a danckai nagykereskedők ügynöke.

Ebbe a távolbalátó, vérmes és pénzéhes városba jött Rákóczi fejedelem, hogy tovább álmodja a maga mélabús kuruc álmát.

Eleinte ő is, miként a lengyel nagyurak, hajlandó volt igazságtalanságot látni abban, hogy nem-nemesek kezén ekkora vagyon és hatalom van. De csakhamar megértette, hogy a gőg, mely a polgárok mellét dagasztja, egy munkás nemesség büszkesége. Miként minden igaz nemesség, ez is harcias a halálmegvetésig, csatáit azonban nem emberekkel, hanem természeti erőkkel vívja. Mikor nemrégiben egy szörnyű orkán egy napon elsüllyesztett százhúsz danckai hajót, másnap lengő zászlókkal kifutottak a kikötőből a megmaradt hajók.

Egy külvárosi polgárházat bérelt ki és mivel a ház kiskorú árvák tulajdona volt, bútorostúl, minden fölszerelésével együtt adták oda. A Haffner-család nem tartozott Danckában a legelsők sorába, háza mégis méltó ott-

hona lehetett egy fejedelemnek. Minden zuga sírba szállt nemzèdékek erejének és önérzetének tanuja. A hatalmas lépcsőházat ágyúk és zászlók ékesítik; kiszolgált kereskedelmi hajók emlékei. Ágyúkon és zászlókon a Haffnerek polgári címere: a kétfülű lábas. A szobák falán flandriai kárpitok; az ebédlőterem famennyezetén az egykori Haffner-hajók kis modelljeinek egész flottája függ.

A fejedelem Sárosy gróf néven élt Danckában és hogy kerülje az utcai feltünést, udvari kurucaival együtt német divat szerint ruházkodott. A városiak persze akkor is tudták volna, ki a Haffner-ház lakója, ha a portája előtt nem strázsál szuronyos puskával az udvari gránátos.

2.

Magyarországból úgy szállongnak a rossz hírek észak felé, mint a vonuló hollórajok. Károly úrnak, az utolsó Habsburgnak, sikerült Barcelónából Bécsbe vergődnie és a Németbirodalom megválasztotta császárnak. És összehívták a koronázó országgyülést Pozsonyba.

Károly még császárabb és még kevésbbé magyar király az elődjeinél. Hajdan a bécsi Burg félig kaszárnya, félig kolostor volt; de most új szellem költözött belé: a spanyol uralkodó vallásos és szinte érzékies önimádása. Bécsben élcelődtek, hogy az új császár borotválkozás közben is koronát hord. A németek neki épp olyan idegenek voltak, mint a ma-

gyarok. Nem tudta nekik megbocsájtani, hogy ott kellett hagynia Spanyolországot. Spanyol főurak kamarillájával vette körül magát, spanyol etikett szerint öltözködött, evett, élt és uralkodott.

A spanyol trón elvesztéseért a Rákóczi fölkelést okolta. Egyáltalában képtelen volt megérteni, alattvalók hogyan vetemedhettek arra, hogy fegyvert fogjanak koronás uruk ellen. Hiszen ez nemcsak felségsértés, de istenkáromlás is! Utólagos felháborodásában felszólította a török Portát, be ne fogadja országaiba „a Lengyelországban kóborló Rákóczit, Bercsényit, Forgáchot, Esterházy Antalt, Vay Ádámot és a többi rossz rablót, akiket ő, mint esküszegőket, istentagadókat, hűtleneket és becsteleneket számkivetett, — hanem üldöztesse, fogassa el és ha kiszolgáltatni nem akarja, ám koncoltassa fel őket".

Károly császár így értelmezte a szatmári békét. És Danckában csakhamar felbukkantak a régi bécsi politika segédmunkásai: a kémek és bérgyilkosok. Minden útján a sarkában voltak a fejedelemnek, mint a vérebek; hozzátapadtak, mint az árnyékok; éjjel az ablaka alatt lapultak; napról-napra arcátlanul próbálkoztak, hogy mondva csinált ürügyekkel betolakodjanak a házába. Előkelő állású urak is voltak köztük, azokkal Rákóczi nem egyszer találkozott lengyel mágnások társaságában. Egyikük maga mondta el, hogy neki grófságot és tábornoki rangot igértek Rákóczi fejéért.

3.

Versaillesben Torcy márki külügyminiszter sürgősen kereste Pontchartrain gróf kancellárt, a királyi kincstár miniszterét.

Torcy: Tudja, mi az ujság?

Pontchartrain: Félek az ön ujságjaitól, azok rendesen pénzembe vannak!

Torcy: Chamillart leánya eljegyezte magát.

Pontchartrain: Kétszázezer livre! Őfelsége minden miniszterének, akinek házában lakodalom van, annyit szokott ajándékozni. Hány leánya van Chamillartnak?

Torcy: Úgy tudom, nyolc!

Pontchartrain: Tönkre fogják tenni a kincstárt!

Torcy: A király utasított, hogy Fagonnak is fizessünk százezer livret.

Pontchartrain: Az udvari orvosának? Az is házasodik?

Torcy: Nem, de operáltatta magát.

Pontchartrain: Akkor is fizetik, mikor ő operál és akkor is, mikor őt operálják? Jó hivatala van!

Torcy: Ez mind csak tréfa, de vegye tudomásul, hogy Condé hercegné ma mosolyogva jött ki Madame Maintenon szobájából. Ezt a mosolyt másfélmillióra becsülöm, amit ön fog megfizetni. A hercegnét hetek óta nem látták jókedvűnek, nagyon nyomták a kártyaadósságai. Hiszen tudja, milyen eszeveszett já-

tékos! A mai mosolya azt jelenti, hogy Madame Maintenon ki fogja fizettetni a királlyal az adósságait.

Pontchartrain: Reménylem, befejezte már?

Torcy: Még nem! Ön tudja, hogy perzsa követség érkezik Franciaországba? Őfelsége megparancsolta, hogy a legnagyobb dísszel kell fogadni. Ezt megkívánja Franciaország becsülete. A svájci testőrség új egyenruhát kap.

Pontchartrain: Négyezer skárlátszínű kabát?

Torcy: Valódi aranysujtással, így kívánja a király. Az udvari cselédséget is újonnan öltöztetik.

Pontchartrain: Valódi aranysujtással?

Torcy: A lakájokat selyemharisnyával. Nagy kerti ünnep lesz, kivilágítással, tüzijátékkal, balettel, melyben kétezer nimfa, pásztornő és vadember fog szerepelni. Őfelsége tízmillió értékű gyémántot fog hordani. Reménylem, nem zálogosította el a köveket?

Pontchartrain: Ha szükség lesz rájuk, meglesznek... Mennyire becsüli a kerti ünnepet?

Torcy: Két millióra. De lehet három is.

Pontchartrain: És ki fogja megfizetni?

Torcy: A pénzügyminiszter.

Pontchartrain: Én csak fél pénzügyminiszter vagyok, amennyiben csak a bevételekről

kell gondoskodnom. A kiadásokhoz nincs szavam.

Torcy: Hiszen ön új adókat talált ki? A házassági és a gyermekkeresztelési adót.

Pontchartrain: A párizsi népet már egészen leszoktattuk a házasságról. Mindenki vadházasságban él és ha egy új pár összeáll, azt mondják: takarékoskodnak!

Torcy: Szigorúan büntetni kell a vadházasságot, hiszen azzal megrövidítik a királyi kincstárt.

Pontchartrain: Nincs egyéb hátra, vissza kell fognom a hivatalnoki és katonatiszti fizetéseket.

Torcy: Fizesse az udvari tisztviselőket, a többiek hadd várjanak. Egy-két hónap nem a világ. Nekem különben nincs több mondanivalóm.

Pontchartrain: Van nekem! A magyarok pénzt kérnek.

Torcy: Mi jogon? Már vége a fölkelésüknek.

Pontchartrain: Őfelsége megparancsolta, hogy gondoskodjunk Rákóczi hercegről és híveiről.

Torcy: Visszaélnek a király nagylelkűségével. Rákóczi tulajdonítsa önmagának, ha elvesztette mindenét. Ma egész Magyarország ura lehetne, ha nem költötte volna a pénzét üres parádékra. Gyerekes módon szeretik a pompát!

Pontchartrain: Nem komoly nép, annyi bizonyos. De hát a király pártolja őket.

Torcy: Le fogjuk szállítani a járandóságukat. A kifizetéssel pedig nem kell sietni.

4.

Vay Ádám kihallgatásra jelentkezett a Haffner-házban. A fejedelem már türelmetlenül várta.

— Volt kegyelmed a francia követségen?

— Onnan jövök.

— Megjött a pénz?

— Nem jött. A követ úr azt mondja, maga sem érti a dolgot.

— Pedig nagyon kellene.

— De mennyire! Olyan nagyurak is, mint Esterházy Antal és Forgách Simon, szegénységben élnek. Felségedtől várják a segítséget.

— Kegyelmed tudja legjobban, mennyire kifogytam mindenemből.

— A fejedelemasszony is pénzért írt Jaraszlóból.

— Tegnap küldtem neki, amennyit lehetett. Kikkel van együtt?

— Bercsényi grófné őnagyságával és egész csapat kuruc tiszti családdal. Jávorka Ádám is az udvarában van.

— Mi van a nemes úrfiakkal?

— Azok, szegények, hatvanan Ilyvó városában nyomorognak. A legtehetősebbnek kö-

zülök is rongyos a csizmája. Hazamehetnének, de nem akarnak, azt mondják, inkább lakájszolgálatra vállalkoznak, csak felséged mellett maradhassanak.

— Úgy határoztam, hogy hazabocsájtom őket. Ha leteszik otthon a hűségesküt, nem lesz bántódásuk. Ahhoz sokkal fiatalabbak és jelentéktelenebbek. A szüleik pedig tárt karokkal várják őket. Kegyelmednek Ilyvóba kell mennie, Vay uram, hogy eligazítsa a dolgukat.

— Temetésen még nem volt olyan sírásrívás, mint Ilyvóban lesz!

— Mondja meg nekik kegyelmed, megkövetelem tőlük, mint engedelmes fiaimtól, hogy eleget tegyenek a parancsomnak. Mostanában Magyarországon is elkél az igaz magyar.

— Még valamit kell jelentenem. Nálam jártak négyen: Ráday Pál, Sréter János, Nedeczky Sándor és Hellenbach báró.

— Pénzt kértek?

— Nem kértek. A szeretettől és a hálától könnyezve jelentették, hogy nem bírják tovább a nyomorúságot és hazamennek, felesküdni a császár hűségére. Ha azonban felséged megint kibontja a zászlaját: ők ott lesznek!

— Az őszi szél rázza a fámat. Hullatom a leveleimet. De hiszen nekik van igazuk. Van kegyelmednek még rossz híre?

— Van. Ez azután igen rossz!

— Sohase kíméljen kegyelmed. Beletanultam már.

— Az az ujság, hogy Szienyiavszky Ádám

herceg uram elvállalta a lengyelországi német párt vezérségét. Úgy gondolom azonban, a hercegné akarata ellenére tehette.

— Szienyiavszky még soha életében nem tett semmit Szienyiavszka akarata ellenére. Ha a herceg német lett, ez azt jelenti, hogy a hercegné engem halott és eltemetett embernek hisz. Ő pedig szereti az életet.

— Szabad még valamit mondanom? Talán jó volna, ha felséged elmenne Franciaországba. Mert ha itt marad, akkor a francia urak végleg megfeledkeznek rólunk és szép igéreteikről.

— Vetésy és Ráttky is mind ezt írják Párizsból. Valamit várok még, azután szó lehet a francia útról...

5.

Amit meg akart várni Danckában: az utrechti békekongresszus volt. Ausztria ellenségeinek, de szövetségeseinek is nagy része, igéretet tett, hogy Utrechtben szőnyegre kerítik a magyar kérdést. Az Ausztriai Ház ijesztően növekedő hatalma gondolkodóba ejtette egész Európát. Nemcsak a franciákat és spanyolokat, de az angolokat, hollandokat, poroszokat és velencéseket is. Lehet, hogy Utrechtben olyan meglepő fordulatot vesz a nagypolitika, mely ismét nyeregbe segíti a magyarságot... A hatalmak ezzel a saját érdeküket szolgálnák!

És Rákóczi, csüggedést nem ismerő szívósságával elülről kezdte a reménykedést, a tervezgetést...

Közben megjött az északi tél, véget nem érő estéivel, hófúvásaival és viharaival, melyek elszabadult őrültekként üvöltöztek a város sötét utcáin.

A fejedelem mostanában többnyire otthon töltötte estéit. Azelőtt sokat volt danckai lengyel mágnások társaságában, de újabban szűkében volt a pénznek és mint olyan ember, aki nem szokta meg a takarékosságot, annyira túlzásba ment, hogy egy pohár bort is sajnált magától. Ez neki, aki nemrégiben még Európa egyik legdúsabb urának tudta magát, nem is annyira nélkülözés, mint inkább lealázás volt. Miközben egyedül ült a kandallótűz mellett, ellátogattak hozzá a magány bús kísértetei. Az üresszemű rémek, melyek az elvesztegetett ifjúság és a reménytelen öregség képeit idézik fel az emberben.

De egyik este elősurrant rejtekéből a magányos rab szórakoztatója, a fehér egér.

Faniche volt a neve, Danckába szakadt francia leány volt. Miután levélben jelentette a látogatását, még az este eljött. Szó nélkül levetette talpig érő, galléros köpenyegét és behavazott prémes főkötőjét, csak azután hajolt meg mélyen és kecsesen.

— Mit kíván tőlem, gyermekem? — kérdezte Rákóczi.

— Ha megengedi, hogy leüljek, akkor elmondom.

Nem várta meg a kínálást, hanem mosolyogva elhelyezkedett a kandalló előtt álló másik karosszékbe.

— Monseigneur, — kezdte, — mi szemben lakunk önnel és én hetek óta figyelem önt az ablakon keresztül. Ön mindig egyedül van és mindig szomorú. Gondoltam: eljövök és megpróbálom, hogy fölvidítsam.

A fejedelem csodálkozva hallgatta a különös beszédet.

— Tudják a hozzátartozói, hogy itt van?

— Nekem nincs senkim, aki törődnék velem. Édesanyám nem él, édesapám pedig ritkán van itthon, ha mégis itthon van, akkor örül, ha nem lát.

— Ki az édesapja?

— Ő Pomponne márkinak és ezredesnek mondja magát. De én sem a márkiságában, sem az ezredesi rangjában nem hiszek. Kártyázásból él, ha pedig rosszul megy a kártya, akkor vívómester. Egy-egy aranyat vesz egy leckéért és csakugyan tüneményesen vív.

— Kisasszony kérem, — szólt kedvetlenül a fejedelem, — előttem ne beszéljen ilyen tiszteletlen hangon az édesapjáról.

— Nem beszélhetek máskép, mint ahogyan érzek. Amióta nagy leány lettem, Pomponne márki időközönként züllött cimborákat hozott a lakásunkra és reám parancsolt, hogy bánjak velök szeretetreméltóan. Természetesen

eszemágában sem volt. Ebből néhanapján botrány lett és midőn egyízben véresre karmoltam egy tolakodó szélkakas arcát, megszűntek az ízetlenségek. Ez félesztendővel ezelőtt történt és azóta a márki nem váltott velem szót.

Rendkívüli módon eszes leány benyomását tette. De mint olyan nő, aki édesanya nélkül, jóformán a társadalmon kívül nőtt fel, különc észjárást vett föl.

A fejedelem vagy egy óráig hallgatta a fecsegését, azután hazaküldte. Faniche, miközben magára vette a főkötőjét, megkérdezte, eljöhet-e máskor is. Eljöhet. Ez láthatóan boldoggá tette a kis kalandort.

Vannak férfiak, akik barátkozni csak nőkkel tudnak. A barátsághoz odaadás kell és az igaz férfi azt nehezen érezheti a saját nemével szemben. A fejedelem még Bercsényi Miklóssal is, aki pedig legközelebb állott hozzá, mindig bizonyos távolságot tartott. Mintha nagyítóüvegen keresztül nézné őket, túlságos élesen látta a férfiak emberi fogyatkozásait. Legtöbbjénél visszataszítónak találta a kicsinyes önzést és a hiúságot.

Emberi fogyatkozásaik a nőknek is vannak, de az aranyködön keresztül nézve, melyet a nemi különbség fejleszt, a férfi ezeket a gyöngéket vonzóknak tudja látni. Az igazi férfit csak a nő tudja megváltani a magány gyötrelmeitől. Még az olyan jelentéktelen kis nő is, amilyen Faniche: ha megváltani nem is, de enyhíteni tudja a magányt.

Másnap megint eljött. Kitűnt, hogy a patrióta-érzés egy neme is vonzza Rákóczihoz, akiben a nagy francia király szövetségesét és barátját tiszteli. Ezúttal még jobban meglepte a fejedelmet különc ötleteivel. Mint egy eljövendő kor előreugratott fullajtárja, kijelentette, hogy a lelke Istené, de a testével ő szabadon rendelkezik.

Minden excentrikus hajlama mellett is elmés és szeretetreméltó volt; az a kis láng, mely a szívében égett, elegendő volt arra, hogy világossá és meleggé tegye a magányos estéket. Egyszer magával hozta a gitárját is és vékony, de elragadó kis pintyőke hangján breton népdalokat énekelt.

A fehér egér végül elhitette magával, hogy beleszeretett Monseigneurbe, de vérbeli francia leány létére a szenvedély tüzében égve sem vesztette el sem a fejét, sem a veleszületett grációját.

Midőn Rákóczi végleg el készült hagyni Danckát, aggodalommal gondolt a búcsú órájára. Kár volt azonban félnie, Faniche női filozófus volt és miután kecsesen megköszönte az ékszert, melyet Rákóczi neki ajándékozott, könnyek közt mosolyogva mondta:

— Gondoljon reám néha, Monseigneur!

A POLITIKA ÉS A TENGER HULLÁMAI.

1.

Most hát végre alkalom nyílik, hogy Európa nyilvánossága elé kerüljenek mindazok a szörnyű dolgok, melyeket a császári kormány egy keresztény nép ellen elkövetett! A békekongresszus, melytől oly sokat, melytől mindent várnak a kurucok, az utrechti városháza tanácstermében ülésezik...

Ebben a pillanatban éppen szellőztető szünet van, a nagyterem ablakai tárva-nyitva állanak, a kongresszus tagjai azalatt fesztelen csoportokban beszélgetnek a folyosón, sokan közülök ellátogattak a borozóba, melyet a vendégszerető város rendezett be.

*

A folyosó ablakfülkéjében beszélget a porosz Wrangel a velencei Ruzinivel. Ők régi jóbarátok, még Berlin óta, ahol Ruzini a velencei tanács megbízásából hosszabb időt töltött. A lagunák fia szerette a nőket és szenvedélyes kártyás volt, tehát rettenetesen unatkozott a prüd német városban. Míg aztán meg

nem ismerkedett Wrangellel, aki akkoriban a brandenburgi választó testőrtiszte volt. Az bevezette olasz barátját olyan társaságokba, ahol az olasz hamarosan meggyőződött, hogy a brandenburgi nők nem is olyan prüdek, mint hitte és Berlin nem is olyan unalmas.

Ruzini: Elolvasta a könyvet, amit kölcsön adtam?

Wrangel: Klementet? Mondhatom, kitünően világítja meg a magyar kérdést. Most már értem, miért nem tud megnyugodni az a szerencsétlen nép.

Ruzini: Azt lehetne mondani: a könyv Rákóczi javára dönti el az erdélyi pört.

Wrangel: Ez kétségtelen. Most már egyébre sincs szüksége, csak egy jó hadseregre, amely behajtja a császáron, amivel adósa.

Ruzini: Fog Poroszország valamit tenni a magyarokért?

Wrangel: Nekem az az utasításom, hogy segítsem őket tőlem telhetően, — de csak titokban!

Ruzini: Titokban? Azzal ugyan nem sokra mennek!

Wrangel: Mit akar? Az én uram szereti a magyarokat, de a császárral nem óhajt mostanában összeveszni. Ez érthető! De Velence mit fog tenni?

Ruzini: Ne is kérdezze, mert ez az, ami engem kétségbe ejt! Az Ausztriai Ház terjeszkedése nekünk nem kisebb veszedelmünk, mint

a magyaroknak. Őket már felfalta, most rajtunk a sor. Amióta a császár megvetette lábát Nápolyban, úgy zárhat el minket a Levantetól, ahogyan akarja. Ha pedig elvesztjük keleti piacainkat, mindent elvesztettünk és Velence a szajhák és koldusok városa lesz.

Wrangel: Dehát, ha ezt tudják...

Ruzini: De mennyire tudjuk! Minden gyerek tudja nálunk!

Wrangel: És a tanács?

Ruzini: Tanulmányozza a kérdést, jelentéseket és emlékiratokat szerkeszt, értekezletet hív egybe, szakértőket és kémeket küld ki, de nem csinált még semmit és nem is fog, mert önnek, mint jóbarátomnak, megmondom: mi egy elvénült, tehetetlen, halálra ítélt köztársaság vagyunk!

Wrangel: Ne izguljon, kedves barátom, jöjjön inkább a borozóba és igyék velem egy pohár clairettet. Elsőrangú! Ami pedig a magyarokat illeti, úgy hallottam: nemcsak a franciák, de az angolok és hollandusok is erélyes akcióra készülnek...

*

A francia békebiztosok, Polignac kardinális és d'Huxelles marsall, a borozó egyik asztalánál ülnek. A bíborosnak olyan fonnyadtan szép feje van, mint egy finom vén színésznek, a marsall pedig egy külvárosi csaplárosra emlékeztet, egy csaplárosra, aki fiatal éveiben díjbirkózó és varróleányok bálványa volt.

Castel dos Rios, a spanyol meghatalmazott, az urakhoz telepedik.

Polignac: Elég gyorsan haladnak a tanácskozások.

C. dos Rios: Azt hiszem, holnap már sorra kerülhet a magyar kérdés is.

d'Huxelles: Magyar kérdés? Van olyan?

C. dos Rios: Brenner prépost, az erdélyi fejedelem követe, azt mondja, a francia király ő legkeresztényibb felsége írásban kötelezte magát, hogy nem köt csak olyan békét, mely Erdély birtokát Rákóczi fejedelemnek biztosítja.

Polignac: Őfelsége csakugyan mindenkor nagy jóindulattal volt a magyarok iránt, de annak a prépost úrnak meg kellene értenie, hogy Franciaország nem Rákóczi kedvéért viselt háborút.

d'Huxelles: Nekem ebben a kérdésben az az álláspontom, hogy a szatmári békeszerződéssel megszűntek a magyarországi és erdélyi szövetkezett rendek. Ahol pedig nincs szerződő fél, ott nincs szerződés. Ez csak tiszta dolog?

C. dos Rios: Bocsánat, én ezt csak azért említettem, mert az én udvarom olyan utasítást adott nekem, hogy a legbuzgóbban támogassam a lépéseket, melyeket Franciaország a magyarok érdekében tesz. Ha azonban Franciaország nem szándékozik lépéseket tenni, akkor természetesen tárgytalan az én utasításom.

C. dos Rios kissé sértetten elvonul. A két francia úr magára marad.

Polignac: Meggondolandó, nem volna-e mégis célszerű, ha fölvetnők az erdélyi kérdést? Esetleg jó csere-objektum lehetne.

d'Huxelles: Nem tartanám jónak, ha megbolygatnók a dolgot. Ha fölvetjük az erdélyi kérdést, akkor valahogyan el is intézi a kongresszus, pedig sokkal hasznosabb, ha a magyar—német ellentét nem oldódik meg és ha a magyarok tovább is elégedetlenkednek. Nem lehet tudni, mikor lesz megint szükség arra, hogy lóra ültessük őket.

Polignac: Mi az a vörös izé a tálon?

d'Huxelles: Füstölt hal, lazac. Parancsol belőle?

Polignac: És én azt hittem, homár!

*

A folyosón a brit megbízott, Robinson bristoli érsek, a holland Heinsiusszal beszélget.

Robinson: Föltétlenül tennünk kell valamit az érdekükben! Szörnyű, amit azzal a boldogtalan néppel műveltek! Emberi és keresztyén kötelesség, hogy segítsünk rajtuk!

Heinsius: A magyar érdek egészben véve egyezik a protestáns érdekkel.

Robinson: Egy okkal több, hogy síkra szálljunk mellettük!

Heinsius: Eddig talán az volt a hiba, hogy politikumot csináltak egy vallási kérdésből.

Azt hiszem, a magyarok is nagyobb hasznát látnák, ha a politikai elemeket kiselejteznők és a tárgyalások folyamán csak a vallásszabadság kérdésével foglalkoznánk. Közös erővel el lehetne fogadtatni egy határozatot, mely külön protestáns bizottságot delegál.

Robinson: És mi lenne a bizottság feladata?

Heinsius: Úgy képzelem, felszólítaná a császári kormányt, protestáns kérdésekben állítsa vissza az 1647-iki állapotokat. Ilyen határozattal mintegy elvi és általános emberi magaslatra emelnők a magyarok ügyét és akkor bizonyára engedékenyebbnek találnók Sinzendorf grófot is.

Robinson: Ilyen szerencsés formulával túlsegítenők a kongresszust egy igen veszedelmes zátonyon. Fennmarad azonban a kérdés, mit tehetnénk annak a jeles Rákóczi hercegnek érdekében?

Heinsius: Majd bizalmasan beszélek Sinzendorf gróffal. A bécsi kormány talán rávehető, hogy visszaadja örökölt birtokait, vagy azoknak egy részét.

Robinson: Valóban kívánatos lenne!

*

Ifferthum báró karoncsípi Brenner prépostot, Rákóczi utrechti meghatalmazottját.

A báró: Felháborító, ami itt történik! A kongresszus mindenről fecseg, éppen csak

a magyarokról hallgat mélységesen! De bocsásson meg, ebben önök is hibásak!

A prépost: Mink?

A báró: Nem készítették elő kellően a talajt! Mert az ilyen dolgot rendszeresen elő kell készíteni, magától nem csinálódik. Nagy mulasztások történtek, de azért kellő jóakarattal meg lehetne még menteni a helyzetet.

A prépost: Azt hiszi — — ?

A báró: Van erre nézve egy kész tervem. Nagyszabású akciót kell indítani, természetesen titokban.

A prépost: Bocsánat, — ön, báró úr, melyik kormány megbízásából van itt?

A báró: Mint független megfigyelő jöttem; kormányoktól elvből nem vállalok megbízást. Talán észrevette, hogy engem itt mindenki ismer? A függetlenségem és emberismeretem képessé tesz olyan feladatok megoldására, amelyekkel a hivatásos diplomaták nem tudnak megbirkózni. Ambicióm volna, hogy rendbe hozzam az önök dolgát, csak azért, hogy bebizonyítsam, mire lehet menni józan ésszel és erős akarattal. Magamnak nem várok ebből semmi hasznot... Csak a készkiadásaim... Egyelőre 50.000 tallérra volna szükségem, hogy betömjük egy pár ember száját.

A prépost: Ötvenezer tallér?! Te jóságos Isten!

2.

A jütlandi északi szirtzátonyokon dörögve vágtatnak végig az óriás hullámok. Ilyen vihar nem volt még ebben az esztendőben. Ég és tenger olyan szörnyű izgalomban van, mintha beszakadt volna az égbolt kristálykupolája és szélvész és hullámok egymástól ragadnák el a repülő roncsokat.

A bömbölő éjszakában, künn a forrongó tengeren, fölbukkan egy táncoló kis tűzpont, aztán megint eltűnik a vágtató hullámhegyek mögött.

Hajó! Órák óta kétségbeesetten küszködik, hogy kimenekülljön a nyilt tengerre, de a vihar mindent elsöprő vad erővel szorítja és korbácsolja a halálos zátonyok felé...

Benn, a szirteken is tűzpontok csillognak. Ott halászok járnak, csáklyával és kötéllel. Várják a küszködő hajó pusztulását, hogy mentsenek. Nem embereket, hanem árut szoktak menteni. Maguknak!

— Minden hiába, nem lehet tovább! — mondja ebben a pillanatban az angol shipper.

Hajója a St. George. Vászonkereskedő. Danckából jön, az angol partok felé igyekeznék. Utasai is vannak: Sárosy gróf és szolgái.

Danckában már nem volt maradásuk. Bécs a diplomáciai kényszer minden eszközével magának követelte a rebellis vezért, a lengyel király végleg levette róla védő kezét és

a városi tanács nehéz szívvel kezdett megbarátkozni a gondolattal, hogy kiszolgáltatja vendégét a császárnak.

Titkos pártfogói óvták Rákóczit és ő elhatározta, hogy Franciaországba megy, az egyetlen európai országba, ahol még lehetett valami keresni valója. Istenkisértés volt hajóra szállnia a téli viharok idején, de mit tehetett egyebet? Inkább a szabad halál, mint Bécs kezébe esni.

Titokban hagyta el a Haffner-házat; lopva ment a hajóra, nehogy megakadályozzák elutazását. Néhány hívét előre küldte Párizsba, Vay Ádámot pedig visszahagyta, hogy elrendezze dolgait. Föllélekzett, mikor a St. George fedélzetére lépve, angol területen tudta magát.

Baljóslatú volt már az indulásuk is, a nagy horgony kötele elszakadt, majdnem hajótörést szenvedtek a kikötő tövében. A fejedelem, miként a legtöbb szárazföldi ember, tisztelettel adózott a tengerészek tudományának; de első tengeri útján megtanulta, hogy azok is csak szegény, gyönge emberek. Mikor ilyenféle orkán tombol: védtelenek és tehetetlenek, mint hangyák az úszó faforgácson.

Elutazása előtt óvták a dán kormány részéről fenyegető veszedelemtől, mert az, hogy kedvében járjon a császárnak, el akarja fogatni a Sund szorosban. A veszedelmet szerencsésen elkerülték, a dán vámtisztek elhitték

az angol kapitánynak, hogy nincs utas a hajóján.

Azután jött az ítéletidő és harminchat óráig szakadatlanul dobálta a St. Georgeot, félig ronccsá tépte és fölverte egészen a norvég partokig. Az ördögi táncot járó hajó kajütjeibe úgy ömlött a sósvíz, mintha hordókból öntötték volna.

— Minden hiába, nem bírjuk tovább! — mondta a shipper.

A fejedelem nem tudott úszni, semmi reménye nem lehetett, hogy kivergődjék a veszedelemből. A St. Georgeon mégis ő volt az egyetlen férfi, aki egy pillanatig sem érzett félelmet, sőt talán csábította is a gondolat, hogy hamarosan túlad minden gondján, fájdalmán.

Egy ónlap volt a kezében; arra gondolt, hogy ráírja a nevét és nyakába köti. Ha kiveti testét a tenger, tudni fogják, ki volt. Arra is gondolt, egy rövid mondattal jelezni fogja az ónlapon, hogy félelem nélkül halt meg. De aztán az az érzése lett, mintha az éjszakából, végtelen távolságból, egy gúnyos szem tekintete fordulna feléje és ekkor elszégyelte magát. Mint a legtöbb valóban bátor férfi, szerette a veszedelmet, gyönyörűsége telt a büszke érzésben, hogy le tudja magában küzdeni a halandó teremtmény iszonyodását az elmúlástól; de most, midőn a végítélet harsonái rivalogtak a füstként szálló fekete felhők közül, megszégyenülten érezte, milyen gyermekesen

együgyű az ő hiúsága. Eldobta az ónlapot és keresztet vetett magára.

A St. George még járta haláltáncát, mikor ő lement a kajütjébe és leheveredett egy szárazabb helyre. Segíteni úgy sem tud, a födélzeten csak láb alatt van. Csodálatosképpen mindjárt elaludt.

Mély álmából csak világos reggel ébredt föl. A hajó akkor már lágy szökésekkel szántotta a hullámokat, a födélzeten egy borízű hang angol nótát énekelt. A vihar elült, épp olyan hirtelenül, amilyen váratlanul föltámadt. A St. George megmenekült. A kapitány nevetve mondta:

— Mylord, ön nyugodtan tudott aludni ilyen istenítélet-időben? Most már elhiszem, hogy álmatlan éjszakákat tudott szerezni a római császárnak!

Ez december elsején volt.

3.

Hull angol kikötőben vetettek horgonyt. Elutazása előtt a danckai francia követ királya nevében arra kérte, tisztelegjen Anna királyné előtt. A versaillesi politika úgy vélekedett, nem árthat, ha az angol királyné Rákóczi szájából néhány igaz szót hall ausztriai szövetségeséről.

A St. Georgenak azonban egyelőre vesztegzárt kellett tartania a lengyelországi pestis

miatt. A hulliak ezerszámra nyüzsögtek a parton, hogy köszöntsék a nagy szabadsághőst, akiről annyit írtak a londoni ujságok. Férfiak és nők magukból kikelten lengették kalapjukat és keszkenőjüket a St. George felé.

Később díszes bárka evezett ki a kikötőből. A bárkában a hulli polgármester ült, óriás parókával a fején, aranylánccal a nyakában. Mögötte két hivatalnoka a Mayor kardját és nagybunkójú jogarát fogta.

A polgármester ékes latin beszéddel köszöntötte a vallásszabadság dicső hősét, szónoklatából azonban nem sokat lehetett érteni, mivel angolosan ejtette a latin szót. Miután Rákóczi megköszönte az üdvözletet, a polgármester nagypecsétű hivatalos levelet nyujtott a fedélzetre.

Bolingbroke miniszter igen udvarias szavakkal arra kérte a fejedelmet, ne fáradjon Londonba, mivel Anna királyné, császári szövetségesére való tekintettel, nem volna abban a helyzetben, hogy látogatását fogadja. A kormány azonban őfelsége parancsára hajót bocsájt Rákóczi rendelkezésére, hogy Franciaországba utazhasson...

NAGY MENÜETT.

1.

A párizsi Pont-Neuf közepén Mikes Kelemen áll, Rákóczi apródja, aki együtt jött urával Danckából. Figyelmesen nézi a csodadoktorok, gyorselárusítók, bohócok, kardnyelők és könyvárusok lármás tömegét, mely a hidat reggeltől estig el szokta lepni.

Egy arra menő ifjú ember hátba üti Mikest. Ilosvay Jankó, ugyancsak nemes apród, akit a fejedelem többedmagával már hetekkel ezelőtt előreküldött Franciaországba.

Ilosvay: Itt vagy, góbé?

Mikes: Csak félig.

Ilosvay: Hol hagytad okosabbik feledet?

Mikes: Belehánytam a tengerbe.

Ilosvay: Rossz hajóutatok volt?

Mikes: Rossz-e? Danckától Hullig az ördög labdázott velünk. Egy garasba nem mertem volna fogadni, hogy valaha is meglátom itt ezt a faragott Henri királyt!

Ilosvay: És ime, mégis meglátod, a tengeri kutyák igaz bánatára.

Mikes: Jankó, úgy nézem, fene nagy város ez!

Ilosvay: Százezer franc lakik itt egy rakáson!

Mikes: Sáskának is sok.

Ilosvay: Beszélj hát, hogy van a fejedelem őfelsége?

Mikes: Egy órával ezelőtt jöttünk meg Rouenból, Luxembourg herceg hintóin. Ott Rouenben úgy fogadták a fejedelmet, mint a Messiást. Az inasainak is húsz fogásos ebédet tálaltak.

Ilosvay: Ne dühíts, mert mi két hete francia puliszkán élünk. Hol van most őfelsége?

Mikes: A Soissons-palotában adtak szállást. Akkora ház az, hogy beleférne egész Torda városa.

Ilosvay: Tudod-e, hogy az Savoyai Eugéniusz szülőháza?

Mikes: Bár szakadt volna reá a keresztelője napján!

Ilosvay: Várta-e valaki a fejedelmet?

Mikes: Valaki? Húszezerre taksáltam, akik ott nyüzsögtek a Soissons körül. Hímjenősténye visított, tépte-tiporta egymást, mind látni akarta le grand prince Ragotzkit. Ezek szerethetik ám az ingyen komédiát!

Ilosvay: Hivatalos fogadás volt-e?

Mikes: Torcy főminiszter úr köszöntötte a király nevében. Olyan mélyen hajlongott, mint Urfelmutatáskor a ministráns. De most azt mondd meg, ti hogyan éltek?

Ilosvay: Vidáman koplalunk. Pedig Brenner prépost uram már faraóbankot is ad a szállásunkon, hogy szalonnát keressen a kenyerünk mellé. De az idevalók jobban értenek a kártyakeveréshez, mint ő, és tegnap a rendőrség is rajta ütött.

Mikes: Ne beszélj! Hát nem szabad bankot adni?

Ilosvay: Hercegnek, márkinak szabad, de prépostnak, úgylátom, nem. Most szaladok, összedobolom a kenyereseket és viszem őket a Soissonsba!

2.

XIV. Lajos király reggel kilenckor fogadta Sárosy gróf urat, „az ismeretlenül maradni kívánó fejedelmeket" megillető szertartások szerint.

Versaillesben, az óriás arany méhkas belső udvarán, dobok peregtek, trombiták harsantak, a svájci gárda dísz-százada pedig mereven tisztelgett, midőn berobogott Rákóczival a hatlovas hintó. A parancsnok, miután szolgálati feszességgel megtette jelentését, bemutatkozott, mint Dangeau márki, aki a hessen-rheinfelsiek révén sógorságban van a fejedelemmel.

Breteuil báró, „az idegen követek bevezetője", fölkalauzolta a titkos lépcsőn, melynek legfelső fokán Torcy miniszter várta. A lakájok előírásos izgalommal fölrántották az ajtó-

szárnyakat és a fejedelem egy jókora teremben találta magát. A terem falait Rigaud festményei ékesítették; a Napkirály megdicsőülését ábrázolták, a németek és angolok fölött aratott győzelmei alkalmából. Ezeknek a kérkedő képeknek részük volt benne, hogy XIV. Lajos személye annyira gyűlölt lett Európában.

A fejedelem, miközben még a király képmását nézte, egyszerre azon vette észre magát, hogy ott áll mellette az eredeti: XIV. Lajos.

Ügyelt magára, hogy az arckifejezése nyugodt maradjon és hogy a meghajlása ne sikerüljön túl mélyre. Kissé meglepte az egyszerű és meleg szívesség, mellyel a király fogadta. Ő nem ilyen természetesnek és emberinek képzelte a Napkirályt. XIV. Lajos azonban egy művészileg stilizált világ első színésze volt és csalhatatlanul tudta, milyen szerepkört kíván tőle a pillanat.

Fesztelenül beszélgettek, Lajos úr, ha akarta, elbűvölő tudott lenni. Kifejezte azt a reményét, hogy vendége jól fogja magát érezni Franciaországban, majd felszólította, tisztelje meg látogatásával a királyi vérből való hercegeket és hercegnőket. Ezek közé számította Montespan márkiné gyermekeit is, akiket törvényesített és akiknek a párizsi parlamenttel megadatta a királyi vér előjogait, még a trónöröklés jogát is.

Dangeau márki megleste a távozó Rákóczit a fogadóterem ajtajában és értesítette,

hogy Madame Maintenon, Lajos király morganatikus hitvese, tizenegy órára kéri a látogatását. Dangeauék jóbarátságban voltak a hatalmas asszonysággal és előzetesen érdekes dolgokat beszélhettek neki Rákócziről, amivel fölkeltették érdeklődését.

Madame Maintenon bizonyára Franciaország legeszesebb hölgye volt. Özvegye volt Scarronnak, az írónak, egy időben nagy szegénységben élt és akkoriban, úgy mondják, közkézen forgott. Mint Montespan márkiné gyermekeinek nevelőnője került Versaillesbe. A szépségével és az eszével annyira megbabonázta a királyt, hogy hamarosan Montespan márkiné örökébe lépett, hivatalosan elismert maitresse, majd balkezes hitves lett. Akkoriban már nem tűrte, hogy kiejtsék előtte Scarron nevét és midőn a nagy Racine, XIV. Lajos kegyence, szórakozottságában megtette, számüzette az udvartól. (Szegény Racine ezt annyira a szívére vette, hogy belehalt, ami nem mondható éppen költőhöz illő halálnemnek.)

Ennek az asszonynak szinte korlátlan befolyása volt a királyra. XIV. Lajos kegyeibe csak rajta keresztül lehetett bejutni és aki Maintenon márkiné elkerülésével akart fölemelkedni, azt ellenségének tekintette és egykettőre kitekerte a nyakát.

Rákóczi fejedelem két látogatót talált a márkinénál: egy bíborost és a Burgundi hercegnét. A kardinálisról köztudomású volt, hogy azért udvarol a hatalmas asszonyságnak,

mert a Szentlélekrend nagykeresztjére pályázik. A hercegnét, aki született Savoyai princessz volt, valósággal bálványozták az udvarnái és ebben elöljárt maga a király. Igen csinos és furfangos asszonyka volt és nagyszerű pozicióját úgy csinálta meg, hogy állandóan körüldormogta Madame Maintenont, akit *ma Tante*-nak szokott nevezni.

Scarron özvegye előkelő gondolkodású, tartózkodó modorú, finom dáma benyomását tette. Kissé tüntetett a vallásosságával. Rákóczi fejedelmet egyszerű, de lekötelező szívességgel fogadta és nem mulasztotta el, hogy hízelgő szavak kíséretében meg ne emlékezzék a hasznos szolgálatokról, melyeket Franciaországnak tett. Kifejezést adott ama reményének, hogy a fejedelem gyakrabban fogja megtisztelni az ő szerény baráti körét...

A jószimatú versaillesiek ezek után már tisztában voltak vele, hogy az udvari ranglétra melyik fokára kell állítaniok Rákóczit. Az összes hercegek és marsallok törték magukat a barátsága után. Ezeknek a nagyuraknak, akik büszkék és boldogok voltak, ha állva végignézhették a király magányos étkezését és ha cselédszolgálatokat végezhettek a hálószobájában, egyébként is furcsán érdekes volt egy férfi, aki feláldozta fejedelmi rangját és krőzusi vagyonát, hogy egy ismeretlen kis nép „szabadságáért“ harcoljon.

3.

A fejedelem mindjárt az első napok egyikén átkocsizott Saint Cloudba, hogy meglátogassa az özvegy Orléans hercegnét, akivel Karola Amália révén rokonságban volt.

A híres Liselotte egy emberöltővel ezelőtt, mint fiatal leány jött a Rajnáról a párizsi Palais Royalba, de franciává lenni egy életen át sem tudott. Az ő józan, tenyeres-talpas, tüskés és szókimondó német természete örökös tiltakozás volt az egész versaillesi balett-kultúra ellen. Végleg degenerált és erkölcsiekben förtelmes csatorna-életet élő urát mélységesen megvetette. Lenézte a balkezes királyi hitves és a zabi királyi hercegek egész kompániáját is. A királyt sem szerette, mert keresztül látott rajta, tudta róla, hogy a világegyetem legönzőbb gerinces lénye; XIV. Lajos azonban kénytelen volt tisztelni Madameot, mert szintén keresztül látott rajta.

Legőszintébben akkor nyilatkozott meg a hercegné, mikor az egész udvar jelenlétében csattanó pofont adott a fiának, mivel az nem mert ellene szegülni XIV. Lajos parancsának, hogy feleségül vegye de Blois kisasszonyt, a király törvénytelen leányát. Liselotte ellenzéki szelleme egyébként leginkább azokban a haragos és epés levelekben nyilatkozott meg, melyekkel elárasztotta németországi rokonságát.

Rákóczi fejedelem tehát megcsókolta az

anyai kezet, mely egykor pofon ütött egy Chartrés herceget. Liselotte külseje olyan volt, mint egy terebélyes termetű, kissé rezes arcú, büszke, szigorú és nagyon rokonszenves apátúré.

— Hát ön az a híres Rákóczi herceg? — kérdezte, és mindjárt hozzátette: A feleségéről, kérem, ne beszéljen, mert egy asszonyról, aki ahelyett, hogy lepedőn ereszkednék le a bécsi Burg ablakából és úgy szökne az ura után: évekig távol kódorog az otthonától és a gyermekeitől, ilyen asszonyról nem akarok hallani. — Mondják különben, hogy a király önt jól fogadta?

— Őfelsége igen kegyes volt hozzám.

— Ez azzal a veszedelemmel jár, hogy ön divatba jöhet az udvarban, Franciaországban pedig holnap megúnják és kinevetik azt, amiért ma majd megvesznek.

— És hogyan lehet védekezni a divatosság ellen? — kérdezte mosolyogva a fejedelem.

— Maradjon meg mindig idegen fejedelemnek. Senkit se eresszen egészen közel magához. Az udvarban állandó tülekedés folyik a királyi kegyért. Mindenki harcol mindenki ellen. Bókolnak és vigyorognak, közbe kétségbeesetten erőlködnek, hogy alámerítsék egymást. Ön tartsa magát távol mindettől. Ne érdeklődjék túlságosan francia dolgok iránt, mondom: maradjon meg idegennek, akkor nem fognak öntől félni és nem fogják támadni.

Rákóczi úgy találta, hogy Liselotte hasznos tanácsokat tud adni. Többet is akart hallani és a hercegnét nem is kellett bíztatni, neki szenvedélye volt a beszéd.

— Óvakodjék az úgynevezett szellemes emberektől. Versaillesben szellemes embernek lenni nagyobb dolog, mint hősnek vagy szentnek. Szellemes ember az, aki mindent megvet a világon, első sorban önmagát. A szellemesség ellen legjobb védekezés, ha senkivel sem bizalmaskodik. Ajánlom, ha a magyarországi dolgai után érdeklődnek: legyen tartózkodó és szófukar. Mert ha kétszer elmondja ugyanazt az esetet, akkor a szellemes emberek már humoros alakot fognak önből csinálni. Legjobb, ha soha sem beszél önmagáról.

A hercegné folytatta:

— Válogassa meg a társaságát. Fiatalokkal ne barátkozzék. Mindenek előtt kerülje az én fiamat, mert ő ma Franciaország leghaszontalanabb embere. Egy Orléans herceg azonban el bírja viselni a rossz hírét, de ön, az idegen, nem bírná el sokáig. És vigyázzon a nőkre! Eleinte meg fogják rohanni, mert az ön híre és külseje fel fogja költeni a kíváncsiságukat. De ne felejtse, hogy a nevetségesség úgy környékez Franciaországban minden idegent, mint görény a csibeólat.

A jó Liselotte maga sem vette észre, hogy lassanként maga is beletévedt a szellemességnek abba a fajtájába, amely közeli rokona az emberszólásnak.

— Tegye a magáévá azt az igazságot, hogy Versaillesben nincs őszinteség. Ez a hazugságok városa, egy nagy színház, ahol mindenki komédiát játszik. XIV. Lajos eljátssza a mindenható Napkirály szerepét, de a francia püspököket és marsallokat egy volt guvernant nevezi ki. De hiszen olyanok is az istenadták! Van ebben az országban egy marsall, aki sohasem szagolt még puskaport és ellenséget csak a király előszobájában látott. Chamillart azért lett miniszter, mert kitünően billiárdozik... Ön meg fog ismerkedni egy Livlandból ideszakadt nagy katonával, aki harminc év alatt kitünően megtanulta a francia nyelvet, de szándékosan törve beszéli, mert észrevette, hogy ez mulattatja a királyt. Meg fog ismerkedni egy másik marsallal, aki két bottal sántikál, pedig kutyabaja a lábának, de beteget jelentett a harctéren, hogy átadhassa a kommandóját Madame Maintenon kegyencének. Ha nem adta volna át, hamarosan elgáncsolták volna, így azonban elárasztják kitüntetésekkel. Mondom: itt mindenki komédiát játszik. A nők is, sőt ők első sorban. Ezek a gyöngéd virágszálak hajnalig verik a kártyaasztalt, vagyonokat nyernek és veszítenek. Némelyik közülök úgy iszik, mint a kefekötő. A pénz az istenük és ha azt mondom, hogy pénzért mindenre képesek, azzal nem mondtam még semmit, mert ön nem tudja, Franciaországban mi az a „minden“!

Elképesztően őszinte volt és ehhez talán azért is volt bátorsága, mert a nem-franciák

valamely szolidaritása fűzte össze Rákóczival. Elmélkedéseit így végezte:

— Tudja, Rákóczi herceg, ami itt történik, az egy új babilóni toronyépítés. Ennek az istenkísértésnek általános zűrzavar fog véget vetni. Szeretném, ha azt már nem érném meg, mert úgy hiszem: rettenetes lesz!

4.

XIV. Lajos tolókocsin vitette magát a márványszobrokkal ékes, nyírott lombfalú parkban. Őfelsége így szokott sétálni. Az udvari emberek raja aranyfényű felhőként gomolygott a nyomában.

— Sárosy gróf úr!

Rákóczi könnyed meghajlással a kocsi mellé lépett. Urak és hölgyek sokatmondóan néztek össze: Megint ő!

— Szabad tudnom, hogyan töltötte tegnapi estéjét? — kérdezte nyájasan a király.

— Párizsban voltam, Sire, Telemaqueot hallgattam.

— Megnyerte a zene az ön tetszését?

— Nagy mértékben, Sire.

— Örülök, hogy a francia művészet egy kellemes estét tudott önnek szerezni.

Az út fordulóján az udvari urak egy csoportja várta a királyt. Egy püspök, aki a tömegben állott, azt kiáltotta:

— Marly, Sire!

A király nem szólt semmit. Ekkor egy tábornok ugyanazt kiáltotta:

— Marly, Sire!

Midőn egy harmadik úr is Marlyt kiáltotta, a király nevén nevezte az illetőt:

— Lillebonne herceg!

Lillebonne herceg arca felragyogott az örömtől: azzal, hogy nevén szólította a király, tagjává avatta annak a válogatott és sokat irígyelt társaságnak, mely elkísérhette őfelségét marlyi nyári kastélyába.

XIV. Lajos átstilizálta az élet és a természet jelenségeit s transzponálta az udvarképesség zárt melódiáira. Az emberi lelkek s a kerti bokrok olyan ritmus szerint nőnek, melyet a király jelez a fehér kesztyűs kezével. Minden a felségtől ered és a felséghez tér vissza.

Első udvari vadászatán Rákóczi olyan színű vadászruhában jelent meg, aminőt csak a király külön engedelmével szabad viselni. Vadásztársai figyelmeztették hibájára és ő kimentette magát őfelsége előtt.

— Nekem tetszik az ön ízlése, — szólt a király és azzal megadta neki a jogot, hogy zöldpaszomántos, dohánybarna ruhában vadászhasson.

Az első lövést elhibázta Rákóczi és az erdei etikett szerint ezért is bocsánatot kellett kérnie. És XIV. Lajos kegyesen mondta:

— Örvendek, hogy kíséretemben olyan ember van, mint ön.

Miként mindenki, aki személyesen érintkezett vele, a király is rokonszenvesnek találta Sárosy grófot. Miután kipréselt a magyar citromból annyi nedvet, amennyit lehetett, személyes jóérzése fokozására használta a férfias szeretetreméltóság atmoszféráját, mely a kuruc fejedelmet körülvette. Ez a büszke s mégis szelíd, nagyműveltségű és mégis naiv, előkelő és mégis eredeti magyar herceg távoli országok exotikumát és hazafias melancholiáját vegyítette a versaillesi élet aranyfényű légkörébe.

A király megtette vendégét a Szentlélekrend lovagjává, vadászparipákat ajándékozott neki, följogosította, hogy jelen lehessen a királyi lever-en, a reggeli ágyból kelés nevezetes szertartásán, sőt díszebédet is adott a tiszteletére. Az ilyen kitüntetéseket csak hosszabb várakoztatás után szokta adományozni, mert bölcsen tudta, hogy ezzel emeli értéküket.

Fontainebleauban és Marlyban, ahol őfelsége az esztendő egy részét töltötte, lakást rendeztek be Sárosy grófnak. Különösen nagy kitüntetés volt, hogy a király besorozta a marlyi társaság bizalmas kis körébe. Ez volt a király legbensőbb baráti köre. Ez a bájos és szigorúan elzárt kertváros „az édes barátság levegőjét árasztotta", — írta Rákóczi.

5.

Enyhe júniusi éjszaka a marlyi parkban. A négyszögű nagy tó keskeny oldalán áll a királyi kastély; a tó két hosszoldalán hat-hat egyforma pavillon sorakozik, a meghívott vendégek szállásaival. Az égen millió csillag szikrázik, a kertben szakadatlanul csobognak a kaszkádok. Fülemilék énekelnek — Marlyban sok van az idén.

XIV. Lajos már lefeküdt, a nagy vízmedencénél azonban még halkan beszélgető és nevetgélő társaság van együtt. Négyen vannak, hölgyek valamennyien. Négy bizarr körvonalú silhouette. Olykor megcsillan egy brilliáns vagy egy tüzes szem a csillagfényben.

Courcillon márkiné: Ha így illatoznak a rózsák, akkor én nem tudok aludni.

Créquy márkiné: Már megint az a fekete alak ott a fasorban! Mindig erre jár. Határozottan idegesít.

Berry hercegné: Meghiszem, kedvesem, hogy idegesíti, mert erényőr.

Courcillonné: Miféle monstrum az?

Berryné: A király elrendelte, hogy éjjel ellenőrizni kell a parkban sétálókat.

Conti hercegné: A hetvenedik születésnapján rendelte el.

Créquyné: Biztosan azt hiszi a fekete ember, hogy kettő közülünk álruhás dragonyos.

Courcillonné: Férfikísérőt kellett volna magunkkal hoznunk.

Continé: Miért nem hívta meg Sárosy grófot?

Courcillonné: Szívesen hívtam volna, de nem férkőzhettem hozzá, ön egész este lefoglalta magának.

Berryné: Érdekes, hogy milyen tökéletesen beszéli a francia nyelvet. Én ismerek egy magyar ezredest, a nevét elfelejtettem, mert nagyon nehéz, az szánalmasan beszél. Pedig kár, mert csinos ember. Nálunk minden káplár jobban tud franciául.

Continé: Az ön ezredese is meg fog tanulni, ha hosszabb ideig lesz itt. Különösen, ha akad egy nagylelkű francia honleány, aki megszánja a tudatlanságát.

Courcillonné: Na, abban nem lesz hiány. Dehát Magyarországon hogyan beszél az az ezredes?

Continé: Magyarul.

Berryné: Van külön magyar nyelv?

Continé: Még külön holland nyelv is van, pedig az utálatos nép.

Créquyné: Nem értem, mire való az a sokféle nyelv? Nem volna jobb, ha valamennyien franciául beszélnének?

Continé: Valaha úgy is volt, minden nemzet franciául beszélt, de a babiloni toronnyal elrontották a dolgot.

Courcillonné: Ismerek egy abbét, az egyszer angolul mondta el a Miatyánkot. Isten bűnömül ne vegye, de majd meghaltam nevettemben, olyan furcsa volt, szinte illetlen.

Continé: Az imádságot tisztelni kell, még ha angolul is van.

Courcillonné: Csak nem akarja azt mondani, hogy a jó Isten angolul beszél?

Continé: Isten mindentudó, a biblia szerint még zsidóul is tud.

Berryné: Jaj, hagyják már a theológiát! Inkább a keddi vadászatról beszéljünk... Vajjon ott lesz Sárosy gróf is?

Continé: Hallottam, mikor a király meghívta.

Courcillonné: Ha nincs még partnere, akkor lefoglalom gavalléromnak.

Créquyné: Kérdés, tud-e lovagolni?

Courcillonné: Na hallja, hiszen nemes ember!

Créquyné: Ott hátul vannak népek, amelyek tevéken ülnek.

Continé: Amerikában elefánton járnak, sőt némelyek struccmadáron is.

Courcillonné: Aki meg tudja ülni a struccmadarat, az lovon is tud, mert az kényelmesebb.

Continé: Mindenesetre szép öntől, márkiné, hogy megszerzi nemes vendégünknek azt az örömet, hogy nadrágban és csizmában lássa önt. Mert ön amazonkosztümben fog lovagolni, nemde?

Courcillonné: Föltétlenül! Azt hiszem, mint francia honleány, tartozom ennyivel annak a férfinak, aki, mint Tessé marsall

mondja, nyolc évig vitézül verekedett a Bourbon-liliomok becsületéért.

Berryné: Ez igazán szép volt tőle!

Créquyné: Sohasem fogom megérteni, hogyan harcolhat valaki Franciaország ellen? Hogy az emberek nem szégyenlik az ilyen aljasságot!

Continé: Csak teljesen műveletlen népek teszik, amelyek ennélfogva irígy természetűek.

Berryné: A németek a legműveletlenebbek, az angolok pedig a legirígyebbek.

Courcillonné: A király meg is jutalmazta Sárosy grófot. Meghívta Marlyba, pedig a gróf nem is kérte — erre még nem volt példa!

Créquyné: Roppantul szeretném tudni, milyen lehet az élet ott hátul?

Berryné: Hol ott hátul?

Créquyné: Magyarországon.

Continé: Magyarország északon fekszik, Lengyelország és Oroszország között. Ennél fogva ott nyáron is esik a hó, illetőleg ritkán van nyár.

Créquyné: Remek lehet! Én nagyon szeretek szánkózni!

Courcillonné: Sárosy gróf úr azt mondja, a magyar klíma alig különbözik a párizsitól.

Berryné: Szinte hihetetlen! Akkor ott virágok is teremnek?

Courcillonné: Sárosy gróf azt mondja, hogy nagyon szépek és a legszebbek vadon teremnek, a réteken.

Continé: Örömmel látom, kedvesem, hogy ön milyen buzgón gyarapítja földrajzi tudását.

Courcillonné: Én már ilyen vagyok, hercegné. Nulla dies sine linea, mondta az én tanítómesterem.

Berryné: Hölgyeim, én kezdek fázni. Ne menjünk be kártyázni?

Continé: Csakugyan lehült a levegő. Menjünk.

Négy széles harangszoknya lassan a pavillon felé imbolyog; a kivilágított ablakok a nyírott fasor végén ragyognak. A fülemilék már elhallgattak, de annál buzgóbban szól a tücskök ezüst kórusa. Sajnos, béka is vartyog a tóban, pedig XIV. Lajos gyűlöli őket és díjat tűzött a fejükre.

6.

Ha Versailles nem táncolt, ha nem hallgatott zenét vagy színielőadást, ha nem is vadászott, akkor föltétlenül kártyázott. A kártya volt az udvar igazi szenvedélye. A növényházi életet élő társaság talán így akarta magának megszerezni az élet küzdelmének izgalmait, melyektől megfosztotta kiváltságos helyzete.

A király maga is nagy kártyás volt és délutánonként magánlakosztályainak három-négy termét megrakták kártyaasztalokkal. Az asztalokon nagy összegek forogtak. Landsknechtben három-négyszáz aranyat tettek egy lapra.

Rákóczi fejedelem végignézte, amint atyafia, Dangeau márki, egy ültében százezer tallér erejéig megkopasztotta „Monsieurt", az Orleansi herceget. Dangeau tekintélyes vagyonát kártyán szerezte, sőt a karrierjét is a kártyaasztal mellett csinálta. A merész és szerencsés játékost igen megbecsülték.

A hölgyek éppoly szenvedélyesen, vagy talán még szenvedélyesebben játszottak, mint a gavallérok. Condé hercegné, hogy elűzze egy esős délután unalmát, tizenkétezer dupla aranyat veszített l'hombreban a dauphinnak. Mint elmúlt nagy idők emlékét mesélték, hogy a hat esztendővel ezelőtt meghalt Montespan márkiné egy éjszakán öt millió livret nyert. Azon az éjszakán alkalmasint még nem gondolt arra, hogy egykor majd kolostorban fogja végezni életét.

Az udvari élet abból a nagyszerű illúzióból indult ki, hogy a pénz egyáltalában nem számít és a féktelen pazarlás, melynek tempóját maga a Napkirály adta meg, adósságba verte a főrangú családokat. Urak és hölgyek, köztük a királyi vérből valók is, uzsorások karmai közt vergődtek és a kártyaasztal mellett akarták jövedelmüket szaporítani.

A megértő király megengedte, hogy udvarának díszei közül némelyek, akiket már nagyon szorongattak a hitelezők, „akadémiát" nyissanak a palotájukban. Akadémia: játékbarlang. Volt kétféle: korlátolt és szabad. A korlátoltakba csak meghívás útján lehetett be-

jutni, nem valószínű azonban, hogy a vendégek selejtezése szigorúbb lett volna, mint a mai fürdőkaszinókban. A szabad akadémiába mindenki bemehetett az utcáról, ha volt veszteni való pénze. A baját aztán ellátta az akadémia bankárja, aki többnyire a hirhedt olasz kártyavirtuózok közül került ki.

A Bourbon-vérű, bájos Berry hercegné, roulette-bankot adott a palotájában, melyet a király maga is megtisztelt a látogatásával. (Alkalmasint azért, hogy divatba hozza.) Savoyai Eugen két tisztes korú nénje egy játékbank jövedelméből élt, melyet vállalkozóknak adtak bérbe.

Ezeket tudva, kár volna utólag megbotránkoznunk azon az akadémián, melyet szegény Brenner prépost tartott üzemben a Hotel Perouban, melyet később, mikor megtelepedtek benne a bujdosó kurucok, Hotel Transylvanienak neveztek a párizsiak. Brennernek összeütközése volt a rendőrséggel és a prépost ez alkalommal Rákóczi fejedelem engedelmével mentegette magát. A király akkor megszüntette a hivatalos eljárást.

Úgylátszik, Brenner a bank ügyeinek csak adminisztrációs munkáit végezte, a játékot két francia nemesember, d'Absac és Péan vezették. Prévost a Manon Lescaut című regényében arra céloz, mintha „R. hercegnek" jövedelme lett volna a játékbankból, de ennek megcáfolására kár szót vesztegetni. Lehet azonban, hogy tudott a játékról és hallgatagon el-

tűrte azt, miként XIV. Lajos király is eltűrte megszorult kegyenceinek ilyenféle vállalkozásait. Saját korának perspektívájából tekintve — és másunnan nem is lehet tekinteni, — ebben nem volna semmi feltűnő. Már azért sem, mert a francia kormány sohasem váltotta be azokat az ígéreteket, melyeket a bujdosó kurucoknak tett.

7.

Ebben a színpadi világban csodálatosképpen két igaz jóbarátra tett szert a fejedelem. Egyik Toulouse grófja volt, Louis-Alexandre de Bourbon, a király törvényesített fia; a másik Tessé René gróf, az a bizonyos marsall, akiről Liselotte némi túlzással azt állította, hogy soha sem szagolt puskaport.

Ha egyáltalán volt szíve XIV. Lajosnak, akkor öregkorában Toulouse állott ahhoz legközelebb. Jól egyensúlyozott, talpig férfi volt, kellemesen közömbös lelkületű. Szenvedélye csak egy volt: a vadászat és ez tette Rákóczi barátjává. Mint vadásztársak együtt cserkésztek a Rambouillet és Chantilly körül elterülő gyönyörű és vaddús erdőségekben. Ez a barátság nagyon megerősítette Rákóczi helyzetét a király és az udvar előtt.

Tessé tábornagy ragaszkodásába talán valami misztikus elem is vegyült. A marsall, mint elszánt udvari cselszövő csinálta meg a maga karrierjét; idősebb korában azonban so-

kat foglalkozott a lelki üdvösségével. Ami már nem kellett az ördögnek, azt fölajánlotta az égnek. Az udvaronc-ambiciói azonban haláláig sem csappantak meg, felváltva imádkozott és intrikált, amint a pillanatnyi szükség kívánta és mind a két foglalkozását teljes odaadással végezte.

A vezeklő hajlamok, melyek ekkor már a fejedelemben is ébredeztek, közel hozták egymáshoz a két férfit. De Tessét, az ellentétes pólusok vonzási törvénye alapján, ellenállhatatlan erővel magához ragadta a fejedelem egyénisége, mely tiszta volt mindattól, ami a marsall életét mozgatta és amit ő, okos ember létére, bizonyára maga is megvetett.

Női barátság nélkül azonban a fejedelem hiányosnak találta életét. Ómaga mondja és mi bátran elhihetjük neki, hogy az, amire akkoriban vágyódott, a tiszta női gyöngédség volt, az ártatlan lelki odaadás, a boldogító, titkos egyetértés.

Versailles és Marly a paradicsommadárnak öltözött pásztornők gyülekezőhelye volt. XIV. Lajos a női szépséget éppoly sokra tartotta, mint akár a hadvezéri lángészt. De különben is: az egész rokokó-kultúra igazi tartalma, diadala és koronája a Nő volt és a francia asszonyok értettek hozzá, hogy a divat és az udvari etikett merev korlátai közt is egyéniek, érdekesek és elevenek maradjanak.

Rákóczi szeme megakadt két nőn. Vagy közelebb járunk az igazsághoz, ha azt mond-

juk: két nő szeme megakadt Rákóczin? Az egyik Courcillon márkiné, akinek ura Malplaquetnál elvesztette a féllábát; a másik Conti hercegné, születésére nézve Bourbon-Condé, a legjobb francia vér.

A fejedelem sohasem tudta eldönteni, a két idahegyi istennő közül, melyik vonzza jobban. Két egyformán elragadó, de teljesen ellentétes női típus képviselői.

Courcillonné pezsgő vérmérsékletű, szikrázóan elmés és szívfájdítóan kacér. Ha ő a nimfa, akkor Continé a múzsa. Bár ő is igen fiatal még, neki inkább a klasszikus zenében, komoly olvasmányokban és művelt társalgásban telik kedve. Courcillonnéval lovagolni és táncolni, Continével vitatkozni és kártyázni szeretett a fejedelem.

Mások előbb észrevehették, mint ő, hogy a két asszony közt ádáz küzdelem indult meg. A harc, melyet mosolygó szájjal vívtak, a fejedelem személyéért folyt. Oly elszántan csatáztak, mint egykor trójaiak és achájok Hektor holtteste fölött. A márkiné nagyon vágyott reá, hogy Rákóczi, az udvar legérdekesebb gavallérja, az ő elismert barátja legyen. Neki is jó lenne, — gondolta magában — legalább megtanulna nevetni. Mert ez volt Courcillonné isteni adománya: megnevettetni az embereket!

A márkiné azzal rontotta el a dolgát, hogy a nők régi rossz hagyományait követve, féltékennyé akarta tenni tartózkodó gavallérját. Hogy kiugrassa a nyulat a bokorból, tün-

tetve udvaroltatott magának másokkal. Rákóczi fejedelem azonban nem volt az a férfi, aki bármilyen pályadíj kedvéért versenyre tudna kelni az udvar fiatal széltolóival. A márkiné pedig, minél érthetetlenebbnek és sértőbbnek találta a fejedelem közömbösségét, annál elkeseredettebben léháskodott az éretlen hercegeivel.

A mérleg Conti hercegné javára billent. Nemsokára be is következett az, amire őfensége már szepegve várt: a fejedelem vallomást tett. Nem volt egészen az, amit a hercegné remélt, mert szerelemről nem beszélt, ez csak egy barátságra szomjas lélek megnyilatkozása volt, ami teljesen beleillett annak a kornak keretébe, ahol a pásztorköltészet bölcsőjét ringatták.

A hercegné elmélázva hallgatta, de nem adott határozott választ. Most már sejteni kezdte, ami eddig homályban volt előtte, hogy ő nem is Sárosy gróf, hanem Courcillon márkiné fölött akart diadalmaskodni. Mert tűrhetetlen volt, hogy arról az izgága kis márkinéről úgy beszéltek az udvarnál, mint valami nyolcadik világcsodáról!

Nos, a hercegné most végre ellátta a márkiné baját! Hogy teljessé és letagadhatatlanná tegye a győzelmét és hogy dícsfénnyel övezze a saját homlokát, otthon mindent elmondott a hercegének, de elmondta a szüleinek, barátainak és az öreg Orléans hercegnének is. Madame Liselotte igen kitűnő nő volt, de szája-

sabb volt minden párizsi halaskofánál és a följegyzéseivel gondoskodott róla, hogy a korabeli pletykák híre eljusson késői évszázadok fülébe is.

Botrány nem lett belőle, versaillesi fogalmak szerint ez végre is sokkal jelentéktelenebb eset volt, semhogy rászolgált volna a botrány névre. A fejedelem volt az egyetlen, aki komolyan vette. Kimondhatatlanul megundorodott a Pulcinello-komédiától, amelybe belekeveredett és a saját férfi-méltóságának úgy adott elégtételt, hogy megfogadta, végleg kikapcsolja érzelmi életéből a nőt.

A két asszony közül mindenesetre a márkiné volt a nemesebb lélek és az érzelmesebb szív; a hercegné fennkölt gesztusa mögött egy komisz kis nyárspolgárasszony lappangott.

8.

Saint-Simon herceg a palotája könyvtárszobájában ül és az emlékiratain dolgozik. Időközönként fölkel és nyujtózkodva az ablakhoz lép, hogy aztán megint visszaüljön a munkájához. Tépelődő arckifejezésű, kissé madárállú férfi, a szeme azonban világítóan szellemes. Virágos török kaftánt visel hálókabátnak és hosszúnyelű elefántcsontvakarót tart a kezében, mellyel néha a fürtös parókája alá nyúl, hogy megvakarja a fejét.

Miként sok kortársa, ő is memoárokat

szerkeszt. Bár nem tartozik a legszerényebb emberek közé, még sincs fogalma róla, hogy ezek az iratok, melyek csak a halála után fognak nyilvánosságra kerülni, ha nem is emelik éppen a francia irodalom klasszikusai sorába, de helyet biztosítanak neki azok tőszomszédságában.

A versaillesi társaságban nem nagyon jelentékeny, sőt kissé nevetséges ember számba megy. Persze, senki sem sejti, hogy ő, akinek éles, nyugtalan szeme olthatatlan kíváncsisággal csillog minden sarokban, eljövendő évszázadok kéme és szikofantja. Ha tudná a Napkirály, mit mesél róla Saint-Simon az utókornak, életfogytáig a Bastilleban adna neki ingyenszállást. És ha tudnák azok a hercegek, kardinálisok, marsallok, miniszterek és szépasszonyok, akiknek bűneit, ostobaságait és furcsaságait olyan kegyetlen lelkiismeretességgel könyveli el, gondoskodván arról is, hogy évszázadok multán se menjen feledésbe, milyen furcsa balesete volt ennek vagy annak a bájos hercegnőnek a király jelenlétében: megmérgeznék, vagy kikaparnák a szemét.

Saint-Simon tüneményes megfigyelő, előadása pedig fölérkezett a kifejezőképesség legmagasabb, tündöklő csúcsára. Az ő memoárjai az efféle könyvekben gazdag XVIII. század legkülönb emlékiratai.

Mindezek ellenére mégis szűklátókörű, kicsi szellem. Soha senki sem tisztelte annyira a saját főnemesi származását, mint ő; soha

senki sem vette olyan halálos komolyan a genealógia és heraldika játékait, mint ő. Följegyezték róla, hogy rangkérdésekben szinte betegesen érzékeny és ingerlékeny volt, az udvari bíróságnál örökké pereskedett az elsőbbségi jogain esett állítólagos sérelmekért, úgy, hogy magát a királyt is úntatta és felbosszantotta a szőrszálhasogatásával.

A francia nemzet és az emberiség magasztos küldetését abban látta, hogy sokágú főnemesi családfákat tenyésszen. Meg volt róla győződve, hogy a politikai hatalom, az „alsóbb néprétegek" kizárásával, egyedül a főnemességet illeti meg. Ebben a kérdésben csendes ellenzéket alkotott magával a királlyal szemben, aki a főnemességnek csak a jobbféle udvari cseléd-ség szerepét szánta. Sejtelme sem volt róla, hogy az ő nemessége régen alkalmatlan arra a szerepre, melyet neki szánt. Nem tudta, hogy ez a falánk és tört gerincű udvari arisztokrácia a méltóságával együtt elvesztette minden erejét, eljátszotta történelmi szerepét és már csak egy dicsőségre pályázhat: hogy az eljövendő nagy forradalomban bátran hajtsa fejét a guillotine kése alá.

Saint-Simon herceg, midőn összetalálkozott a versaillesi udvarban Rákóczi fejedelemmel, rajta is csak a kellemes külsőséget látta meg. A nemzeti hős jelenségét azonban képtelen volt felfogni; a szabadságharcos, sőt maga a szabadság fogalma is idegen és érthetetlen lévén neki.

Saint-Simon, aki minden elmésségével és éleslátásával sem tudott a versaillesi ceremóniamester láthatára fölé emelkedni, természetesen nem is vehette észre, hogy Sárosy gróffal egy páratlan tünemény jelent meg a francia király udvarában: a közéleti férfi ideálja! A herceg nem tudta volna megérteni, hogy Rákóczinak azért kellett világgá bujdosnia, mert erkölcsileg csillagok magasságában járt az európai politika fölött, mely esküszegésekkel, hamisításokkal és bérgyilkosságokkal kereste az érvényesülést. És hogy példa nélkül álló önzetlenségével és áldozatkészségével mérhetetlen magasságban áll az egész akkori európai főnemesség fölött, melynek legjobbjai is csak arra gondoltak, hogy címek és birtokok összeharácsolásával hízlalják fel a családjukat.

De menjünk vissza a könyvtárszobába! A herceg visszaült kézirata mellé és folytatta az írást:

„... tekintete igen nemes, majdnem parancsoló, de minden gőg nélkül. Arca kellemes, de valósággal tatármetszésű. Modora mindenkivel szemben igen könnyed és ami ritkaság: egyszersmind méltóságos, anélkül, hogy a legcsekélyebb hiúság vagy keresettség volna benne. Nem sokat beszél, de a társalgásban részt vesz és igen jól adja elő azt, amit látott és tapasztalt, anélkül, hogy valaha is magáról beszélne. Igen becsületes, őszinte, egyszerű, rendkívül bátor s igen istenfélő,

anélkül, hogy ezt akár fitogtatná, akár eltitkolná...“

A herceg fölkelt, nyujtózkodott: elég volt mára! De aztán gondolt egyet, visszament és még egy „szellemes“ mondatot írt le:

„Mindazonáltal nem igen érthető, hogyan tudott magáról annyit beszéltetni Európában...“

NOÉ BÁRKÁJÁNAK HAJÓTÖRÉSE

1.

Dicső volna, ha Versailles csakugyan az volna, aminek hazudja magát: a Boldogok Szigete. Egy tündérkert, amelybe nem tudnak betörni az élet gondjai és nyomorúságai.

Rákóczi fejedelem rövid ideig úgy érezte magát, mintha sikerült volna megmenekülnie magyar sorsa elől. Nem voltak sem emlékei, sem vágyai; az elmúlt évek harcai és fájdalmai után élvezte a békés jelent. De aztán hirtelen rátaláltak megint a magyar erynnisek. Mert vannak külön magyar erynnisek!

Az utrechti értekezlet után még azzal biztatták a kurucokat, hogy Erdély dolgát akkor fogják elrendezni, ha majd Franciaország külön egyezkedik a császárral. Rákóczinak egész mappára való levelei voltak, melyekben a legkeresztényibb király arról biztosítja, hogy nem köt békét, míg Erdélyt meg nem szerezte neki.

Rastadtban XIV. Lajos megbékült a császárral, Badenben meg külön a német birodalommal, Rákóczi neve azonban egyáltalá-

ban szóba sem került. Savoyai Eugen ezt kikérte magának. Erdélyről annyiban mégis megemlékeztek, hogy a francia király a császár címei közt megemlítette az erdélyi fejedelemséget is és ezzel nyiltan megtagadta kuruc szövetségeseit. Vetésynek igaza volt, mikor egyszer azt irta: „ezek" azt hiszik, mindent megtettek, ha azt mondják: nem tehetünk többet!

Badenben abban is megállapodtak a magas szerződő felek, hogy egyik sem fogadja be államába a másiknak lázadó alattvalóit. Torcy miniszter azzal nyugtatta meg Brenner prépostot, hogy kiutasítástól nem kell tartaniok a magyaroknak, csak ne politizáljanak, mert most már Párizsban ül a császári követ. A miniszter úr sajnálkozva fűzte hozzá, hogy a prépost urat, aki eddigelé Rákóczi fejedelem erdélyi követe volt, törülnie kell az elismert diplomaták jegyzékéből.

A rastadti hirek megérkezésének napján XIV. Lajos király a nagy galériában megszólította Rákóczit, karja alá fűzte kezét és jó ideig fel-alá sétált vele. Kegyesen érdeklődött a chantillyi vadászatok után és hogy hány fácánt lőtt a fejedelem. Ez hallatlan nagy kitüntetés volt, az egész udvar álmélkodva nézte és irigyelte érte Rákóczit. Valószínű, hogy őfelsége ezt elégtételnek szánta Erdélyért.

De mi jogon követelt hűséget a franciától, mikor a saját fajtája is elárulta a magyart? A pozsonyi országgyűlés, miután egy-

hangú lelkesedéssel „becstelen árulónak, az igaz szabadság felforgatójának“ bélyegezte a vezérlő fejedelmet, makacsul vonakodott a szatmári béke becikkelyezésétől, mert nem bírta elviselni, hogy a kurucok általános bűnbocsánatot nyerjenek! Vajjon miért is féltek Bécsben mindig a magyar országgyűléstől, mikor az elszántabban szolgálta az Ausztriai Házat, mint akár a bécsi Titkostanács?!

Német hírlapok egy összeesküvésről írtak, melyet lelepleztek Magyarországon. Harminchat volt kuruc főtisztet vittek a kassai börtönbe, köztük volt Pongrácz János és Czelder Orbán, a mindig hű és kemény cipszer, Rákóczi legjobb gyalogsági parancsnoka. Lehet, hogy magyar szokás szerint eljárt a szájuk... Mind a kettőt kínpadra vonták és fölnégyelték. Szegény Pongrác Jancsi meghalt a kínzómester keze alatt, de azért a rend kedvéért őt is fölnégyelték, „hogy más fickók is okuljanak!“ Amióta Károly úr trónolt Bécsben, a spanyol inkvizitor volt itélőmester Magyarországon.

Kegyetlenül megcsigázták a szép Korponaynét is, pedig ő volt az a bizonyos „fehér asszony“, aki annakidején német kézre juttatta Lőcse városát. Az volt ellene a vád, hogy a bujdosók leveleit közvetítette. A hóhér leütötte Korponayné asszonyom fürtös fejét. Soha még levelekért olyan postadíjat nem szedtek, mert rövidesen titokzatos halállal kimúltak mindazok, akiknek postásuk volt

Korponayné: Andrássy Pál, Esterházy Dániel, Ebeczky István, Csajághy... A kaszás váz nagy odaadással szolgálta ki a Haditanács urait és senki sem vetette föl a kérdést: csakugyan olyan jó dolog császárnak lenni, hogy érdemes érte annyira megterhelni egy halandó ember lelkét?

A fejedelem, mikor ezekről értesült, úgy érezte, hogy beszélnie kell XIV. Lajos királylyal. Nem lehet, hogy egy néppel, mely a francia király barátja volt, úgy bánjanak, mint az erdei dúvaddal.

A király a hangversenyen volt, melyet reggelenként Maintenon márkiné lakásán rendeztek. Összesüppedve ült karosszékében és lehúnyt szemmel szürcsölte a cselló édes sirámát. Most tünt föl csak Rákóczinak, egypár hete hogy megöregedett és megrokkant. Eszébe jutott, hogy a londoni klubokban már fogadásokat kötnek, XIV. Lajos nem fogja túlélni szeptember havát. Pedig már augusztusban vagyunk!

Összesüppedve kuporodott és az arcán, melynek vonásai fölött elvesztette uralmát, különös merev vigyorgás ült ki... Mintha azt akarná mondani: várjatok csak, kedvelt híveim, hamarosan meg fogjátok tudni, hogyan megtréfált titeket a ti Napkirályotok!

A violon d'amour és a fuvolák édesen siratták Chloë szerelmi bánatát, Rákóczi azonban egyszerre kuruc csatatárogatók üvöltését hallotta... Hej, Rákóczi, Bercsényi...!

Azt kellett volna tennie, igenis, azt, amire Szatmár előtt gondolt: bezárkózni erős Munkács várába, szembe fordulni Béccsel és a pokol minden ördögével, tűz- és vérvihart zúdítani az ellenségre, míg végül mennydörögve érte nem jön a megváltó halál, Zrínyi Miklós nagyszerű halála!

Ő azonban itt ül a rózsavízszagú selyemfészekben, hallgatja a hegedűk vinnyogását és a sípok nyafogását, itt ül a sok édességtől émelygő gyomorral és a tétlenségtől zsibbadt lélekkel és arról álmodik, milyen isteni volt az, mikor farkasordító téli éjszakán a karabélyosai tábori tüze mellett heverészett!

Az oroszlánokkal csak megküzdött volna, de a patkányok, a patkányok! Franciaország a csőd szélén áll, a kormány megint egyszer „rendet csinál" a kiadások rovatában és ezt azzal kezdi, hogy újból leszállítja a kurucok segélypénzeit. Ma pedig már egy-egy livrevel kevesebb: egy éhes gyomorral, egy rongyos csizmával több.

Párizsból, Danckából, Jaraszlóból, Törökországból egyre repdesnek hozzá a bujdosó magyarok kétségbeesett levelei... Azelőtt csak kértek, de most már követelődznek, szinte fenyegetődznek, mintha nem is Magyarország szabadságáért, hanem Rákóczi úri kedvteléséért húztak volna kardot... A véressájúakat vadítja, amit a német ujságok írnak: hogy Rákóczi Ferenc pompásan mulat a

versaillesi örök farsangon és nem bánja, ha éhen döglenek a kurucai.

Azon veszi észre magát, hogy bekerítették, nincs út se előre, se hátra. Kinél keressen segítséget? A királynál? Az a maga franciáinak nagy bajairól sem akar tudomást venni, nem hogy a magyarokéiról. XIV. Lajos elvi ellensége az élet gondjainak, ő haldokolva is ignorálja a halált. Magára adatja brilliánsoktól szikrázó díszruháit és arany gyaloghintón hordatja feloszló testét az udvari parádékra...

Mikor nemrégiben váratlanul meghalt legkedvesebbik unokája, a kis Berry herceg, tovább folytatta az udvari vadászatokat. Őfelsége Fontainebleauban szarvasokról és vaddisznókról beszélt, de egyszer sem említette a kis halottat. Megvetően hátat fordított a kaszás rémnek, mint valami kegyvesztett márkinak.

A versaillesi nagy menüett tehát tovább folyik, hercegek és márkinék rangosan bókolnak és kecsesen tipegnek, de Rákóczi fejedelem, aki megint egyszer kijózanodott az élet tüzes italából, Rákóczi fejedelem most már tudja, hogy ez a haláltánc gonosz paródiája, a fürtös parókák és sziporkázó női diadémok alatt kopasz halálfejek vicsorognak és a méltóságosan édes melódia a következő pillanatban rikácsoló macskazenébe fog átcsapni...

2.

Bekerítették, mint szarvast a kutyafalka. Se előre, se hátra! A nemzeti ügyért nem lehet már semmit sem tennie, a nemzeti ügy most már ellene fordul, őt emészti meg, mint kiéhezett oroszlán az idomítóját. Bár lenne már vége! Nyugalmat, Uram Istenem, feledést, örök álmot!

A clagnyi kolostortemplomban térdepelt... Ünnepi istentisztelet volt, az orgona zúgott, trombiták rivalogtak, a szerzetesek mélyen zengő karéneke föllendült a csúcsos bolthajtások alá.

És az imádkozón lassanként az a riasztó és boldogító érzés vett erőt, hogy Valaki közeledik feléje. Az élet kúszált álmán keresztül közeledik az Örök Valóság. Jön onnan, ahol nincs se tér, se idő, olyan lábakon jő, amelyek az Oriontól az Arkturuszig lépnek, keresztül a himnikus hangorkánon, mintha világító csillagködön törne által... Jön Valaki, aki előtt a lélek boldog alázatban összecsuklik és megsemmisül, éppen csak egy pislogó kis szikra marad meg belőle... Egyszer már érezte ezt a boldogító megsemmisülést, a vasszilánk mámoros megindulását a mágneshegy felé.

Hol vagy, Uram? Érezlek, de nem tudlak megfogni. Tudom: itt vagy, mindenütt vagy, de én hiába nyujtom ki utánad a kezemet. Félek, te Titokzatos, megint el fogsz hagyni, mielőtt még megmutatnád arcodat. Ne hagyj

el, Atyám! Egyedül vagyok, gyönge vagyok, rab vagyok. Nem látok utat a szabadulásra... Igen, Te vagy az út, az élet, a szabadság. Hozzád akarok, Uram, hozzád! Ne büntess, hogy vak vagyok és béna. Segíts, hogy megszabaduljak önmagamtól. Adj erőt, hogy lerázzak és eldobjak mindent, ami a mélységbe húz. Add, hogy örülni tudjak a szegénységemnek, a bujdosásomnak, minden megaláztatásomnak, mely megtisztít és Hozzád vezet...

Mikor kilépett a templomból, őszi verőfény ragyogta körül és ez úgy megvigasztalta, mint a gyermeket egy jóságos apai mosoly. Most már tudta, hol a szabadság. Meg kell keresnie Istent. Nem Betlehemben, mint a keleti bölcsek, hanem a saját szívében.

3.

A Burgundi hercegné versaillesi lakása előtt két hölgy találkozik. Conti hercegné és Courcillon márkiné.

A hercegné: Hallotta, kedvesem, a nagy ujságot?

A márkiné: Semmit sem hallottam. A gyászom miatt alig járok emberek közé.

A hercegné: Igazán nem tudná, mi történt az ön szeladonjával, Sárosy gróffal?

A márkiné: Ön nagylelkű, hercegné, hogy nekem akarja ajándékozni, akit ön elutasított.

A hercegné: Elutasítottam volna?

A márkiné: Legalább is gondoskodott róla, hogy egész Versailles azt hihesse.

A hercegné: Ön ingerült, kedvesem. Ha tudtam volna, hogy ez a dolog olyan érzékenyen érinti, dehogy is mertem volna szóba hozni! Különben csak arról akartam értesíteni, hogy Sárosy gróf remete lett.

A márkiné: Remete?

A hercegné: Otthagyta Clagnyt, ahol mostanában lakott és elbujt Grosboisban, a kamalduli kolostor szomszédságában.

A márkiné: És mit csinál ott?

A hercegné: Versenyt imádkozik a barátokkal, böjtöl, szánja-bánja a bűneit. Éjfélkor felkölteti magát, hogy a Mária-ájtatosságot végezze. Éjfélkor! Nem értem, mikor feszik le?

A márkiné: Nagyon komoly dolgok idézhették elő ezt a változást.

A hercegné: Nem gondolja, hogy szerelmi csalódás?

A márkiné: Ugyan, hercegné! Nekünk, nőknek, az eszelősségig hiúknak kellene lennünk, ha elhihetnők, hogy olyan férfi, mint Sárosy gróf, komolyan veszi azt, amit Versaillesben szerelemnek szokás nevezni... Egy férfi, aki háborút viselt a római császár ellen! Aki tűzbe-vérbe borított egy birodalmat! Egy férfi, aki történelmet csinált! Nem, drága hercegné, az ilyennek az úgynevezett szerelem csak üdülés, szórakozás, játék. Nem sokkal fontosabb, mint egy pohár bor, vagy egy bur-

leszk komédia. Ha ízetlennek találja a komédiát, akkor abbahagyja és okosabb dolga után néz...

A hercegné: Vigyázzon, kedvesem, úgy látom, önnek is vannak aszkéta hajlamai... Pótolhatatlan veszteség lenne az udvarra nézve, ha követné Sárosy gróf példáját és apácakolostorba vonulna...

4.

A király következetesen ignorálta a halált, a halál azonban nem akarta megérteni, hogy őfelsége nem óhajtja őt látni és egynap vigyorogva kilépett az ágy bíbor mennyezete mögül. Pedig nem tartozott a kiválasztottak közé, akik jogot nyertek a grand coucher-n való részvételre.

Láng doktort, Rákóczi fejedelem magyar orvosát, bevonták a konziliumba. Elkeseredetten jelentette urának, hogy Fagon udvari orvos megöli a beteget, mert erős borokat itat vele, sőt le akarja vágni féllábát. A király ugyan kötötte magát hozzá, hogy két lábbal óhajt a saint-denisi Bourbon-kriptába menni, egyebekben azonban helyeselte Fagon gyógymódját, mert egy idegen orvos csak nem tudhat annyit, mint az, aki a párizsi Sorbonneon nyerte el grádusait...

Szeptember elsején, hosszú és szörnyű tusa után (meg kell engedni, hogy férfihoz és

kereszténnyhez méltó módon) meghalt XIV. Lajos. Az aranyba és gyémántba pólyált bálványkép magja egész férfi volt.

Ez igen nagy halál volt! Általános halál. Akár a nagy Páné. A királlyal együtt kimúlt egy egész korszak. Hajótörést szenvedett egy Nóé bárkája és oroszlánostul, majmostul vízbe fulladt egy világ.

A halált követő napon a párizsi parlament kihirdette a végrendeletet. XIV. Lajos olyasmit hitt, hogy a hatalma őt addig túl fogja élni, legalább addig, míg fényes jövőt biztosított törvényesített gyermekeinek. Az új régens, Fülöp Orléansi herceg, aki a király életében mindig gyáván hallgatott, most dühösen felordított, hogy vagy hamis a végrendelet, vagy hazudott neki a király! Az asztalra csapott és ettől az ökölcsapástól szétfoszlott a Napkirály dicsősége.

XIV. Lajos legbizalmasabb hívei, midőn tudomásul vették, honnan fúj a szél, követelni kezdték, hogy meg kell semmisíteni a végrendeletet... A versaillesi nagyúri ingyenélők pedig még az éjjel nyakra-főre kitakarodtak a palotából, nehogy azzal gyanusítsák őket, hogy a halott király hívei...

Orléans Fülöp gyűlölte a királyt, amióta az feleségnek ráerőszakolta törvénytelen leányát. Hogy bosszantsa, kicsapongó életet élt és sikerült is elérnie, hogy őt tartották Franciaország legzüllöttebb emberének. Meglapulva, de hideg gúnnyal nézte a király min-

dennapi megdicsőülését. Talán az apósánál is jobban útálta annak fiait, Maine herceget és Toulouse grófot, mert bennük látta a Bourbon-vér meghamisítóit.

Vele együtt hatalomra jutott a fiatal korhelyek rosszhírű társasága, melyet azelőtt be sem bocsátottak az udvarba.

A királyi gyász idején csakis mosolygó arcokat lehetett látni; mindenki attól rettegett, hogy bánatával megsérthetné a régenspárt érzékenységét. Jókedvű temetés volt a Napkirályé! Mainet és Toulouset, akik tegnap még alig tudtak védekezni a tömjénezők tolakodása ellen, ma már úgy kerülték, mint megbélyegzett embereket. Sokan, öreg udvaroncok, köztük Tessé marsall is, utánozhatatlan arcátlansággal átkanyarodtak az Orléans-klikk táborába. A szép hercegnők és márkinék, a királyi kertek pompás paradicsommadarai, törték magukat, hogy kedvében járjanak a régensnek; ha egyéb nem telt tőlük, legalább komisz adomákat meséltek a megboldogultról. XIV. Lajos még a ravatalon feküdt, mikor Napkirályból már lefokozták nevetséges vén különccé. A királyi menüett dallama macskazenébe csapott át...

Talán csak egy ember siratta meg őszintén a halottat: Rákóczi Ferenc. Ötven esztendő óta a kuruc gondolat a francia királyba vetette minden bizalmát. Rákóczi maga tizenöt év óta a Napkirály trónja elé hordta nemzetének legszentebb érzéseit. XIV. Lajos nagy-

szerű egyénisége és a személyes vonzalom, amit a bujdosó fejedelem iránt mutatott, még szorosabbra fűzte a köteléket. Még akkor is ragaszkodott hozzá, mikor a király egymásután megszegte minden ígéretét. Még akkor is, mikor XIV. Lajos hazajáró kísértet lett, mely már csak bajt és veszedelmet tudott hozni a híveire. Dacos és keserű magyar hűséggel, magyar élhetetlenséggel ragaszkodott a Bukotthoz, akit már régen cserben hagytak mindazok, akiket nagyokká és dúsakká tett.

Nem is szeretet, ha nem rövidlátó. Ez igazi, rövidlátó magyar szeretet volt, mert sohasem akarta meglátni, hogy XIV. Lajos Franciaországban még kegyetlenebbül nyom el minden szabadságot, még lelketlenebbül üldözi a másvallásúakat, mint otthon a bécsi császár.

Orléanst nem érdekelte a magyar kérdés. Ő az egészséges nemzeti önzés alapján állott és tudta, hogy a római császárral barátkoznia hasznosabb, mint a világjáró kurucokkal.

XIV. Lajos halálával elsüllyedt Kurucország és jaj volt a kurucoknak, akik túlélték a nagy temetést! A fejedelem megint elásta magát grosboisi remeteségében. Embereken nem volt már keresni valója. Kereste Istent.

Egyszer azonban, egy őszi délután, mélabús sétát tett az elárvult Versaillesben. Az óriás palota lakatlan volt. A régens Párizsban maradt a Palais Royalban. Egy vén kulcsár vezette körül a fejedelmet a földi istenek vá-

rában, mely oly gyáván kapitulált az ellenséges Idő előtt. Rákóczi megdöbbenve látta, mennyire meg tud változni egy ház, ha kiköltözik belőle a lélek. A nagy galériában egymásra ásítoztak az üres tükörfalak, a termek szinte szánalmas benyomást tettek a művészi díszítések túlzott és értelmetlen halmazával.

Egyedül ment végig a parkon, a széles kerti utakon, melyeken tegnap még selyem uszályok söpörtek végig és melyeket tegnapról mára fölvert a gaz. Már alkonyodott, hideg szél rázta a sárguló lombfalakat, az ég alján a hold vékony ezüst sarlója úszott. A kaszkádok víz nélkül szomorkodtak, az érctritónok és najádok céltalanul és oktalanul feszítgették izmaikat és kapkodtak a levegőbe.

Egyszerre érces rikoltásokat hallott a magasból: vadludak láthatatlan csapatja vonult el a park fölött. Úgy tetszett neki, mintha látná a vándormadarakat. Emberfejük van. Hosszan hullámzó félívben szállanak, az ív közepén: Lajos király, mellette Maintenon márkiné, azután mind a többiek, a királyi vérű hercegek és hercegnék, Toulouse, Maine, Continé, Courcillonné, a kardinálisok, marsallok, miniszterek, elnökök és intendánsok — gyors szárnycsapásokkal és ijedt kiáltásokkal sietnek bele a nagy Semmibe...

A SZERENCSEVADÁSZOK.

1.

Hej! Rákóczi, Bercsényi!

A grosboisi remetelak erdei csendjébe egyszerre forrón beleüvöltöttek a kuruc csatatárogatók... Hogyan, hát még remélnek és akarnak valamit az emberek? Van még élet? Van még harc? Nem süllyedt el Kurucország?

...A római császár beleavatkozott a török-velencei háborúba és Törökország, mely Bécs ostromának szörnyű kudarca óta egymásután hajtott a német ágyúk elé újabb hadseregeket, hogy visszavívja egykori rettenetes hatalmát: most egy utolsó, kétségbeesett erőpróbára ment.

Két embere volt a fejedelemnek Sztambulban: Pápay János és Horváth Ferenc. Az első elmés ember és jó diplomata lehetne, csak ne volna olyan fantasztikus szélkakas. A másik hasznavehető tolmács: jól beszél törökül. Ezek ketten, a fejedelem híre nélkül, izgatottan tárgyaltak a nagyvezírrel, hogy milyen szerepe lehetne Rákóczinak a háborúban.

A nagyhéten sztambuli hajó kötött ki

Toulonban, Pápay és egy kapudsi basa érkeztek a szultán levelével. Török fogalmak szerint hallatlan kitüntetés; még a koronás királyok közt is válogat a kalifa, hogy kinek küld ilyen aranypecsétes, ezüst tokba göngyölt kéziratot. Mert, ha meg is tört a nagyúr hatalma, a kevélysége még sértetlen. Pápay elhozta a kajmakám levelét is. A kajmakám a szultán veje és legbizalmasabb minisztere; ő arról értesíti „az igen tisztelt Rákóczi magyar király urat", hogy a hatalmas szultán hit alatt fogadja Magyarország és Erdély felszabadítását. Mindent Rákóczinak ad és ha annyi sem elég, akkor felajánlja az oláh vajdaságot és a temesi bánságot is.

Erdély! Gyermekkori nosztalgiája megdobogtatta a fejedelem szívét...

Egyszerre nagy izgalom vett erőt rajta. Leborult imazsámolyára, világosságot és tanácsot kért Istentől, mit kell tennie. És ekkor átlátta, hogy állása kötelességeit előbbre kell tennie még az ájtatosságánál is. A remeteéletével csak a saját lelkét mentheti meg, de egy egész nép boldogulása előbbre való.

Tiszta dolog: az Úr a maga képére teremtette az embert és azt akarta, hogy szabad legyen. A szabadság a népek égi ajándéka, melyet senkinek sincs joga elragadni tőlük. Aki tehát a szabadságért harcol, az Istenért harcol. Istenért harcolni pedig több, mint Istenhez imádkozni. Ez a Rákóczi—Zrínyi-féle régi hitvallás.

A szózat, mely a pogány császártól jön, egyébként égi intelem is lehet. A Gondviselés gyakran használja a maga nagyszerű és titokzatos céljaira a hitetleneket, hiszen a pogány Rómát is megtette a kereszténység erős várává.

A fejedelem mindig iszonyodott a gondolattól, hogy török és tatár hadakat zúdítson hazájára; Stambul ezt jól tudja, azért pénzt ajánl és fölszabadítja a törökországi keresztény rabokat, hogy Rákóczi kedvére való sereget toborozzon belőlük.

Bercsényi, Esterházy Antal, Forgách Simon és Csáky Mihály már török földön vannak és epedve várják a vezért. A bujdosók egymás közt újból hűséget esküdtek Rákóczinak, mint a szövetkezett rendek vezérlő fejedelmének...

Lehet még haboznia? Nem lehet! Mennie kell már azért is, mert napról-napra tisztábban látja, hogy Franciaországban leteltek a magyarok napjai. Ha nem is mondják, ő érzi, hogy terhére van a kormánynak. A régens sorra megbékül XIV. Lajos régi ellenségeivel, szövetségre lépett már Angliával is és ennek fejében kiutasította III. Jakabot, a Stuárt trónkövetelőt. Mi akadályozná, hogy holnap, a császár kedvéért, ki ne tiltsa az erdélyi trónkövetelőt? Nem, ezt a gyalázatot nem szabad bevárnia! Hiszen már a párizsi nép is únja az örökké búsúló és üres erszényű magyarokat. Minden pillantás, mely reájuk esik, azt kérdezi: Hát ti még mindig itt vagytok?

Még habozott, mikor hírét vette, hogy a

szultán, akit talán bosszantott a késlekedése, csakugyan tatárokat eresztett reá Erdélyre. Most már mennie kell!

Francia barátai azt ajánlották, menjen titokban, mert az új császári követ, Königsegg gróf, fogadkozik, hogy mindenképen megakadályozza törökországi útját. Azt is hírül hozták, hogy egy Wellez nevű kém, aki azelőtt Rákóczit szolgálta, elvállalta, hogy Avignonban, pápai területen, meggyilkoltatja a fejedelmet. Mert azok szerették az egyszerű és végleges megoldásokat.

Rákóczi tehát búcsút mondott régi barátainak, Toulouse grófnak és Tessé marsallnak, és hogy szökevénynek ne lássék, látogatást tett a régensnél is.

Fülöp herceg nem ellenezte a vállalkozását, nem is helyeselte, de mikor utoljára kezet szorított vele, Rákóczi nagy csodálkozására könnycsepp csillogott a szemében. A fejedelem tiszta és erős embersége emberi érzéseket váltott ki a cinikus nagyúr szívéből.

... Toulonból akár mindjárt vissza is fordulhatott volna megint, mert hírét vette, hogy a törökök megsemmisítő vereséget szenvedtek Savoyai Eugéntől. Temesvárt és a Bánságot elvesztette a szultán. Pétervárad alatt elesett maga a török vezérbasa is. Belgrádnál tönkre ment egy hatalmas török hadsereg, a város a császáriak kezébe került. Vége a háborúnak! Mohamed próféta medinai hedsrája óta az

igazhívőket nem érte akkora megalázás, mint a savoyai sátán részéről.

Visszafordulni? — Nem! — Ha vissza indulna, a legbizalmasabb francia barátait is megijesztené. Az ő ideje letelt Franciaországban! De hiszen a spanyol király is háborúban van a császárral, a hajóraja már elfoglalta Szárdiniát... Új események újabb lehetőségeket nyitottak meg és újabb terveket szültek. Most már mindenképen menni akart.

Imádkozott: Isten ne engedje, hogy a veszedelmek előrelátása megzavarja kötelességének teljesítésében. Engedje remélni akkor is, mikor nincs mit remélnie. Hiszen ő jól tudja, hogy természetfölötti erők segítségére van szüksége, hogy végrevigye munkáját.

Szeptember 17-ik napján, negyven hű magyarja kíséretében, útra kelt L'Ange Gabriel nevű hajón, melyet barátja, Toulouse gróf szereltetett föl neki.

Erdély hívta és ő érezte, hogy az Úr küldi!

2.

A Földközi Tenger kristálysivatagában nyugatról keletre vezetnek a hajócsapások. Amióta Kolchiszba evezett az Argosz, hogy megkeresse a mesés aranygyapjút, ez mindig a nagy szerencsevadászok azuros országútja volt. Nem Keletnek menekült-e Hannibál és nem arra felé fog vitorlázni egykor Bonaparte?

Római hódítók és görög kalmárok, keresztes lovagok és normán kalózok, vallásos rajongók és hazátlan bujdosók: Kelet felé zarándokoltak, hogy dicsőséget, aranyat, lelki üdvösséget vagy pedig egy szerény kis sírgödröt találjanak.

A keletre vitorlázó kurucok is szerencsevadászok voltak; aranygyapjú-keresők; a vasárnap gyermekei, akik megszöktek a hétköznapok szürkesége elől; kalandorok, akik többet követeltek az élettől, mint amennyit az engedélyezett nekik; türelmetlen gyermekek, akik két emberöltővel előtte száguldoztak a világszabadság gondolatának; álmodozók, akiknek lelkében erősebb volt a vágy, mint a megfontolás.

Saint-Simon herceg, korának egyik legmegfontoltabb embere, akkoriban megállapította Rákócziról, „aki valaha olyan nagy zajt csapott a világban", hogy tehetségtelen és szellemtelen férfi, mert egy csausz hitegetésére hallgat. Megfoghatatlan, — írta a herceg — megfoghatatlan, hogy annyi vihar után révbe jutva, megint csak a hullámok szeszélyére bízza magát...

A jászol mellett abrakoló öszvér ítélete a harci paripáról.

Rákóczi csakugyan a hullámok szeszélyére bízta magát és amerre a lázadók fejedelme járt, ott tüstént lázadozni kezdett a tenger. L'Ange Gabriel szűnni nem akaró viharok közt tette meg egész útját. De azért csak el-

maradoztak mögötte a fekete bástyás parti városok, az oxidált-ezüst színű hegyek, a babérfás szigetek. És a hajó egy este horgonyt vetett a Dardanellákban.

Hideg őszi eső permetezett, egy-két tűzpont tükröződött a fekete vízben, a parti szél füst- és faggyúszagot, guzlicacincogás hangját hozta magával.

A sötétségben evezőcsapások közeledtek L'Ange Gabriel felé; egy láthatatlan ember azt ordította, hogy senkinek sem szabad partra szállnia, míg meg nem jön Drinápolyból az engedély.

Törökországban voltak, Gallipoliban. Senki sem várta a magyarokat, senki sem tudott róluk. Rövidesen megértették, hogy csakugyan felültek a hitegetésnek.

Saint-Simon hercegnek igaza volt a jászol mellett...

3.

Drinápolyban, a szultán palotájában.

Két nagyúr beszélget egymással: a janicsár-aga és a kizlár-aga. A kizlár-agának, bár tulajdonképen a háremőrök feje, döntő szava van a politikában. Ő természetesen eunuch; nem bizonyos, mihez hasonlít jobban: vénasszonyhoz, vagy vén majomhoz.

A janicsár-aga: Kegyelmes aga, követ van itt Rákóczitól!

A kizlár-aga: Rákóczi? Igen, emlékszem,

az a magyar király vagy micsoda, aki a bécsi császár ellen kíván harcolni. De mit akar most már? Vége a háborúnak, Pozsarevácban már folynak a béketárgyalások.

A janicsár: Százezer tallért kíván, abból a kétmillióötszázezerből, amit a hatalmas szultán igért neki.

A kizlár: Nem a szultán igérte, — áldás és dicsőség a fejére! — hanem a kajmakám. Hát kérje tőle!

A janicsár: Azt mondja a magyar, hogy meghívásra jött.

A kizlár: Vége a háborúnak, nincs már szükség reá. Különben küldjetek neki három-négyezer tallért. Attól tartok, miatta még kellemetlenségeink lesznek a bécsi császárral.

A janicsár: Pozsarevácban a császári biztosok azt követelték, hogy bilincsekben szolgáltassuk ki nekik Rákóczit.

A kizlár: És mit ajánlottak érte?

A janicsár: A hatalmas szultán nem engedte, hogy erről tárgyaljanak, mert ez ellenkezik a becsülettel és Allah parancsával.

A kizlár: Áldás és dicsőség a kalifa fejére!

A janicsár: Abba mégis belement, hogy a magyarok az országhatártól távolabb lakjanak.

A kizlár: Most hol vannak?,

A janicsár: Jeniköiben. Eddig Bujukderében voltak.

A kizlár: Hiszen ez tavaly tövig leégett?

A janicsár: Adtak nekik sátrakat, de ők mégis panaszkodtak a hidegre.

A kizlár: Most jó dolguk van, házakban laknak!

A janicsár: A német követ szerint túl közel vannak a határhoz. Bécs azt akarja, ne legyenek szem előtt. Kara Mehemed Rodostót ajánlotta a nagyúrnak. Jó csendes hely és két napi járóföld Sztambultól.

A kizlár: Hát csak vigyék őket Rodostóba.

A janicsár: És ha vonakodnak oda menni?

A kizlár: Vonakodnak? Ez a hatalmas szultán parancsa és azzal vége! Meg kell nekik mondani, hogy külön engedély nélkül nem hagyhatják el Rodostót. Nem érdekünk, hogy magunkra bőszítsük a bécsi császárt.

A janicsár: Félfüllel hallottam, némelyek a magyarok közül vissza kívánkoznak Franciaországba.

A kizlár: Jobb, ha mégis itt maradnak. Ha másra nem, arra föl lehet őket használni, hogy alkalomadtán ráijesszünk a németre.

Ebben a pillanatban belép a kajmakám, a szultán veje.

A kajmakám: A hatalmas kalifa parancsa, hogy Rákóczi urat kísérjük hozzá Drinápolyba. Királyt megillető dísszel, úgy kívánja a nagyúr!

4.

Moszlimok ülnek a folyó partján, komolyan és némán nézik a víz fodrait... Talán fáradtak a tenger vértől, mit eleik ontottak?

A nagyúr skarláttal kivert hintót küldött vendége elé, négy fehér lóval. Rákóczi fejedelem a négy táltos életkorát összesen nyolcvan esztendőre becsülte. Ez a megrokkant pompa a mai oszmán birodalom szimboluma volt.

Janicsárok álltak sorfalat a drinápolyi utcán, amerre a fejedelem kocsizott: pompás és félelmetes legények. Valaha rémei voltak a kereszténységnek, de most már inkább a szultán és a nagyvezir rettegett tőlük, mert minduntalan megsértődtek és fölzendültek, olyankor nagyúri fejekkel kellett őket megengesztelni.

A szultán trónusát aranyos farács zárta el a trónteremtől, III. Achmed mozdulatlanul, mint a bálványkép, ült a rács mögött és a fogadás egész ideje alatt egy szót sem szólt. Szúrós és szomorú tekintetű keleti szemét azonban egy pillanatra sem vette le Rákóczi arcáról.

A szultán helyett a nagyvezir beszélt; Rákóczit királynak címezte, de midőn a fejedelem a Fényes Porta bizonyos igéreteire akarta emlékeztetni, a tolmács egyszerűen elsikkasztotta szavait és másról fecsegett.

Amióta a bécsi császár eltörte a török sárkány gerincét, az megtanulta a képmuta-

tást. Sehol sem voltak olyan bőkezűek igéretekben és sehol olyan fukarak az igéretek beváltásában. Ez a mosollyal enyhített hazúgságok kormányrendszere volt.

Alig hogy véget ért a százfogásos lakoma, melyet a nagyvezir a szultán nevében a fejedelemnek adott, a kajmakán megjelent a nagyvezir előtt.

— A hatalmas szultán parancsát hozom!

— Áldás és dicsőség a nagyúr fejére!

— Rákóczi úr a szultán vízi hintóján fog Rodostóba utazni. Ágyúzással búcsúztatják Sztambulban és ágyúzással köszöntik Rodostóban.

— Akár egy igazi királyt?

— Rodostóban a város népe a mutaszeriffel az élén térden állva fogadja.

— Igazhívők térdeljenek a hitetlen előtt?

— A szultán parancsolja!

— Áldás és dicsőség kísérje minden lépését!

— A magyarok harminc lakóházat kapnak, Rodostótól Panados faluig örökjoggal az övék minden vakuf-föld. A hatalmas szultán fejedelemhez illő évjáradékot rendel Rákóczi úr számára. És azt parancsolja, hogy Rákóczi rodostói udvarában harminc janicsár legyen állandó díszőrség, egy aga parancsnoksága alatt.

— Megértettem és leborulok a győzhetetlen kalifa nagylelkűsége előtt. De szabad valamit bizalmasan kérdeznem?

— Tudod, hogy jóbarátod vagyok...

— Szeretném tudni, mivel babonázta meg ez a hamishitű magyar a mi dicsőséges urunkat?

A MÁRMARA PARTJÁN.

1.

Mielőtt elevenen Rodostóba temetkezett volna, meglátogatott egy igazi halottat, „dicső édesanyját“, Zrínyi Ilonát, aki tizenhat esztendő óta csendesen aludt Sztambul leglármásabb külvárosában, a galatai St. Benoit-templom kriptájában. Haláláról annakidején a lengyel határon vett hirt a fia, mikor éppen kibontotta a Pro Libertate-zászlót.

Mennyi élet és tűz, mennyi szépség, szellem és akaraterő porladt a templomhajó köpadlója alatt! Elegendő arra, hogy fényt árasszon egy egész országra.

Egy gyöngesége volt csak szegény Zrínyi Ilonának: nagyon szerette ifjú urát. Ez a gyöngesége — Rákóczi mindig annak vette — elválasztotta gyermekeitől és hazájától, szegénnyé és földönfutóvá tette. De az asszonyi kiszolgáltatottságában is Zrínyi Ilona tudott maradni, azzal, hogy mindvégig büszkén és hallgatagon haladt a kötelesség útján. Ki tudja, nem voltak-e napjai Nikomédiában, mikor kétségei támadtak, hogy mégis túlnagy árat fize-

tett Thököly Imre ingatag szerelméért? De ő tovább haladt a megkezdett úton és amíg fennmarad a neve, a női állhatatosság monumentuma lesz.

A Zrínyiek tudták, hogy az állhatatosság az ő nemzetségük dísze, mint az ezüst kócsagé a tolla. Úgy vélekedtek: ha beomlik az égbolt és darabokra szakad a világ: az emberi méltóságot akkor is meg kell menteniök. Végórájukban Istenükre gondoltak, aki keblére fogadja őket, de gondoltak visszamaradó embertársaikra is, akik meg fognak hajolni emlékük előtt. Ezért jól tudtak meghalni.

A körmöci aranyak, melyeket a szigetvári hős a dolmánya zsebébe tett, az utókornak szóltak: lássátok ti, Zrínyi voltam a halálomban is!

És Rákóczi Ferenc, nem volt ő most hasonló helyzetben, mint Zrínyi Miklós Szigetváron? Az ő világa is darabokra szakadt, amit meg kell mentenie a nagy pusztulásból: a lelki üdvössége és a földi hírneve.

Azt már tudta, hogy nem fog többé kiszabadulni a rodostói veremből. Franciaország szövetségre lépett a császárral és a sztambuli francia követ tapintatosan tudatta a bujdosókkal, hogy oda nem térhetnek többé vissza. A lengyel király pedig kiutasította országából szegény Karola Amáliát. Valaha ezek voltak az ő barátai: franciák és lengyelek. A bécsi kormány azonban gondoskodott róla, hogy elrekessze az összes utakat, melyek Rodostóból visszavezetnek az életbe.

A fejedelem már beletanult, hogy alázattal hajoljon meg Isten akarata előtt. Mert hiszen Rodostóba is az Úr vezette. Az ő kitanulhatatlan bölcsesége tudja, miért tette. Rákóczi most már engedelmesen megy, amerre az atyai kéz vezeti. Ha nem így gondolkoznék, mi lenne akkor belőle?

Annyi most már világos előtte, hogy ő nem magának, hanem később születendő magyar nemzedékeknek éli életét. Valaha azt hitte, ő lesz az a Mózes, aki népét az Igéret földére vezeti. De most már tudja: neki a pusztában kell vesznie, a nép pedig tovább folytatja évszázados vándorútját.

Hálásan fogadta, hogy a népek Atyja mégis rábízott egy tisztet: kezébe adta a szabadság kristályserlegét, hogy egykor majd épen és tisztán átadja az utána következőknek. Mert az eszme addig él, míg akad egy ember, aki igaz szívvel tud benne hinni. Ma csak az egy Rákóczi az, aki hisz a magyarságban és ez a hite ad erőt, méltóságot és irányt kuszált életének.

2.

Jenikö'iben szálltak a szultán vízi hintójára.

Aranyorrú, drága szőnyegekkel rakott, hatalmas gálya volt, melynek hosszú evezőit kétszázhúsz rab forgatta. A hajó orrán harso-

nások álltak, a korlát mellett fényes ruhájú török leventék sorakoztak.

Mire kiértek a Mármara-tengerre, erős északi szél kapta őket oldalba. A kapudsi basa arca hosszúra nyúlt, mert bizony a fejedelmi gálya meglehetősen rokkant volt már, mint minden ebben az országban, de eredetileg sem épült a nyilt tenger számára, a szultán csak a Boszporusz és az Aranyszarv csendes vizén parádézott vele.

A szél a part felé szorította őket és a kapudsi basa jónak látta, hogy kiköt Eregliben és megvárja a csendesebb időt. A magyarok is partra mentek és sétálva, vagy a fűben heverészve töltötték a napot.

A gályarabok engedélyt kaptak, hogy a parton megfőzhessék estebédjüket. Mikes Kelemen, a mindig kíváncsi székely, érdeklődve nézegette a barnatestű, hatalmas izmú, félmeztelen legényeket. Egyszerre magyar szó ütötte meg a fülét. Két gályarab beszélgetett egymással.

— Hoci azt a bicsakot!

— Ti magyarok vagytok? — kérdezte Mikes.

A magyarságot csak egyik vállalta, ő kecskeméti ember volt, a másik nem magyarnak, hanem székelynek mondta magát, még pedig csikszeredainak. Mint hajduk szolgálták a császárt a török ellen és húsz évvel ezelőtt pogány fogságba kerültek. Azóta viselték a gályarab láncát.

Mikes arra gondolt, hogy pénzt gyűjt a magyar urak közt és megváltja ezt a két szerencsétlent az evezőpadról.

— Szeretnétek kiszabadulni és haza menni? — kérdezte.

Nagy meglepetésére a székely azt mondta, hogy nem kívánkozik haza.

— Itt megvan az ennivalónk. Mindennap húst adnak, hogy erőben maradjunk. Hogy otthon mi várna reánk, azt egyikünk sem tudja. Feleségünk, gyerekünk talán már meg is halt.

A kecskeméti ember rábólintott, hogy ő is inkább megmarad itt, ahol már megszokta a nyomorúságot.

Mikor Mikes később elmondta kalandját a fejedelemnek, Rákóczi elboruló arccal bólintott.

— Hiszen éppen ez a baja a magyarnak, hogy megszokja a rosszat is! Mi lehetne ez a nép, ha egész erejével ellene szegülne a gyalázatnak és nyomorúságnak!

Folytatták útjukat Rodostó felé, ahol majd nekik is lesz ennivalójuk és ők is megszokják a nyomorúságot...

3.

— Itt vajmi hosszú az emberi élet, — sóhajtotta zágoni Mikes Kelemen.

Rettenetes az, mikor a remény és cél nél-

kül tengődő emberrel megáll az idő egyhelyben! Nem folyik, hanem poshad, mint a tó vize. Az ember pedig hiába mondja: nekem úgyis mindegy, én már túl vagyok mindenen, én már meghaltam, — súlyos halál az, amely elmélkedik és emlékezik, melyet emészt az unalom és sorvaszt a vágy. Vágyakozik még álmaiban is, reszketve terjeszti karjait valami távollevő és elérhetetlen felé, és mikor fölriad ágyában, azt tapasztalja, hogy a vánkosa nedves a könnyeitől.

Rodostóban, az örökké morgó Mármara partján, udvart tartanak az élőhalottak. Udvaruk levegőben lóg, se országa, se népe; a fejedelmük trónja egy vágy, koronája egy rögeszme.

Büszke és fájdalmas magányban, csillagok magasságában a valóság feje fölött, él Rákóczi Ferenc. Egy pillanatig sem felejti, hogy ő az utolsó erdélyi fejedelem. Ha ő nem hinne a saját méltóságában, akkor menten cserepekre törne a kristályserleg, melyet Isten reábízott. Ő a kísérteties jogfolytonosság. Örökös tiltakozás a haladó élet ellen, melyet jogtalanságnak nevez.

A bujdosók szigorú udvari rendtartás szerint élnek. A fejedelem akarja így; ismeri a magyarjait és jól tudja, csak a kemény fegyelem mentheti meg őket attól, hogy unalmukban el ne vaduljanak és össze ne tűzzenek egymással. Tehát dobszóra kelnek és feküsznek, parancsszóra imádkoznak és étkeznek.

Reggel hatkor Mikes Kelemen, „az első bejáró nemes", belép a fejedelem hálószobájába és meghajolva jelenti, hogy megvirradt. Két komornyik öltözteti őfelségét. Sibrik Miklós az udvarmesteri pálcával a kezében asztalhoz vezeti a nagyurat. Reggeli után Ilosvay Jankó, a nemes apród, ura kezébe adja az ezüstszárú pipát.

Mise után két hű francia titkára, Sausurre és Bechon segítségével, a Histoire des révolutions de Hongrie kéziratait rendezi. Hatkötetes munka lesz. Ha a latin Confessio peccatoris kerül sorra, akkor Ilosvay jegyzi a fejedelem szavait.

Ebédnél asztaltársak Esterházy Antal, Forgách Simon, Zay Zsiga, Csáky Mihály, Charriére ezredes. Az urak olykor tréfálkoznak is, ha már kissé ittak; a fejedelem el-elmosolyodik, de poharazás közben is mindig felséges úr marad.

Ebéd után fúr, farag, olykor képet fest. Este nyolckor visszavonul, reggeli hatig láthatatlan, de gyakran éjfélig, néha hajnalig jár-kel, rakosgat a szobájában. Mert a rodostói halottak emlékeznek és elmélkednek.

4.

A fejedelem azt hiszi, az élet már sem örömet, sem fájdalmat nem szerezhet neki. Ő mindenről lemondott, nem vár és nem re-

mél semmit, ezért nincs is mitől félnie. A sors azonban újból és újból próbára teszi, vajjon valódi-e a lemondása?

Ami vagyont Franciaországban a fiainak tartogatott, azt az örökké nyughatatlan Brenner prépost a fejedelem tudta nélkül a Law-bankban helyezte el és mikor bekövetkezett a világraszóló botrány és Law kétmilliárd livre adóssággal csődbe ment, elveszett a Rákóczi-vagyon is.

Majd megjön Párizsból a hír, hogy a boldogtalan Karola Amália hirtelen meghalt a Chasse-Midi apácakolostorban. Ott élt szükösen az udvarhölgyével, Landenberg kisasszonnyal, amióta kiutasították Lengyelországból. Mikor először belépett kolostori cellájába, megrettenve ráismert halottas szobájára, melyet leánykori éber álmaiban annyiszor látott. Negyvenhárom esztendőt élt; egy rosszul sikerült foghúzás vetett véget életének.

A fejedelmet nagyon leverte a párizsi hír. Talán nem is maga a haláleset, ő akkor már azt tartotta, hogy sajnálni inkább az élőket kell, nem a halottakat, — de úgy érezte, hogy több türelmet és megértést kellett volna mutatnia azzal a szegény, zavaros gyermekkel szemben. Dehát az ő házasságukat elsodorta a szabadságharc; az ő boldogságuk hősi halált halt: pro libertate!

Egy újabb hír! A bécsi kormány megtalálta a módját annak, hogy száz és száz mérföld távolságból szíven döfje Rákóczit:

elvette ugyanis fiaitól édesapjuk nevét. Ez volt az utolsó, ami még megmaradt ősi örökségükből. És mivel névtelenül mégsem szaladgálhattak a világban, holmi sziciliai birtokok után Rákóczi József a Marchio de Romanuccio, György úrfi pedig a Conte di Giunchi nevet kapta... Éppen sárosmegyei uraknak való nevek.

György később bécsi gyámjai elől Párizsba menekült, onnan Rodostóba jött. A kuruc urak elképedtek az ifjú szörnyű tudatlanságán. A bécsi kormány elvből nem tűrt fegyvereket a Rákócziak birtokában, szellemi fegyvereket sem.

A fejedelem taníttatni kívánta fiát, hogy egykor majd az ő művének folytatója legyen és hogy fölébressze az ambicióját, kinevezte Makovicai hercegnek. A bécsi nevelők azonban olyan rendszeresen megrontották már az ifjú testét és lelket, hogy az csakhamar elúnta a rodostói fegyelmet, az örökös ájtatoskodást és félév mulva visszakívánkozott a francia grizettek városába.

5.

Althan grófné, a bécsi udvar elismerten legszebb dámája, addig-addig kellemkedett és törleszkedett Károly császár körül, míg a római szent birodalom ünnepélyes és szigorú ura egynap föl nem fedezte, hogy neki is van szíve.

Ennek a fölfedezésnek senki sem örült

annyira, mint Althan gróf úr, mert a bizalmas összeköttetés, mely ilyen módon a legmagasabb uralkodóház és a grófi család közt létrejött, igen emelte Althan tekintélyét. Most már elfoglalhatta az udvarban is azt az előkelő helyet, mely véleménye szerint régen megillette, de a politikában is hallathatta szavát, melyre eddigelé senki sem volt kíváncsi.

Zavartalan boldogság azonban nincs a földi életben és Althannak is igen fájt az illetéktelen politikai befolyás, mellyel Savoyai Eugen barátnője, a szép Batthyány Ádámné dicsekedhetett. Pedig nyilvánvaló, hogy az első hely a politikában a császár hivatalos maitresséé és nem a savoyard princ barátnőjéé.

Mint becsvágyó férfi nem tudott belenyugodni ilyen igazságtalanságba és mivel tisztában volt vele, hogy Batthyányné a pozícióját kizárólag Eugen marsallnak köszönheti, a saját és a Savoyai erejének teljes félreismerésével, arra vállalkozott, hogy megbuktatja a herceget. Ebből a célból segítő társakat keresett hasonló zavarosfejű emberek között, egyelőre pedig gyakran hullatott el a császár előtt olyanféle megjegyzéseket, hogy „egész Bécs azt beszéli, hogy a birodalomban tulajdonképpen Batthyányné uralkodik". Amivel sikerült is őfelségét idegessé és gyanakodóvá tennie.

Savoyai Eugén hamar észrevette, hogy a császár félvállról kezd vele bánni és midőn

egyízben Althan gróf valami neveletlenséget engedett meg magának: az ő hideg és borotvaéles esze rögtön tisztába jött a dolgok belső összefüggésével.

Nem volt az a férfi, akivel ilyen módon el lehetne bánni. Ő a Habsburgokra építette föl a maga dicsőséges életét, de tudta, hogy az uralkodóház még kevésbbé lehet el nélküle, mint ő a Habsburgok nélkül.

Elhatározta, hogy rövidesen ki fogja tekerni Althan nyakát. Nem kételkedett benne, hogy ez sikerülni fog neki, maga a gróf igen jelentéktelen ellenfél, ha pedig törésre kerül a dolog, akkor Eugen marsall a császárt is kezessé tudja tenni.

Akkoriban történt, hogy koronatanácsot tartottak a Burgban. Savoyai Eugen megkésett az ülésről, még pedig szándékosan; azt akarta, hogy tudomást vegyenek az ő elkedvetlenedéséről. Károly őfelsége, kalappal a fején, emeltebb helyen ült, a jobbján levő szék a Savoyait illette meg. A felség tudta, ki a késedelem oka, és rosszkedvében tüntetve ignorálta Eugen marsallt.

Maga nyitotta meg a tanácsülést, papírlappal a kezében. Bensőséges megelégedéssel atyai szívében tudatta, hogy a birodalom boldogulása terén nevezetes és üdvös lépés történt előre, amennyiben a pozsonyi országgyűlés egyhangú lelkesedéssel megszavazta az Ausztriai Ház női ágának trónutódlási jogáról szóló törvényeket. A pragmatica sanctio

törvénybeiktatásával minden emberi előrelátás szerint hosszú időre biztosítva van a birodalom és népeinek nyugodt fejlődése.

A császár elismeréssel nyilatkozott a magyarok lojalitásáról, szerinte a pozsonyi határozat azt bizonyítja, hogy ez a nép bensőleg jó és romlatlan, ha időközönként mégis megfeledkezni látszott a törvényes urának tartozó kötelességeiről, azt lelketlen emberek izgatásának kell tulajdonítani. Őfelsége tervbe vette, hogy császári módon megjutalmazza a magyarok hűségét és a mai koronatanácsnak éppen az lenne feladata, hogy megbeszélje ennek legalkalmasabb módját.

Őfelsége úgy gondolta, hogy mindenekelőtt kegyelmet fog adni mindazoknak a kuruc bujdosóknak, akik hajlandók letenni a hűségesküt. Ők bántatlanul visszatérhetnek hazájukba és a kamara feladata lenne, hogy visszaadja nekik elkobzott birtokaikat, vagy, ha ez lehetetlen volna, illő kárpótlásukról gondoskodjék. Magának Rákóczi Ferencnek is föltételes kegyelmet engedélyezne a császár, amennyiben visszaadná birtokait, vagy legalább azoknak a kincstár kezén lévő tekintélyes részét. Ha Rákóczi nem akar visszatérni Magyarországba, akkor ám fogadja meg, hogy tartózkodni fog minden ellenséges lépéstől és éljen a fiaival békén az ország határain kívül. A császár úgy vélekedik, hogy az adott viszonyok közt helyénvaló a nagylelkűség, mert előrelátható, hogy az mély és üdvös ha-

tással lesz úgy a magyar nemzetre, mint a külföldi közvéleményre is.

Althan gróf, mivel hangosan nem adhatott kifejezést a tetszésének, beérte azzal, hogy elragadtatásában összekulcsolta a két kezét és ég felé emelte szemét. A császár beszédét különben ő fogalmazta.

Savoyai Eugen volt az első, aki szóhoz jelentkezett. Feltűnően ingerült hangon beszélt.

Ő azt hiszi, császárát az szolgálja legjobban, aki igazat beszél előtte, még ha ellentmondásba is kerülne a felség véleményével. Meggyőződése szerint a császár teljesen félreismeri a való helyzetet, ha azt hiszi, hogy a magyarok a fölkent személye iránt érzett lojalitásból, vagy az Ausztriai Ház iránti szeretetből szavazták meg a pragmatica sanctiót. Az igazság az, hogy csak kényszerűségből mondtak le királyválasztási jogukról, meghajolva a császár nagy hatalma előtt. Aki ismeri ezt a népet, az előtt nem kétséges, hogy a határozatot a magyar rendek szívük ellenére hozták meg. Egyáltalában téved mindenki, aki úgy vélekedik, hogy a magyarokat enyhe bánásmóddal meg lehet nyerni a császári birodalom gondolatának. Minden valamire való magyar ember a független nemzeti királyság bűvkörében él, annak hódol vallásos fanatizmussal; ami pedig ezzel ellenkezik, azt gyűlöli, megveti és ha időközönként kényszerű-

ségből meg is hajlik a császárság előtt, ezt mindig titkos jogfenntartással teszi, magában eltökélvén, hogy a legelső kedvező alkalommal lerázza magáról azt, amit ő idegen igának nevez. Óva inti őfelségét, ne vezettesse félre magát a látszat által, hanem legyen tisztában azzal, hogy a magyarok hűségére csak addig számíthat, amíg rettegésben tudja őket tartani. Ha nem félnek többé, akkor nem is fognak engedelmeskedni, hanem minden erejükkel azon lesznek, hogy a császárt szorítsák engedelmességre. Mert ez az ő úgynevezett alkotmányosságuk alfája és omegája.

A marsall elhallgatott és az asztalra dobta a ceruzát, mellyel beszéd közben gesztikulált. Rémült csend fogadta szavait. Talán nem is annyira a szavaiból, mint inkább az előadási módjából valami jéghideg gőg és ellenséges fölény érzett ki. Senki sem jelentkezett szólásra és a császár maga is hallgatásba merült, miközben komor arccal ült trónszékében.

Áttértek egyéb folyó ügyekre, de a kurucoknak adandó kegyelemről nem esett több szó Bécsben.

6.

Valahányszor megzördült a haraszt az európai politika berkeiben, Rákóczi fejedelem mindig fölneszelt, hogy ez talán az ég jeladása, — és szelleme szinte akaratlanul is diplomáciai terveket kezdett szőni.

Tervei azonban a levegőben lógtak, mint a pókháló; ő nem ismerte már az új Európát és félreértette a saját politikai helyzetét is.

Mindenképpen koalíciókat akart összehozni, szövetségeket közvetíteni, hogy európai frontot teremtsen a császár túlhatalma ellen. Töröknek, orosznak, franciának, spanyolnak, velencésnek, svédnek meg kell értenie, hogy a német veszedelemnek csak egy ellenmérge van: Erdély függetlensége!

Leveleket írt és emlékiratokat küldött a fejedelmeknek és minisztereknek, leginkább a spanyol királynak, az Orleansi hercegnek és Dubois bíbornoknak, de sehol sem nyílt ajtó, amelyen át visszatalált volna az európai politikába. Senki sem válaszolt már a politikai fejtegetéseire. A kortól elmaradt, panaszokba merült különcnek tekintették; sokan már nem is emlékeztek egykor oly híres nevére. És a hatalmak tétlenül nézték, Erdély hogyan vergődik a kétfejű sas karmai közt...

Furfangos és enyveskezű nemzetközi kalandorok tolakodtak a közelébe. Némelyiket közülök külföldi követségbe is küldte. Ezek szinte kivétel nélkül Dirlingnek, a sztambuli császári követnek zsoldjában állottak.

Fizetett kém volt Gallani, a szófiai katolikus érsek, aki a törökök zaklatása elől Rodostóba menekült és félévig élt a fejedelem udvarában.

Kém volt Vigouroux „orosz ezredes“,

akinek sikerült kezébe kaparintania Rákóczi pénzügyeinek intézését.

Kém volt a magyar renegát, Ibrahim effendi, Rákóczi portai ügynöke; kém volt Baraillon és kém Bohn, akiben a fejedelem föltétlenül megbízott és akivel legtitkosabb dolgait intéztette.

Dirling követ mindig előbb olvasta Rákóczi siferes leveleit, mint a címzett és előbb a választ, mint Rákóczi.

Ő azonban száz megalázó csalódás után is mosolyt és könnyet fakasztó hittel ment a maga útján. Büszkén, tisztán és tudatlanul. Ez az ő nagy hite, míg egy nemzet sorsát irányította, óriás hatalom és történelmi erő volt; amióta azonban cél és alap nélkül forgott az üres levegőben, mint a gyermek szélmalma: kihívta a szkeptikusok gúnyos mosolyát.

Míg künn, Európában, mennydörögve közeledett egy új korszak, addig a múló napok, mint a feledés szürke hamupelyhei, csendesen rárakodtak a bujdosókra és végleg eltemették őket.

Otthon, Magyarországon főbenjáró bűnös volt, aki a bujdosókkal levelet vagy üzenetet vált. És így Csáky Mihály gróf nyolc esztendő után tudta meg, hogy Szepesben férjhez ment a kisleánya.

TŰZ AZ ÉJSZAKÁBAN.

1.

Bercsényi Miklós is Rodostóban lakik a feleségével. Saját udvartartása van, a Porta külön évdíjat fizet neki és mivel nem Vigouroux „ezredes“ intézi a pénzügyeit és nem is küld futárokat Párizsba, Londonba: aránylag úri bőségben él.

Egy nap Miklós úr kipirult arccal nyit reá a feleségére.

Bercsényi: Tudod, lelkem, mi az ujság?

Bercsényiné: Rodostóban is történik ujság?

Bercsényi: Megjött hazulról a két Czinka fiú. Hiszen emlékszel az apjukra?

Bercsényiné: Eleget muzsikált az ungvári ebédlőházamban. Hát ha megjöttek, akkor legalább tudom, ki fogja nekünk Miklós napján húzni.

Bercsényi: Hány fogás lesz a miklósnapi estebéd?

Bercsényiné: Gondoltam, elég lesz hatvan.

Bercsényi: Kevés, ha itt lesz a fejedelem.

Bercsényiné: Szegény drága urunk olykor reá se néz az ételre.

Bercsényi: Azért csak meg kell adni a módját. A török császár száz fogással becsülte meg Rákóczit. Annyi szeretet bennünk is legyen, mint a pogányban.

Bercsényiné: A fejedelmet persze asztalfőre ültetem.

Bercsényi: Te a jobbján, de ki ül a balján?

Bercsényiné: Forgách Simi.

Bercsényi: Az ugyan nem ül többet az én asztalomhoz!

Bercsényiné: Nem-e?

Bercsényi: Zay megmutatta az Europäische Fama-ban, hogy kegyelmet kért a bécsi kormánytól. Persze nem kapott.

Bercsényiné: Szegény, nagyon elúnhatta magát.

Bercsényi: Az ember vagy úri ember, vagy labanc. Majd Esterházy Tónit ültesd a fejedelem mellé.

Bercsényiné: Az nem lépi át többet az én küszöbömet!

Bercsényi: Nono!

Bercsényiné: Összeadta magát a tót szakácsnéjával.

Bercsényi: Jól főzhet és szegény Tóni biztosan igen elúnta magát.

Bercsényiné: Ha ő elfelejti, hogy Esterházy Antal, én ugyan nem felejtem, hogy Csáky Krisztina vagyok!

2.

A háziasszony egyenként lelkükre kötötte miklósnapi vendégeinek, politikáról a világért se beszéljenek a fejedelemnek. Hadd legyen ez az ártatlan mulatság estéje.

Az urak szót fogadtak, nyugodtan és derüsen ültek asztalnál. Egy-két órára valamennyien megfeledkeztek Rodostóról és úgy kocintgattak és ittak, úgy udvariaskodtak és dévajkodtak, mintha nem is magyarok volnának, hanem csak olyan rendes emberek, mint Ádám apánk többi fiai.

A lakoma vége felé jött Bercsényi meglepetése. A fejedelem háta mögött halkan megnyílt az ajtó és a szomszédszobából valami lehelletszerüen édes zsongás indult meg, ami eleinte csak szelíden melengette az emberek vérét, de aztán egyszerre szilaj erővel belemarkolt a szívekbe...

A két Czinka macskatalpon behajlongott a banda előtt... Minden szokás és hagyomány ellenére ketten voltak prímások: Matyi, a hegedűs és Pali, a tárogatós. (A tárogatós, ha majd vissza kerül megint Magyarországba, apja lesz annak a Czinka Pannának, akivel a kuruc zeneköltészet föl fog érkezni a maga késmárki csúcsára.)

Bercsényi maga is megijedt a saját meglepetésétől...

„Hajh, Rákóczi, Bercsényi!"

Hirtelen valami kozmikus vihar kereke-

dett, a kiszáradt és fölszántott vízmedrekből harsogó és tajtékzó hullámfalak vágtattak elő, a kialudt és begyepesedett vulkánkráterek mennydörögve megnyíltak és tüzet hánytak...

„Jaj, régi szép magyar nép, az ellenség téged mikép szaggat és tép!“

Meghasadt a föld és kivetette a régfeledett halottakat. Feltámadtak a régi fájdalmak és örömök, a részegítő diadalok és lesujtó vereségek emlékei... Megint lobogtak a Pro Libertate-zászlók, Munkács vára megint a fellegek felé emelte szabad tornyait, a tűzpiros alkonyi ég alatt kuruc brigádok vonultak nyugat felé és rémülten kongottak Bécs vészharangjai... A nemzet megint a maga véres kezébe markolta a sorsát... Megjelentek mind, a régiek: öreg Vak Bottyán, vitéz Czelder Orbán, az oroszlánbátorságú béri Balogh, Ocskay László, akit Rákóczi villámának neveztek, Bezerédy Imre, a császári tisztek réme...

„Hová lettek magyar népnek élő tüköri, nemzetünknek hírszerzői?“

A honvágy, amely titokban állandóan szívta a vérüket, most tigriskarmokkal vágott a szívükbe... És mindegyikük a haza egy kis darabját siratta, mint az egésznek szimbólumát. Egy várkastélyt, vagy egy tornácos kúriát, egy ráncosképű anyókát, vagy egy maszatos kisgyermeket, Bercsényiné az ungvári kerti szegfüket, Mikes Kelemen egy zsámolyt az édesanyja karosszéke mellett, Miska hajdú a szalmazsupos, tökkel befuttatott csőszkuny-

hót a dorogi határban. A vihar magával ragadta a szíveket, mint ősszel a hervadt lombot.

Bercsényi Miklós, a büszke, a kemény, a hideg nagyúr, egyszerre nagy koppanással az asztalra ejtette őszülő fejét és elkezdett sírni, dühös és kétségbeesett férfisírással. Ezek a szokatlan hangok félelmetesek voltak. A felesége halálos ijedtséggel bujt hozzá és könnyek és csókok közt vigasztalgatta. Olyan gyermekesen gügyögő hangon szólt hozzá, olyan becéző neveket adott neki, melyek talán a hálószoba homályában termettek.

A büszkeség és szégyenérzés lehullott róluk, mint a rongy; most nem volt köztük sem mágnás, sem katona, nem volt sem úr, sem szolga, mind emberek voltak, meztelen lelkű, kétségbeesett emberek, akik ég felé zokogják nagy fájdalmukat, hogy miért bűn magyarnak lenni?

„Jaj, régi szép magyar nép!"

Az udvarmester a pohárszék mellett hóna alá fogja a pálcáját és két tenyerébe takarja arcát; a felszolgáló étekfogók pedig — vén kurucok valamennyien! — elfordítják arcukat és messzire nyujtják a tálakat, nehogy belehulljanak a könnyeik...

Csak egy ember nem sírt: Rákóczi fejedelem. Kőarccal, merev derékkal ült székében. Hiszen, ha ő még sírni tudna...!

3.

Ifjú Rákóczi József herceg nem akart Marchio de Romanuccio maradni, egynap követte György úrfi példáját és ő is Párizsba szökött. A rodostói élőhalottnak most már két fia ellátásáról kellett gondoskodnia.

Hogy némi pénzhez jusson, eladta lovait és vadászfelszerelését. Régi úri kedvtelései közül legtovább a vadászathoz maradt hű és ebben része volt Láng doktornak is, aki mindig arra ösztökélte, sokat járjon szabadban. Most lemondott erről is és ez volt életének egyik legfájdalmasabb áldozata. Azonban a sors úgy akarta, hogy egymásután lehámozzon magáról mindent, ami kedvessé tehette a földi életet

Az örmény kalmár, aki megvásárolta a holmit, egypár napi haladékot kért és Rákóczi élt az alkalommal és mégegyszer, utoljára, kiment cserkészni a Tekirdagh lejtőjére.

Egy nyulacska pattant föl előtte; célba vette, de nem lőtt, pedig biztos lövése volt. Azután egy nagy kerecsen kerengett a feje fölött; szép íveket vonva a levegőben, izgató célpont volt, de ő ennek is megkegyelmezett. Érthetetlen módon elkedvetlenítette a gondolat, hogy ennek a két életnek végzete az örmény kalmár hanyagsága legyen. Vadászembernek nem jut eszébe ilyesmi, de amióta leszámolt magával, már nem is volt igazi vadász.

Hamar kifáradtak, ő is, a vén vizsla is; megtelepedtek egy kőlapon. A kutya szakadatlanul a gazdáját nézte, az pedig megveregette az állat nyakát és halkan mondta:

— Kiöregedtünk mi már ebből a mesterségből, szegény Leóm!

Leó később figyelmeztetően morgott: ember jött a rodostói úton. Tagbaszakadt fiatal legény volt, hetyke tollas süveggel a fején, szürke malaclopóval a vállán, furkósbottal a kezében. Hosszú, kiadós vándorléptekkel jött.

Járásközben fütyürészett és a nótája magyar volt: Csinom Palkó! Mikor megpillantotta a vadászt, kettészakadt a nótája és köszönés nélkül odébb akart állani. A fejedelem azonban megállította.

— Adj Isten, földi! Mert te magyar vagy?

A legény dacosan morogta:

— Az vagyok, aminek Isten teremtett!

Nem tartozott éppen a szép fiúk közé, himlőhelyes is volt, de egészben véve jókiállású ifjú, ripacsos arca eszes és energikus, szeméből tüzes életerő ragyog. Kissé habozott, majd szelidebb hangon kérdezte:

— Kegyelmed a rodostói urak közül való?

— Azok közül, a fejedelem vadásza vagyok.

Nem tartott attól, hogy a fiú megismerhetné, még ha látta volna is valamikor, az utóbbi időben igen elváltozott a külseje, meg-

őszült, lesoványodott és amióta ideges arcfájása is gyötörte, körszakállt növesztett.

— Nem öreg kegyelmed ahhoz a mesterséghez? — kérdezte fesztelen hangon a vándor.

Rákóczi elmosolyodott.

— Ezt a fejedelem is mondta már. Azt hiszem, nemsokára el is bocsát a szolgálatából. De te Rodostóban jártál? Van atyádfia a bujdosók közt?

— Hát ez az, amiről nem jó beszélni, — szólt elboruló arccal a legény. — Mert, ha kitudódik otthon, akkor a vármegye kendernyakravalót ad reám. Rodostóban csak egy ember tudja a nevemet, másnak nem mondom, kegyelmednek sem.

— Ne is mondd, fiam!

A legényen mégis erőt vett fiatalos beszélő kedve. Nagy dolog az, hogy ő ebben a pogány országban most megint egy földijével találkozott! Leült Rákóczi mellé a kőre és azt mondta:

— Otthon azzal búcsúztam el, hogy Moldvába megyek. Gyalogszerrel jöttem ide, hogy kikérjem valakinek az áldását. Az az egyvalaki akkor futott ki Magyarországból, mikor én még szopósgyerek voltam és úgy nézem, nem is fog többet hazatalálni ebben az életben.

Elborultan bámult maga elé, de neki olyan volt az arca, hogy haragosnak látszott, mikor szomorú volt. A fejedelem kivette ta-

risznyájából a vadászreggelijét és megkínálta a legényt. Az nagy étvággyal kezdte szeletelni a szalonnát.

— Mi ujság otthon? — kérdezte a vadász.

— Megvagyunk, Isten segedelmével. Volt már rosszabbul is.

— Szívja-e véreteket a német?

— Ahol én vagyok otthon, ott nem igen látni nemetet. Lehet azonban, hogy Bécsben szívja a magyar vért, mert ahány nagyúr van, az most mind Bécsben billegeti magát.

— De vajjon tartják-e az alkotmányt?

— Ha nem tartják, abban az országgyűlés a hibás.

— Együtt van az országgyűlés?

— Mikor elszeleltem hazulról, együtt volt Pozsony városában. Azt cselekedték, amit szoktak: beszéltek. No, hogy hazugságban ne maradjak: falvakat is telepítettek.

— Telepítettek?

— Sok puszta ugar maradt a török után, azt most mind föl kell szántani. Mifelénk csatornát is ásnak, hogy lecsapolják a nagyrét vizét.

— Akkor nagyot fordult nálatok a világ, — szólt elgondolkodva a vadász.

— Nagyot, — hagyta rá a legény.

— Neked mi a mesterséged?

— Alumnus voltam és most, ha hazaérek, tanító szeretnék lenni.

— Tanítani szép mesterség. Jó életed is lehet, ha úri házba kerülsz.

— Csakhogy én parasztkölyköket akarok tanítani, künn a faluban. Mert a földesuraknak most iskolát muszáj állítaniok.

— Kell-e majd a kis parasztnak a tudomány?

— Némelyiknek olyan jó feje van, akár püspök is lehetne belőle.

— A jó időkben volt már paraszt országbíró és hercegprímás is.

Ez volt valaha a fejedelem kedves terve: iskolákat a népnek! Most, íme, mások valósítják meg...

Sokáig hallgatott, de aztán mégis kimondta, ami a szívét nyomta:

— Hát Rákóczi fejedelem? Tudnak-e még róla?

— A nép sokat emlegeti, de csak olyankor, ha nincs nadrágos ember a közelben. Volt már a mi vidékünkön is vaklárma, hogy megjött a fejedelem! Ez is látta, az is, — fehér lovon nyargalt a hegyekben... Micsoda ijedelem és futkosás lett egyszerre a vármegyén! Mert a nép fegyverkezett és gyülekezett az éjszakában, hogy gyerünk Rákóczi elé!

— Szeretnétek, ha haza jönne?

— A szegénység szeretné, mert az a szívével okoskodik, de én azt tartom, igen nagy baj lenne belőle. Sok magyar vér elfolyna, pedig annak most nincs itt az ideje.

— Nos, megnyugtathatod az otthonvalókat, — szólt kesernyés mosollyal a vadász, — ebben az életben Rákóczi már nem fog magyar földre lépni.

Mindketten jó ideig hallgattak. Végül megint a fejedelem szólalt meg.

— Ifjú éveimben magam is harcoltam a Pro Libertate-zászló alatt. De ha ma visszagondolok arra, ami történt, magam sem tudom, több haszna vagy kára volt-e a nemzetnek a mi harcainkból?

— Ez pedig egészen világos dolog, — magyarázta buzgón a vándorlegény. — Rákóczi előtt nem volt nemzet a magyarság, csak afféle népocsu, mit ott felejtett a török. A német kutyába se vette a népünket. Se élete, se vagyona nem volt a magyarnak. De Rákóczi visszavívta a becsületünket. Ma megint emberszámba vesznek minket, mert a német még minden tagjában érzi a kuruc háborút. Tudja, hogy nem ajánlatos megütni a magyart, mert az, ha úgy fordul, keményen visszaüt. Ezt tudja a népünk is, azért „Rákóczi apánk" a fejedelem.

— Ha így van, ahogyan mondod, akkor talán mégsem élt hiába a rodostói száműzött.

— Isten bűnömül ne rója, de azt tartom: Krisztus után ő a mi megváltónk! Azért is örökké sajnálni fogom, hogy itt jártamban nem láthattam szemtől szembe őfelségét. Azt mondták: nem lehet, nagyúr ő ilyen kis csavargónak!

— Csakugyan nem láttad? — kérdezte mosolyogva a vadász.

— Nem én, de emléket azért viszek tőle.

— Emléket?

A vándor kivett a kebléből egy keszkenőt, azt ravaszul kibontotta: gyalúforgács volt benne. Alkalmasint a fejedelem asztalosműhelyéből.

— Az adta, aki megáldott, mert ő bejáratos a palotába!

A vadász kezébe vette a forgácsot és a legény nagy rémületére összemorzsolta és eldobta.

— Fenyőforgács? Puhafahulladék? Nem igazi Rákóczi-emlék! Adok én különbet.

A tarisznyájából kivett egy kis ónpoharat.

— A fejedelemtől kaptam és neked adom, jutalmul a hírekért, miket Magyarországból hoztál.

A legény arca egyszerre paprikavörös lett a boldog rémülettől.

— Ezt nekem adja kegyelmed? És a fejedelemé volt?

— Rajta a címere; maga véste bele. Azért vedd eszedbe, amit most mondok: ha iszol belőle, mindig a magyar szabadságra igyál!

A vándorlegény hirtelen lehajolt és megcsókolta a vadász kezét. Aztán, mintha elszégyelte volna magát, zavart vigyorgással mondta:

— Életemben most csókoltam kezet férfiembernek. Pedig megfogadtam, senkinek, csak Rákóczinak fogok!

Még egyszer megnézte, aztán a tarisznyájába rejtette a poharat. Sietve elköszönt, talán attól félt, a vadász vissza találná venni. Az út fordulóján visszatekintett és Rákóczira ragyogtatta erős fehér fogsorát: A magyar szabadságra! — mondta. És azzal végleg eltünt.

Egy kóbor alumnus szava — mi az? Semmiség! És mégis, Rákóczi fejedelem lelke úgy megvilágosodott tőle, mint a tenger tükre, mikor süti a fölkelő hold.

4.

Az égbolt ma ünnepi kedvében volt: a nap sugárküllői aranyszegélyű felhőkből óriás diadalívet formáltak a tenger fölött.

Rákóczi fejedelem nehézkesen fölemelkedett íróasztala mellől, — a csúz ma megint a lábába nyilalt, — lassan az ablakhoz bicegett és sokáig elnézte a naplementét.

Az ő lelkében is ünnep volt. Megint érezte a nagyszerű és félelmetes vonzóerőt, mely ismeretlen régiókból áradt feléje és szédítő magasságokba emelte lelkét.

Valahányszor ez a titokzatos hatalom megragadta, az mindig a számonkérés napja volt. Úgy rémlett neki, hogy abból a távolság-

ból, ahol ő most áll, át tudja tekinteni életének kanyargós útjait.

Zűrzavaros földi életének csak akkor találja meg értelmét, ha belenyugszik a gondolatba, hogy ő mindig csak eszköz volt felsőbb hatalmak szolgálatában. Ő, a háborúk fejedelme, a nagy lázadó, sohasem volt harcos természet. Ha az ő óhaja teljesül, akkor már neuhausi kisdiák korában kitér az élet elől. Egy felsőbb parancsszó azonban vezért és harcost csinált belőle. Kard volt a Szabadság Istenének kezében.

Fájdalmas balsikerek és lealázások láncolata volt az ő harca. De most, hogy csodamódon megtisztult a látása, világosan megérti, hogy ő csak egyike volt azoknak az erőknek, melyeket a Gondviselés munkába állít, hogy megérlelje a jövendőt. A császár volt a másik, ő az egyik fogaskerék és miközben egymásba martak, előttük ismeretlen örök célok szolgálatában dolgoztak. Mindegyikük azt hitte, markában tartja az igazságot, de az egyiküké sem volt, hanem csillagok elérhetetlen magasságából mosolygott le reájuk.

De miféle diadalt is harcolhat ki magának halandó ember? Győztes az marad az élet porondján, aki le tudja győzni önmagát.

A fejedelem lelke tiszta volt; a nép és a szabadság szeretete adta kezébe a fegyvert. Igaz, hogy önzetlenségének álarca alatt jó ideig ott lappangott az ő emberi becsvágya. Hős akart lenni, egy nemzet szabadítója, akinek

önzetlenségéről egykor majd krónikák regélnek, költők dalolnak. De már az is elmult tőle, amióta megátkozta és megbélyegezte a magyar törvényhozás.

Megértette, hogy neki égnie és olvadnia kellett minden földi pokol tüzében, hogy megtisztuljon a salaktól. Most már ott tartott, hogy örülni tudott a balsikereinek és szenvedéseinek, mert ezek lefosztottak róla minden büszkeséget és önzést. Most már nem félt semmitől, nem vágyódott semmire, nem remélt semmit és ezzel fölemelkedett a legmagasabb régiókba, ahová halandó ember egyáltalában emelkedhetik: föléje emelkedett a saját sorsának!

... Visszabicegett az íróasztalához, kezébe vette a tollat és a kézirat fölé hajolt. Végrendelete volt. Két napja dolgozott már rajta. Most folytatta az írást:

„Köszönöm Tenéked, Uram, hogy elvevéd tőlem a fejedelemséget, s mindazt, mit a világ javaknak nevez, — és hogy meglátogattál mindennemű szomorúságokkal, ellenkezésekkel, üldöztetésekkel, gyaláztatásokkal, rágalmaztatásokkal, melyeket a világ nagyjaitól szenvedtem. Mindenekfölött pedig hálákat adok Neked, hogy oly erős ragaszkodást adtál belém állásom kötelességeihez, hogy elhagyván a csendes és nyugodalmas élet édességeit, lelkemmel és természetes büszkeségemmel annyira ellenkező országba eljöjjek; mert itt adtál nekem alkalmat arra, hogy büszkesége-

met megtörjem, hogy lemondjak az emberi elme hiú számításairól, a véges ész tanácsairól és a földi hatalmakban való bizodalomról, és ne vessem másba reményemet, mint a Gondviselés könyörületes vezérlésébe, hogy csak azt akarjam, amit Te, Atyám, akarsz!"

Megint letette a tollat, tenyerébe támasztotta állát és az ablak felé nézett.

Odakünn már eltűnt az égi diadalív. Sötét esti felhők takarták a láthatárt. A szobára is homály borult. Itt volt az éjszaka, a csend, a nyugalom.

5.

Fénypont csillámlik a nagy sötétségben... Csillag vagy pásztortűz? Inkább pásztortűz. Egy öreg nyárfa tövében ég, a Tisza partján.

A tűz mellett fekszik Kuruc Botka Péter, a fürtös subájába takaródzva. Ő a gróf Károlyi Sándor-uraság számadó gulyása. Nem alszik, hanem pipázva nézi az izzó zsarátnokot. Ha felcsap a láng, akkor látni a régi sebforradást, mely a jobbik vakszemétől az álláig húzódik. A vágást még Krems alatt szerezte az öreg, mikor béri Balogh Ádám huszárjaival járta Ausztriát.

Szapora lódobogás közeledett. Botka föl se nézett; nem volt kíváncsi természete. Egy cifraszűrös legény ugrott nyeregből. Leszedte pejkójáról a nyerget és szerszámot, a tenyeré-

vel rácsapott a ló farára és béko nélkül nekieresztette a buja fütengernek.

Betyárféle ember lehetett, balta volt a kezében, mordály és hosszú török kés a tüszőjében. Több ilyenféle járta a pusztákat, amióta megint kötéllel fogták a katonákat.

Valamit morgott, ami köszönés is lehetett, aztán maga is odaheveredett a tüz mellé. Később szó nélkül fapalackot nyujtott az öreg felé. Az nagyot húzott belőle és visszaadta, miközben ő is morgott valamit. A palackban volt az árenda az éjjeli fekvőhelyért.

Jóideig egyikük sem beszélt. Nem kedvelik a pusztán a fecsegő embert. Végül mégis megszólalt a cifraszürös:

— Azt beszélik a nagykúnok, meghalt a Rákóczi.

Az öreg mérgesen kapta föl a fejét.

— A Nagykúnságban rovásra hazudnak az emberek!

— Egy miklósi ember jött haza török rabságból, ő mondta.

— Nem ütötték szájon?

— Miért ütötték volna?

— Mert bolond ember lóvá teszi a népet.

— Minden ember meghal egyszer, a Rákóczi is ember.

— Ember, ember, csakhogy avatott ember! — szólt diadalmasan Kuruc Botka.

A legény szerette volna tudni, mi az az avatott ember, de nem szívesen mutatta ki a

tudatlanságát. Hosszú hallgatás után mégis megkérdezte, mi legyen az?

— Olyan ember, — magyarázta az öreg kuruc, — hogy nem lehet meghalnia, amíg el nem végezte dolgát, amire fölavatták

— És milyen dologra avatták a Rákóczit?

— Hát azt csak mindenki tudja, hogy a libertásra! — morogta megvetően az öreg. De többet nem szólt.

Megint hallgattak egy verset. Azután a legény:

— És ki avatta föl?

— Azt én nem mondom, mert nem tudom, te meg ne kérdezd.

A legény érezte, hogy csakugyan sokat kérdezett már.

Csak jó fertály óra mulva mondta Kuruc Botka Péter:

— Ha el is temetik, akkor sem tud meghalni. Nem hallani róla soká, de ha lángot vet a szabadság, mint a földbe ásott kincs: akkor ő megint eljön és kibontja a zászlót.

Valahol egy magányos pittypalatty hangja szikrázott a sötétben. Az égbolt meg tele volt csillagokkal.

VÉGE



Herczeg Ferenc emlékezései

ELSŐ KÖTET:
A VÁRHEGY

A Várhegy Herczeg Ferenc gyermekkorának szimbóluma. Amiről eddig sohasem beszélt, életének történetét kezdi el ebben a, minden regénynél fordulatosabb, szinesebb, finomabb és mélyebb könyvében a költő.

SINGER ÉS WOLFNER
IRODALMI INTÉZET KIADÁSA

57744

HERCZEG

Pro Libertate

II

N. M.